

Tor-Einar Siebke

Myntenes forkynnelse

Sarapis som propaganda på alexandrinsk mynt

Masteroppgave i Arkeologi

Veileder: Jon Anders Risvaag

Trondheim, mai 2017

Tor-Einar Siebke

Myntenes forkynnelse

Sarapis som propaganda på alexandrinske mynter

Masteroppgave i arkeologi
Veileder: Jon Anders Risvaag
Trondheim, mai 2017

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

Forsidefoto: "T24737-797r". Foto: Andreas Risvaag, NTNU Vitenskapsmuseet (redigert)

Abstract

“When coins preach”

After the conquest of Alexandria in 31 BC, the romans continued the old closed Ptolemaic monetary system, but under roman control. This allowed the Alexandrian tetradrachm to evolve and remain in circulation until Diocletianus’s reforms in 296 AD. As a provincial coinage the tetradrachm exhibited a large number of local types and among these are the depictions of the syncretic god Sarapis. Sarapis was created by the Ptolemy I to create a common deity for the Greek and Egyptian parts of the population and Sarapis popularity continued under the roman empire. Roman coinage served more than economic purposes, it also served as an important propagandistic tool for spreading messages and images. The use of Sarapis and religious imagery on coins was an important aspect of the roman imperial propaganda, but also a way to negotiate and express local identity. This thesis will through a study of Sarapis related motives on a series of alexandrian coins spanning from Nero to Maximianus examine how this type of religious iconography was used as propaganda. By analysing these provincial coins which represent the point where religion, politics and local identity meet and our own understanding of them will we be able to understand how they were used and how they can be used today.

Sammendrag

“Myntenenes forkynnelse”

Etter romersk overtagelse av Alexandria i 31 f.Kr videreførte romerne det Ptolemaiernes lukkede myntsistem under sin egen kontroll. Dette tillot at den alexandrinske tetradrachmen fortsatte sin utvikling og forble i sirkulasjon frem til Diocletianus’ reformer i 296 e.Kr. Slik det er typisk for provinsiell mynt utviste tetradrachmene et stort antall lokal typer og blant disse er avbildninger av den synkretistiske guden Sarapis. Sarapis ble skapt av Ptolemaios I for å skape en felles guddom for de egyptiske og greske delene av befolkningen og Sarapis popularitet fortsatte også under det romerske imperium. Romersk mynt hadde mer enn bare økonomiske hensikter, de var også et viktig propagandaverktøy i spredningen av beskjeder og bilder. Bruken av Sarapis og religiøst billedmateriale på mynt var et viktig aspekt av den romerske keiserlige propagandaen, men også en måte å forhandle og utrykke lokal identitet. Denne oppgaven vil gjennom en studie av Sarapis-relaterte motiver på alexandrinske mynter

fra Nero til Maximianus undersøke hvordan denne typen religiøs ikonografi ble brukt som propaganda. Gjennom å analysere disse provinsielle myntene som representerer punktet hvor religion, politikk og lokal identitet møtes og vår egen forståelse av dem kan vi forstå hvordan de ble brukt og hvordan de kan brukes i dag.

Forord

Først og fremst vil jeg takke myntmesteren i Nidaros, min veileder Jon Anders Risvaag som med engasjement, ekspertise, innsikt og en ikke helt uanseelig mengde tålmodighet har introdusert meg til den antikke numismatikkens rike historie.

Faglig vil jeg også takke alle ved seksjonen for arkeologi for all hjelp og kunnskap, universitetsbiblioteket hvor jeg i skrivende stund har 72 utlånte enheter for deres uvurderlige bidrag av faglitteratur og alle ved NTNU Vitenskapsmuseet for et givende og hyggelig hospiteringsopphold.

Jeg vil gjerne rette en stor takk til mine felles innsatte ved det ensomme fengsel og da spesielt masterkullet 2015 som jeg har sonet min tid med i de to siste årene. Uansett hvordan det går så er det å ha møtt dere noe av det beste jeg har fått ut av studiet.

En takk må også rettes til alle venner og bekjente ved arkeologi og kulturminneforvaltning, i linjeforeningene Theodor og Kultura og til min etter hvert ganske omfattende gruppe venner fra Narvik. Nå står det i forordet til masteroppgaven min at vi er venner så nå er det offisielt og dere slipper ikke unna. Uten dere ville denne oppgaven vært ferdig lenge før, men jeg ville likevel ikke ofret et sekund av tiden sammen.

Sist, men ikke minst vil jeg takke min fantastiske familie for deres støtte, tålmodighet, hjelp, omtanke, inspirasjon og kjærlighet gjennom det hele. Ingenting ville vært mulig uten dere.

Tross hjelp, råd og flere gjennomganger kan oppgaven stadig inneholde eventuelle feil eller mangler, disse er utelukkende forfatterens ansvar.

Illustrasjoner

Figurliste

Figur 1. Provinsen Egypt i det romerske imperium. "Roman Empire - Aegyptus (125 AD)" av Shadowxfox. 17.11.2015 via Wikimedia Commons. Lisens: CC BY-SA 4.0 (beskåret).....	18
Figur 2. Modell over sammenheng mellom forskjellige elementer og hensikter relatert til propaganda. Publisitet ikke er en spesifikk del, men er i prinsippet fortsatt med gjennom målet om å kontrollere offentlighetens meninger (Jowett & O'Donnell, 2012, s. 29)	24
Figur 3. Bysten er den dominerende motivtypen under det Julio-Claudiske og det Flaviske Dynasti.	67
Figur 4. I det Nerva-Antoninske dynasti er fordelingen av motiver mye mer spredd.	68
Figur 5. Under det Severanske dynasti og soldatkeisertiden beholdes deler av mangfoldet, men man ser en tendens til at motivtypen med byste i hånd forekommer ofte og blir en av de mer dominerende typene.	69
Figur 6. Oversikt over krisen i det tredje århundre (reprodusert i Nicols, 2007, s. 450 etter tillatelse fra opprinnelig forfatter Kelley Ross).....	137

Bildeliste

Bilde 1. "Zeus- Sarapis" Foto: George M. Groutas. 25.07.2008 via Flickr. Lisens: CC BY 2.0.....	30
Bilde 2. AVTTPAIANAPICEBΓEPMΔAKIK."T 24737:771a" Foto: Andreas Risvaag, NTNU Vitenskapsmuseet (beskåret).....	58
Bilde 3. Personifikasjon av Alexandria holder byste av Sarapis."T 24737:1341r" Foto: Andreas Risvaag, NTNU Vitenskapsmuseet (beskåret).....	59
Bilde 4. Stående Sarapis ved alter og vexillum "T 24737:911r" Foto: Andreas Risvaag, NTNU Vitenskapsmuseet (beskåret).....	61
Bilde 5. Sarapis på trone med Nike "T 24737:902r" Foto: Andreas Risvaag, NTNU Vitenskapsmuseet (beskåret).....	62
Bilde 6. Sarapis og Isis jugate "T 24737:1124r" Foto: Andreas Risvaag, NTNU Vitenskapsmuseet (beskåret).....	63
Bilde 7. Sarapis på trone i tempel "T 24737:861r" Foto: Andreas Risvaag, NTNU Vitenskapsmuseet (beskåret).....	65
Bilde 8. Sarapisbyste over vær "T 24737:830r" Foto: Andreas Risvaag, NTNU Vitenskapsmuseet (beskåret).....	65

Bilde 9. Personifikasjon av Alexandria holder byste av Sarapis på revers av Valerianus I. "T 24737:1123r" Foto: Andreas Risvaag, NTNU Vitenskapsmuseet (beskåret)	73
Bilde 10. Personifikasjon av Alexandria holder byste av Sarapis på revers av Valerianus II Caesar. "T 24737:1123r" Foto: Andreas Risvaag, NTNU Vitenskapsmuseet (beskåret)	73
Bilde 11. Byste av Sarapis på mynt fra Nero. "T 24737:676r" Foto: Andreas Risvaag, NTNU Vitenskapsmuseet (beskåret)	76
Bilde 12. Byste av Sarapis på mynt fra Vespasian. "T 24737:717r" Foto: Andreas Risvaag, NTNU Vitenskapsmuseet (beskåret)	76
Bilde 13. Byste av Sarapis på mynt fra Marcus Aurelius. "T 24737:905r" Foto: Andreas Risvaag, NTNU Vitenskapsmuseet (beskåret)	77
Bilde 14. Byste av Sarapis på mynt fra Maximianus. "T 24737:1396r" Foto: Andreas Risvaag, NTNU Vitenskapsmuseet (beskåret)	77
Bilde 15. Sarapis i tempel med keiser Hadrian "T 24737:813r" Foto: Andreas Risvaag, NTNU Vitenskapsmuseet (beskåret)	79
Bilde 16. Sarapis i tempel ved stele "T 24737:742r" Foto: Andreas Risvaag, NTNU Vitenskapsmuseet (beskåret)	80

Innholdsfortegnelse	
Abstract	iii
Sammendrag	iii
Forord	v
Illustrasjoner	vii
1. Introduksjon	1
1.1 Utgangspunkt.....	1
1.2 Problemstilling.....	1
1.3 Struktur	3
1.4 Teori.....	4
1.5 Metode	5
2. Kildematerialet	9
2.1 Materialets bakgrunnshistorie.....	9
2.2 Bakgrunn for valgt materiale	9
2.3 Materialets representativitet	10
2.4 Generell presentasjon av materialet.....	11
2.5 Andre kilder	12
3. Historisk bakgrunn og konseptavklaring	15
3.1 Mynt.....	15
3.2 Propaganda	22
3.3 Historisk bruk av mynt som politisk virkemiddel	25
3.4 Religiøs utvikling	27
3.5 Relevante tidsperioder	31
3.6 Mynt som kildemateriale	34
3.7 Forskningshistorie	35
4. Aspekter av mynt som propaganda	37
4.1 Egnethet som propagandistisk medium	37
4.2 Prioritering av mynt som propaganda	40
4.3 Hvem sin propaganda?	44
4.4 Identitetsskapende	46
4.5 Synkretisme som virkemiddel	49
4.6 Politisk påvirkning og publisitet.....	50
4.7 Validering av myntene.....	55
5. Motiver og motivkombinasjoner	57

5.1 Byste	57
5.2 Byste i hånd	59
5.3 Oppreist helfigur	60
5.4 Helfigur på trone	62
5.5 Annet	63
5.6 Andre observasjoner	66
6. Nærmere analyse	71
6.1 Gudommelig verdi	71
6.2 Legitimering	71
6.3 Verdifulle assosiasjoner	74
6.4 En varig maktretorikk	76
6.5 Direkte referanser	79
6.6 Lokal identitet	81
6.7 Generelle observasjoner	83
6.8 Moderne bruk	83
6.9 Pålitelighet	85
7. Konklusjon	89
Bibliografi	93
Appendiks	103
Appendiks 1. Katalog	103
Appendiks 2. Myntskjema	119
Appendiks 3. Myntskjema etter kategori	123
Appendiks 4. Datering av alexandrinske mynter	129
Appendiks 5. Gjennomgang av keisere	131
Appendiks 6. Oversikt over krisen i det tredje århundre	137

Epistel V. to mr. Addison occasioned by his dialogues on medals

*Ambition sigh'd: she found it vain to trust
The faithless Column and the crumbling Bust;
Huge moles, whose shadow stretched from shore to shore,
Their ruins ruin'd, and their place no more!
Convinc'd, she now constructs her vast design,
And all her triumphs shrinks into a Coin (Pope, 1831, s. 76-77)*

...

1. Introduksjon

1.1 Utgangspunkt

Penger er et fenomen vi alle har et forhold til og er i jevnlig kontakt siden det er en fundamental del av hvordan dagens moderne samfunn fungerer. Den moderne definisjonen av penger er en generelt akseptert, standardisert, sentralt regulert og garantert form for betalingsmiddel for assorterte varer og tjenester. Bruken av penger på denne måten er andre fenomen tatt i betraktning et ganske nytt i menneskelig historie (A. Burnett, 1991, s. 9), men har likevel bygget seg opp en rik og interessant historie. Mye av denne historien inkluderer tradisjonell økonomisk bruk hvor mynt i likhet med andre former for valuta brukes i former for handel, som et mål for verdi eller for å akkumulere materiell velstand (Howgego, 1995, s. 12-17; Noreña, 2011, s. 248). Vi stopper sjelden opp og tenker over hvordan disse små metallskivene også kan blitt brukt til mer enn tilrettelegning og forenkling av handel.

Funksjonen til mynt i den antikke verden var hovedsakelig økonomisk, men bare fordi dette er den mest grunnleggende hensikten med penger så har det ikke måte begrenset bruken. Historien viser at det ikke har vært noe problem å finne alternative bruksområder for mynt og denne historien er like mangfoldig og innholdsrik som den økonomiske. Mynt er ikke blitt brukt utelukkende som et betalingsmiddel, de har flere egenskaper som gjør dem velegnet til forskjellige sekundære formål. En alternativ rolle er som spredere av informasjon og propaganda. Mynt er et medium som er svært godt egnet til dette formålet, noe antikkens herskere innså og brukte til sin fordel på en måte som ga vakre og fascinerende utslag.

1.2 Problemstilling

Her følger en oversikt over problemstillinger som utgjør kjernen av oppgaven og en nærmere gjennomgang og forklaring av de forskjellige elementene.

1.2.1 Problemstillinger

- Sekundær bruk av mynt
 - Hovedproblemstillinger
 - Hvordan ble mynt brukt som et medium for propaganda?
 - Hvordan kan informasjonen på mynt brukes i ettertid?
 - Underproblemstillinger
 - Hvorfor ble mynt brukt som medium?
 - Hva slags effekter håpet man å oppnå?

- Hvordan prøvde man å oppnå disse effektene?
- Hvem prøvde å oppnå disse effektene?
- Hvilken informasjon kan denne typen tolkning komme med?
- Hvilken pålitelighet har denne typen informasjonen?
- Hvilke holdninger skal man ha til svarene?

1.2.2 Bruk og effekt

Først er ønsket å se i hvilken måte mynt hadde andre bruksområder og i hvilken grad dette inkluderte å bli brukt som medium for spredning av beskjeder eller informasjon. Spørsmålet om hvorfor mynten kan ha blitt brukt på denne måten utgjør et grunnlag som resten av oppgaven kan bygges videre på. Gjenstander med kunstneriske uttrykk fra perioden kan også ha vært viktige meningsbærende gjenstander produsert spesifikt for å formidle et spesielt budskap. De følgende problemstillingene baserer seg på at man anså mynt som et medium og verktøy for spredning av forskjellige ideer, holdninger eller budskap. Fokuset ligger på hvilke forskjellige alternative eller komplementære bruksområder og roller myntene og deres motiver hadde.

De mulige bruksområdene myntene kan ha hatt som medium er nært beslektet med hverandre og kan iblant gå over i hverandre, men de kan skilles fra hverandre ved å se på virkemidler, hensikter og hvem som tok dem i bruk. Ved å se nærmere på hvorfor myntmaterialet er utformet som det er og hva det kan være ment å representere er målet å se på hvilke effekter de hadde eller var ment å ha ut i fra forskjellige kontekster. For å avdekke virkemidler og hva de kan være uttrykk for er det viktig å se på hvem det er som bruker myntene på denne måten. Spørsmålet om hvem det var som brukte myntene er sentralt siden budskapet og den tiltenkte effekten kan endre seg avhengig av hvem som er sender og mottaker. Dette er et vanskelig spørsmål å besvare, men det er mulig å se hvem som hadde anledning og hvem som kan ha tjent på de forskjellige budskapene og evaluere deretter. Oppgaven er begrenset tematisk, geografisk og tidsmessig, men det tematiske aspektet er spesielt sentralt siden alle problemstillingene er relatert til bruken av en spesifikk type religiøs ikonografi. Målet er å kunne gi svar på problemstillingen når det gjelder denne bestemte typen ikonografi og hvordan den har blitt brukt i forskjellige omstendigheter.

1.2.3 Mynten som kilde

Når man ser på mynten i henhold til de problemstillingene får man svar som sier noe om det politiske, kulturelle og sosiale livet som kanskje ikke er tilgjengelig via andre kilder.

Myntenes forskjellige sekundære bruksområder gjør at de kan tolkes innen flere forskjellige kontekster og bidra med nye typer informasjon. Dette er et annet aspekt av myntmotiver som også belyses for å foreta en evaluering av svarene på de første problemstillingene. Det er mynten som kildemateriale og hvilken kunnskap denne typen tolkning kan bidra med som er fokuset i andre del. Er det mulig å lese myntene på en måte som gir en sikker kunnskap om aspekter av samfunnet som kanskje ikke er tilgjengelig gjennom litterært materiale?

Tolkningene fra første del settes inn i en større kontekst for å se på hvilke svar man har fått og hvor pålitelige disse er. Hvilke innsikter kan denne typen vinkling gi og hvordan må man forholde seg til materialet og de svarene man får for å kunne bruke denne kunnskapen innen annen forskning. Hensikten med denne delen er å se på hvordan funnene fra den første kan aktualiseres og bestemme dens plass i videre forskning.

1.3 Struktur

Strukturelt er oppgaven bygd opp slik at den innledningsvis tar for seg grunnleggende aspekter slik som hovedtema, problemstillinger og elementer som utgjør rammeverket slik som teori og metode. Kapittel 2. er en generell introduksjon til kilder og kildematerialet med forskjellige refleksjoner omkring det. Dette er for å få et visst grep om det grunnleggende materialet i forkant av all annen informasjon og kontekst. Kapittel 3. Historisk bakgrunn og konseptavklaring redegjør for den historiske konteksten, men utgjør også en form for mer inngående forskningshistorie som tar for seg og definerer viktige underliggende elementer som er fundamentale i forståelsen av materialet og senere analyse.

Aspekter av mynt som propaganda er en form for innledende analyse av fenomenet som går gjennom og setter opp flere mulige kategorier og for senere bruk. Dette er både en gjennomgang, etablering og diskusjon omkring forskjellige elementer som får mer spesifikk anvendelse på et senere tidspunkt. Kapittel 5. er en nærmere gjennomgang av materialet som presenterer de diverse elementene ved motivene og deres kombinasjoner som det er verdt å legge merke til ut i forhold til den bakgrunnen som er etablert og problemstillingene. Kapittel 6. Nærmere analyse tar utgangspunkt i funnene fra forrige kapittel og ser på hvordan disse passer inn i den konteksten, kategoriene og mulige tolkningene som er satt opp i de andre foregående kapitlene. Kapittel 7. sammenfatter disse funnene og presenterer hovedpoengene med bakgrunn i alt det andre.

1.4 Teori

Avhandlingene fokuserer på mynt, dens ikonografi og hvordan disse brukes av forskjellige aktører for å påvirke aspekter av samfunnet rundt seg. For å forstå disse forholdene, hva som ligger bak valgene av data og hvorfor de forstås på denne måten er det nødvendig å redegjøre for hvilken forklaringsmodell det forstås ut i fra (Olsen, 1997, s. 16). Myntene og motivene betraktes som mer enn bare penger i moderne økonomisk form siden de ikke bare er passive gjenstander, men sees på som noe med egen påvirkningskraft. Myntene og motivene er aktanter og sees i sammenheng med de som brukte dem og samfunnet omkring. Dette er i henhold til enkelte ideer fra aktør-nettverksteori om at alle elementer påvirker nettverket og andre deltagere i større eller mindre grad, men samtidig også selv blir påvirket (Witmore, 2007, s. 546-553). Når temaet er propaganda og forsøk på å forme meninger så er det en forutsetning at man ser myntene som noe som både påvirkes og kan påvirke. Det forutsettes at myntens og deres motiver har en relasjon til forskjellige deler av samfunnet og at disse samhandler og påvirker hverandre på forskjellige måter.

I denne sammenhengen de økonomiske sidene av mynt mindre viktige, men bruksområdene, enten de er rituelle, økonomiske eller annet er likevel ikke helt til å skille fra hverandre siden de gjerne glir over i eller påvirker hverandre. Å opprettholde et strengt skille mellom forskjellige bruksområder gir liten mening siden en mynt ikke kan bli redusert til å bare den ene grupperingen. Antikkens mynter kunne bli brukt aktivt og være meningsfulle innen forskjellige kontekster og dimensjoner siden dette var avhengig av hvordan folk interagerer med dem. Hvilke bruksmønstre som etableres og hvordan gjenstanden eller motivet legger til rette for dette er dermed i stadig endring. Betydning og bruk endrer seg gjennom objektets "livstid" og selv om det er den siste delen vi kan lese ut i fra arkeologiske funnkontekst (Krmnicek, 2009, s. 53-58) så kan gjenstanden si mye om hele samfunnet den oppstod i.

Noen bruker mynten og motiver til å påvirke samfunnet rundt seg, men denne bruken er igjen påvirket av mange forskjellige elementer. Historien, samfunnet og mediet er alle aktører som dikterer hva man sier, hvorfor man sier det og hvordan man velger å formidle det. Typen ikonografi påvirker hvilke beskjeder man kan gi og valget av mynt som medium påvirker hvordan dette uttrykkes siden de begge inkluderer egne muligheter og begrensninger. Prinsippet er at alle aspekter av samfunnet er så sammenvevd at de ikke kan unngå at det forekommer en gjensidig påvirkning. Med forståelsen av hvordan ting henger sammen kan man forklare gjenstander og valgene eller behovene til de som brukte dem. Siden myntene sees som verktøy med motiv utformet etter spesifikke behov så er det også et funksjonalistisk

aspekt med i bildet. Mynt og motiver er forsøkt forstått ut ifra historisk, kulturell og politisk kontekst, men også ut i fra hvordan de utgjør en bevisst handling med en spesiell hensikt. Flere av tolkningene forsøker derfor å forklare hvorfor det er funksjonelt nødvendig at myntene har den utformingen de har ut i fra hvilke behov de som stod bak hadde (Olsen, 1997, s. 132-133).

Når det gjelder forståelsen av mynt og hvordan de fungerer som kildemateriale så gjøres tilnærmingen til dette fra et vitenskapsteoretisk standpunkt hvor hvordan vi oppnår kunnskap om et objekt og denne kunnskapens natur er hovedpoengene. Spørsmålene og svarene her springer ut i fra forskjellige moderne vitenskapelige ideer for å finne en metode for hvordan bruke den typen kunnskap man kommer frem til. Teorier om kildekritikk, objektivitet, forskjellige tolkingsmodeller og metoder for tilnærming til forskjellige typer materiale er aspekter som er relevante for hvordan man ser på mynt og bilder som kildemateriale. Denne delen faller dermed ikke innenfor en egen spesifikk teoretisk tolkingsmodell siden formålet er å vurdere hvordan materialet skal forstås. Det handler heller om å finne eller definere en tolkingsmodell som forklarer eller kvantifiserer nytteverdien av denne formen for analyse.

1.5 Metode

Oppgaven er en kvalitativ materialestudie av motiver på mynt med den hensikt å sette disse motivene og deres bruk inn i en historisk kontekst for å finne ut bakgrunnen for deres utforming. Fremgangsmetoden blir dermed å studere bildene på de aktuelle myntene og analysere hvordan disse relaterer til forskjellige elementer som samtidige hendelser, relevant politikk eller forskjellige behov de som står bak utformingen av mynten hadde i den aktuelle perioden. Metoden baserer seg på fortolkning av billedspråk for å lese motivene på en måte som gjør at de sier noe meningsfylt om det miljøet de oppstod i. Fremgangsmetoden baserer seg på kjennskap til myntenes samtid så et viktig aspekt blir også å etablere et sterkt fundament av historisk kunnskap om religion, politikk og samfunn som myntene kan analyseres ut i fra. Under følger en mer spesifikk redegjørelse av fremgangsmetoden eller teorien omkring de forskjellige metodene for å tolke bilder, hvilke kunnskaper dette gir oss og hvordan det brukes til å forstå hensiktene bak utformingen.

1.5.1 Billedspråk

Bilder er mer enn kunst og estetikk, de utgjør et eget språk og det er hvordan dette kommer til uttrykk gjennom mynt som utgjør en interessant innfallsvinkel. Mange har arbeidet med tolkning av bilder og hvordan man u kan forstå både deres betydning og deler av samfunnet

de kommer fra. Paul Zanker (Zanker, 1988) og Tonio Hölscher (Hölscher, 2004) har vært innflytelsesrike innen teori for bruk og tolkning av antikt billedmateriale som er brukt politisk. Tolkingsmetoden for bilder og premisset som utgjør et av fundamentene for oppgaven baseres på at antikke bilder ikke er objektive reproduksjoner av sin samtid. Hölscher postulerer at de bør forstås som ideologiske ytringer og beskjeder fra alle som er involvert i produksjonen av bildene. Kunstneren og den som bestiller verket befinner seg i en spesifikk historisk situasjon som resulterer i at bildene også skapes for et spesifikt publikum og for å fylle en bestemt rolle. Oppdragsgiver, skaper og mottakere er med å forme hvordan beskjeden og virkeligheten den formidler. Intensjonene til de involverte gjør at bildene ikke er objektive, men kan tolkes som et uttrykk for sin kultur, samfunn og tidsperiode.

Budskapene på mynt handler ikke bare om hva produsenten ønsket å si fordi de også gir informasjon om dem selv slik at bildene kan bli forstått på flere nivåer både da de ble lagd og i dag. Denne lagdelingen av bildene gjør at et enkelt bilde kan ha blitt lagd for å formidle flere budskap til forskjellige grupper avhengig av deres evne til å forstå de tegnene, bildene og symbolene som blir brukt. Dette gir mening på et pragmatisk nivå siden et billedspråk som er i stand til å formidle budskap på flere forskjellige konseptuelle nivåer samtidig har større potensiell effekt. Bare eksistensen av bilder som taler til grupperinger på tvers av forskjellige skillelinjer uavhengig av hva innholdet er vil også kunne ha en samlende virkning siden man skaper et felles språk og uttrykk som man kan enes over selv om hver enkeltes forståelse av det kanskje er annerledes (Hedlund, 2008, s. 21-29).

1.5.2 Analyse av propaganda

Modell for analyse av propaganda (Jowett & O'Donnell, 2012, s. 290)

1. Identifisere ideologi og hensikt med propagandaen
2. Konteksten propagandaen skjer i
3. Identifisering av propagandisten
4. Strukturen rundt propagandisten
5. Tiltente mottagere
6. Utnyttelse av medium
7. Propagandateknikker
8. Publikums reaksjon
9. Motpropaganda (om det er tilstede)
10. Effekter og evaluering

Flere av problemstillingen og forsøkene på å løse dem er relatert til Jowett og O'Donnells tistegs plan for analyse av propaganda som først tar for seg det å finne ideologien og meningen bak propagandaen. Videre er det fundamentalt å forstå tidsånden fordi det å identifisere forholdene i den relevante tidsperioden er den eneste måten man kan forstå budskapets relasjon til resten av verden. Metoden for å identifisere propagandisten er å forsøke å se på hvem som hadde mest å vinne på å spre sitt budskap på denne måten, selv om også andre grupper som ikke står spesifikt ansvarlig kunne dra fordeler. Det er derfor viktig å se på hvem som hadde anledning til å formidle denne formen for propaganda og ikke bare hvem som utnyttet de fordelene. Det tilsvarende viktig å finne de som skal overbevises siden dette henger sammen med både idelogi og uttrykksformer. Videre handler det om å isolere mediet som uttrykker propagandaen, hvilke spesifikke teknikker man har til rådighet og hvordan disse utnyttes. Deretter forsøker man å se på de reaksjonene mottagerne har på propagandaen og videre effekter av dette.

Ikke alle aspektene fra Jowett og O'Donnells analysemodell kan brukes eller få svar med det tilgjengelige materialet, men modellen er likevel praktisk som et rammeverk. Ikke alle deler av modellen brukes og ikke alle trinnene følges i opprinnelig rekkefølge, dette er delvis fordi noe allerede er gitt av oppgavens rammer. Andre trinn tillegges ikke samme vekt fordi det enten ikke lar seg gjøre eller ikke er like relevante for problemstillingene. Rammeverket gir en underliggende metode for å studere og identifisere forskjellige aspekter av propagandabruk som brukes i oppstartsfasen og videre i analysen. Selv om de hovedsakelig tar for seg moderne propaganda så mener det at forskjellene i propaganda gjennom tidene hovedsakelig ligger i hvilket medium som tas i bruk og modellen er derfor brukbar på tvers av tidsperioder (Jowett & O'Donnell, 2012, s. 289-306). Fenomenet og definisjonen av propaganda er også viktig å evaluere og avklares derfor nærmere senere i teksten.

(Blank side)

2. Kildematerialet

2.1 Materialets bakgrunnshistorie

NTNU Vitenskapsmuseet kulturhistoriske samlinger inneholder myntsamlingen som inkluderer ca. 46 000 varierte numismatiske objekter og blant disse er en større andel romerske mynter fra Alexandria. Disse tilhører en samling antikke og bysantinske mynter som havnet i museets eie gjennom testamentgave fra kunstner, arkitekt og myntsamler Arne E. Holm. Samlingen var på 3442 mynter, hvorav 758 er alexandrinere, med et tidsmessig spenn fra Augustus til Galerius, hvilket vil si hele perioden med romersk provinsiell utmynting av lokale typer i Alexandria. Samlingen har en stor intern variasjon med en mengde forskjellige motiver. Til tross for at det er en av de større samlingen av sin art er lite av materialet blitt brukt eller publisert i noen større grad så en positiv sideeffekt er at dette materialet nå aktiviseres. Museer og samlinger av historiske gjenstander er viktige for samfunnet og offentlighetens konstruksjon av egen historiske identitet og samhandling med historien (Merriman, 2004, s. 85). At dette materialet nå blir nærmere behandlet og tilgjengeliggjort bidrar forhåpentligvis til å gi tilgang på enda mer av en rik og givende del av historien.

2.2 Bakgrunn for valgt materiale

Det er gjort begrensninger i kildemateriale som ligger til grunn for oppgaven for å skalere den ned til et gjennomførbart nivå. Analysene er avgrenset til kun mynt med motiver av den synkretistiske guddommen Sarapis som figurerte i egyptisk og romersk religion i flere århundrer. Dette materialet gir derfor en god mulighet til å studere hvordan utviklingen av et tema har foregått over en lengre tidsperiode med skiftende politisk og religiøst klima. Religiøst materiale er interessant fordi det religiøse aspektet hadde stor betydning i det romerske samfunnet og var så nært knyttet opp mot politikken at religion og politikk på kan betraktes som to sider av samme mynt. Fokuset på en synkretistisk gud som Sarapis gir muligheten til å se på dette mangfoldet innen både politikk, religion og kultur.

Tilgjengelighet utgjorde en faktor siden det taktile elementet bidrar med til større forståelse av materialet som en helhet enn den man får gjennom å utelukkende jobbe med bildemateriale. Hovedfokuset er derfor lagt på mynter som er direkte tilgjengelig for undersøkelse ved NTNU sine samlinger for å få tilknytning til kildematerialet. Det er likevel ikke kun mynter ved NTNU Vitenskapsmuseet som utgjør kildemateriale siden også mynt fra andre samlinger vil bli studert via kataloger og brukt som sammenligningsgrunnlag.

Begrensingene ga en innskrenkning i tidsperiode som inkluderer mynt fra tidlig romersk tilbedelse av Sarapis under Nero og frem til lokal keiserlig utmynting opphører i Egypt i 296 under Diocletianus og Maximianus. Tidsperioden er bred nok til å se endring i materialet uten at det blir for omfattende eller oppdelt. Egypt og Alexandria som område er godt egnet for studier relatert til antikk mynt på grunn av flere unike forutsetninger som gjør det til et klart definert og delvis lukket eksperimentkammer. Til og med de romerske keiserne brukte Egypt og dets økonomiske system på denne måten (Christiansen, 2004, s. 141; Harl, 1996, s. 123-124). Her kan man teste og undersøke teorier og hypoteser i en mindre målestokk, men likevel komme få svar som kan brukes i større sammenhenger.

2.3 Materialets representativitet

Å begrense materialet var viktig for å få en mengde som var håndterbar innenfor rammene av en masteroppgave. Utvelgelseskriteriene er gjennomgått, men hvordan dette materialet er representativt for oppgaven bør adresseres. Diskusjonen og analysen ser på hvordan en utvalgt gruppe mynter er eksempler på mynts sekundære formål som spreder av informasjon og et verktøy for å forme folks oppfatninger. En så holistisk tilnærming som mulig er alltid ønskelig, men ikke nødvendigvis gjennomførbart om man ønsker å begrense oppgavens omfang. Det er viktig å evaluere representativiteten til materialet for å avgjøre i hvilken grad et slikt begrenset utvalg kan gi svar på problemstillingene. Dette gjør at man bedre kan bedømme sikkerheten i de analyser og konklusjoner man kommer med.

En innskrenkning av materialet senker den totale representativiteten og dermed muligheten til å trekke mer generelle slutninger. Det er viktig å unngå at utvelgelsen av materialet blir gjort for å passe forutinntatte meninger. Å velge materiale for å passe til et forventet resultat istedenfor å la konklusjonen være en følge av analysen er akademisk og vitenskapelig tvilsomt. Innfallsvinkelen i avhandlingen gjør at dette ikke er et problem selv om det dreier seg om et mindre antall mynter utvalgt etter spesielle kriterier. Myntene analyseres for å se hvordan de passer inn i den større religiøse og politiske sammenhengen. Istedenfor å lese samfunnet ut fra tingen, så ses tingen i lys av samfunnet. Det er ved å gå i dybden på hvordan akkurat disse myntene henger sammen med de problemstillingene at man ser hvordan de passer inn i samfunnet. Det handler altså om hva disse myntene representerer i forhold til problemstillingene fremfor om de er representative for hele denne typen materiale.

2.4 Generell presentasjon av materialet

Det er til sammen 52 mynter fra Arne E. Holms samling, som dekker en forholdsvis lang tidsperiode hvor den tidligste daterte mynten stammer fra 63/64 e.Kr og den seneste mynten fra 294/295 e.Kr. Myntene er alle alexandrinske og har Sarapis avbildet på reversen, enten alene eller i sammenheng med andre guddommer som Isis, objekter som militærstandarder og andre, keiseren eller personifikasjoner som Alexandria. Mange av motivene forekommer flere ganger over lengre tid, men det er også enkelte som er mer unike og representerer spesifikke enkelthendelser som keiserens overtagelse av en dokumentsamling eller slutten på store opprør i regionen. Adversen er hovedsakelig et portrett av keiseren som da hadde makten over Alexandria, men i noen tilfeller er det et portrett av keiserens utpekte arving med tittelen Caesar (Mommsen, Wiedemann, Demandt, & Demandt, 1996, s. 354). Det er mynt utgitt på vegne av 22 keisere eller keiserlige arvinger, men antallet mynter er ikke jevnt fordelt på disse og i flere tilfeller er det kun en fra hver.

Hyppigheten av motivtypene varierer siden det i noen tilfeller dreier seg om kun en forekomst av en viss type motiv, mens andre dukker opp gjentatte ganger. Når motiver forekommer flere ganger så dreier det seg om to forskjellige typer gjentatt forekomst. I enkelte tilfeller dreier det seg flere utgaver av samme mynt altså mynter fra samme år med samme motiv, men lignende motiver dukker også opp i forskjellige tidsperioder under forskjellige keisere. Myntene er av diverse grunner utsatt for varierende grader av slitasje som betyr at kvaliteten på motivene er noe varierende. I flere tilfeller er motivene klare og skarpe med liten grad av slitasje slik at man kan identifisere små detaljer på et tempel, men det finnes også mynter i andre enden av skalaen hvor motiv eller inskripsjon er svært utydelige. Mengden detaljer og sikkerheten man kan lese disse med er tilsvarende varierende, men de mest sentrale aspektene er tydelige nok til å identifiseres.

Flesteparten av myntene er tetradrachmer av billon med varierende grader av sølvinnhold, men det forekommer også lavere fraksjoner av denne slik som dioboler og drachmer av bronse fra noen av de tidligere keiserne. Billon en legering av kobber og et lavere innhold sølv som ble brukt til mynter gjennom store deler av antikken. Spesielt den romerske denarius og den provinsielle tetradrachmen som ble preget i denne metallegeringen, men begge led under stadige kutt i sølvinnholdet så de til slutt nesten bestod utelukkende av bronse (Christiansen, 2004, s. 135-141). Dette er noe som kommer tydelig til syne når man sammenligner de yngre og eldre myntene siden slitasje har fjernet effekten av alle eventuelle forsøk på å hvitkoke myntene med lavere lødighet som skulle gi inntrykk av høyere

sølvinnhold. Senere mynt har av denne årsak et ganske annet utseende enn de tidligere myntene til selv om de også defineres som tetradrachmer.

Mynter stammer fra en opprinnelig privat samling og som er bygget opp gjennom kjøp av mynt fra forskjellige mynthandlere eller andre marked i inn og utland så har de ingen spesifikk funnkontekst. Dette er heller ikke nødvendig innenfor oppgavens rammer siden det dreier seg om en mer kvalitativ studie av ikonografi og andre omstendigheter er mer relevante.

2.5 Andre kilder

I tillegg til myntene som er direkte tilgjengelig fra museet vil også som nevnt andre mynter også være en del av kildematerialet, men disse studeres gjennom bruk av kataloger og annet bildemateriale. "*Sylloge Nummorum Graecorum*"-prosjektet startet 1931 av British Academy publiserer illustrerte kataloger med gresk mynt fra offentlige og private samlinger. Disse myntene er "greske" henhold til en bred tradisjonell definisjon som inkluderer alle mynter produsert av antikke sivilisasjoner rundt Middelhavet eller nærliggende regioner med unntak av de romerske. De romerske provinsielle myntene er unntatt fra unntaket og det finnes derfor gjengivelser av mynt fra romersk Alexandria tilgjengelig for sammenligning. Programmet var opprinnelig ment å ta for seg myntene i samlinger på de britiske øyer, men er utvidet til flere andre land.

Hensikten er å spre grunnleggende informasjon om materiale som er tilgjengelig i samlinger for å lette referansearbeidet til de som jobber med en spesifikk type mynt ved å vise så mange typer som mulig (Meadows, Arnold-Biucchi, & Ripollès, 2013). Det er publisert over 120 utgaver med informasjon fra samlinger i Frankrike, Tyskland, Hellas, Israel, Sverige, Sveits, U.S.A og Danmark. Sistnevnte fra Danmark, altså "*Sylloge nummorum Graecorum: 41 Alexandria – Cyrena*" er en annen viktig kilde til samme type mynt (Nationalmuseet Den kgl. Mønt- og, 1974)¹. I tillegg har prosjektet en internettbasert søkbar database med 25000 tilgjengelige mynter fra de britiske samlingene som utgjør en supplerende kilde ("*Sylloge Nummorum Graecorum - Project*"). Milnes "*Catalogue of Alexandrian Coins*" (Milne, 1971) og "*Alexandrian Coins*" av Emmet (Emmet, 2001) er også kataloger som tar for seg mange mynter av samme kategori og som brukes som et sammenligningsgrunnlag for å se om enkelte trender kan spores i annet materiale.

¹ Heretter referert til som (SNG Cop.)

2.5.1 Kildenes relasjon

Med varierte kilder er det viktig med en tydelig og relevant forbindelse til hverandre slik at kildene faktisk kan brukes til å underbygge hverandre. Arkeologiske og litterære kilder sammen er en mektig kombinasjon, men det er visse problemer og metodiske utfordringer med ved å kombinere disse tilnærmingene til historien. Begge fortolkes etter egne metodiske fremgangsmåter siden det er snakk to former for informasjon som representerer ulike realiteter. Arkeologi karakteriseres av nære forhold til tingene siden tingene er oss og kan si noe om lange linjer i historien eller enkelthendelser. Arkeologiske påstander er en blanding av primærkilder og sekundær fortolkning som vil si at man kan tolke arkeologisk materiale ut i fra litterære kilder (Cornell, 1995, s. 26), men må utvise varsomhet om man forsøker å bekrefte litteratur med arkeologiske bevis. De skriftlige kildene er svært nyttige fordi arkeologien forteller hva som skjedde og litteraturen kan fortelle oss hvorfor.

3. Historisk bakgrunn og konseptavklaring

Temaet og problemstillingen for oppgaven er svært sammensatt med flere forskjellige bakenforliggende elementer og konsepter som bør avklares og redegjøres for i forkant. Dette er spesielt avgjørende siden materialets tilknytning til både religion, politikk og samfunnsmekanismer står så sentralt at viktige poeng eller aspekter kunne gått tapt om det utelates. Det å ikke ha disse definert vil kunne skape potensielle problemer siden det ofte dreier seg om begrep eller bakgrunner som ellers kan være uklare. For klarhetens skyld vises det til hvilken forståelse som ligger til grunn og noe av historien og forskningen på området.

3.1 Mynt

Dette er kun en generell introduksjon til temaet og historien omkring mynt i antikkens verden med flere forskjellige temaer som blir undersøkt mer i detalj i senere. Mynt som fenomen spores til det sjuende århundre f.Kr og selv om mange gjenstander tidligere har fylt de samme funksjonene som penger utgjorde de en konseptuell revolusjon. Penger blir en egen kategori av gjenstand, målestokken for alle ting, men likevel separert fra dem alle. Ideen hadde røtter i konsepter om handel, mål og rettferdighet utviklet i Hellas og det nære Østen. Konseptet oppstod i en periode med intellektuell og økonomisk vekst og endte med å strukturere måten man tenkte på omkring verdier og handel (Schaps, 2003, s. 15-17).

Ifølge Herodot var det lydiene i vestlige Lille-Asia som først ga ut mynt for å effektivisere handelen med standardiserte stykker av elektrum med offisiell pregning for å vise at de hadde samme verdi. Resten av den antikke verden begynte raskt å prege egne mynter, først med Efesos, Klazomenai, Erythrai og Teos i Lille-Asia, så følger greske bystatene Egina, Korint og Athen. Mynt er viktige i handel, letter administrative tiltak omkring skatter og militære felttog og blir et tegn på en selvstendig og sterk bystat. Vi ser derfor en spredning av store pengesystemer blandt de hellenistiske kongedømmene i Middelhavsområdet som påvirker senere romersk utmyntingen (Gullbekk, 2014, s. 15-28; Schaps, 2003, s. 93-101).

3.1.1 Romersk mynt

Kongedømmet Roma mens det var et pengeløst samfunn, men dette endret seg i takt med rikets vekst, økende dominans over den italiske halvøy og overgangen til republikk (Carson, 1962, s. 126). Økende tilførsel av verdier i form av edle metaller skapte en mulighet og praktiske årsaker til innførsel av et pengesystem etter gresk modell. Dette skjedde først Neapolis i 326 og utviklet seg sakte og gradvis (Crawford, 1985, s. 28-32; H. Mattingly, 1934, s. 100-122) inntil jevnlig pregning begynte etter den pyrrhiske krigen og fortsatte

uavbrutt frem til kollapsen av det vestlige riket (Hornblower, Spawforth, & Eidinow, 2012, s. 344; Thomsen, 1994, s. 102-105). Det tok en stund romersk myntsystem utviklet seg i en egen retning istedenfor å emulere gresk kultur (A. Burnett, 1987, s. 15-16), men etter kollapsen av det første romerske myntsystemet i 211 f.Kr utviklet man en versjon av systemet som ble brukt til det tredje århundre e.Kr (Crawford, 1985, s. 57-58; Thomsen, 1994, s. 105-108). *Didrakmer* ble avløst av et system med base i sølvmynten *denarius* verdt 10 bronseas og dette systemet med enkelte tillegg ble dominerende over hele Italia. Bronsemyntene var lenge den foretrukne mynten, men bruken av sølv økte i takt med økonomien og herredømmet over middelhavsområdet hvor romersk mynt og relaterte systemer ble standard i nesten hele regionen. Unntak var Egypt som ble inkorporert i riket i 30 f.Kr, men som likevel opprettholdt et eget lukket monetært system i flere hundre år (Hornblower et al., 2012, s. 344-345).

I perioden etter 211 ser vi mynt brukt som politisk virkemiddel av unge politikere og etter hvert herskere når man innser hvilken verdien dette har for selvpromotering (H. B. Mattingly, 2004, s. 217-222; Thomsen, 1994, s. 112-130). Ved Augustus de facto maktovertagelse innføres nye strukturelle reformer som gjenintroduserte og slo fast offisielle valører som aurei i gull, denarii i sølv, sestertii og dupondii i orichalcum² og as og quadrans i ren kopper (Crawford, 1985, s. 256-258; Hornblower et al., 2012, s. 345; Thomsen, 1994, s. 131-133). Mye av mynten fra Augustus til Nero ble slått i Roma, men det foregikk også produksjon i Gallia og etter det severanske dynasti ble mye mynt produsert i provinsene som tilførte variasjon med provinsielle mynt unike for sitt område (Thomsen, 1994, s. 166-173).

Reformer og strukturer skulle holde systemet stabilt og oversiktlig, men det var det sårbart for både indre og ytre press som skapte økonomiske svingninger systemet og førte over tid til en devaluering av myntene hvor keisere minsket størrelsen eller innholdet av edle metaller for å holde systemet intakt i nedgangsperioder. Å rette dette var vanskelig og folket reagerte ved å betale med myntene som hadde lavest kvalitet, men fortsatt samme nominelle verdi mens eldre mynt ble lagret eller smeltet om. Dette medførte kollaps i deler av utmyntingen med nesten verdiløs mynt, forfalskninger og en generell tilbakegang av hele pengeøkonomien inntil Aurelianus og senere keisere som Diocletianus restrukturerte systemet. Endringene fastsatte vekt og innholdet av edelt metall, innførte nye mynter og et system med et fåtall myntverksteder som stod for hele produksjonen i riket med felles motiver (Hornblower et al., 2012, s. 345-346; Thomsen, 1994, s. 133-137).

² Romersk messing

3.1.2 Provinsiell mynt

Provinsiell mynt ble slått på godkjente myntsteder utenfor Roma og skiller seg fra keiserlig sentral mynt ved at de har mer lokale motiver. Fordi mynt er masseprodusert finnes det derfor mye overlevende materiale av svært stor variasjon fra flere forskjellige steder (Howgego, Heuchert, & Burnett, 2005, s. 2). At mynt i romersk keisertid forekommer i kategoriene sentral og provinsiell gjør dem godt egnet til å studere de forskjellige områdenes særegne kultur og uttrykk siden man får mange lokale og mer særegne utforminger. Kontrastene mellom de forskjellige provinsielle myntene og de keiserlige kan gi et sammenligningsgrunnlag som kan brukes til å avdekke mangfoldet av kulturelle uttrykk.

3.1.3 Alexandrinske mynt

3.1.3.1 Historie

Situasjonen med den alexandrinske provinsielle mynten er dypt forankret i bakgrunnshistorien til byen Alexandria. Tross for sin beliggenhet ved munningen av Nilen-deltaet i Egypt så er antikkens Alexandria en primært gresk by, noe som gjenspeiles i deres kulturelle uttrykk. Byen ble grunnlagt av Alexander den store ca. 331 f.Kr og utviklet seg under Ptolemaierne til et viktig senter for hellenismen og hovedstaden for det romerske og bysantinske Egypt (Ravnå, 2006, s. 84-93). Under Ptolemaios I innføres et myntsystem som bestod i en viss grad mange hundre år etter at det ptolemaiske dynastiet var borte. Da det romerske riket ekspanderte overtok og videreførte de ofte myntsystemet og lokale utmyntingen. Dette kan gjøre det problematisk å bestemme nøyaktig når valutaen kan karakteriseres som romersk siden det er vanskelig å fastslå graden av romanisering og Romas direkte rolle hadde i utmyntingsprosessen (Howgego, 1995, s. 56-59).

Figur 1. Provinsen Egypt i det romerske imperium. "Roman Empire - Aegyptus (125 AD)" av Shadowxfox. 17.11.2015 via Wikimedia Commons. Lisens: CC BY-SA 4.0 (beskåret)

Allerede ved Oktavian/Augustus maktovertagelse i Egypt i 31 f.Kr (Ravnå, 2006, s. 148-150) eksisterte det et veletablert myntsystem med lange tradisjoner. Fundamentet i systemet var den ptolemeiske tetradrachmen i sølv som ble supplert med fraksjoner i bronse kalt drachma og dioboler. Myntene fra romersk Alexandria er en fortsettelse av det ptolemeiske systemet med visse tilpasninger slik at det ble mer koordinert med det romerske. Tiberius sørget for tetradrachmenes videre produksjon etter romersk overtagelse da han gjenopplivet dem i 20 e.Kr siden Augustus hadde valgt å ikke fokusere på tetradrachmene til fordel for Kleopatras system med mindre koppermynter (Crawford, 1985, s. 264).

Tiberius begynte å utgi tetradrachmer preget med regjeringsår³ etter mønster av eldre ptolemeiske myntene og låste sløvinnholdet til samme nivå som en romersk denarius (A. Bowman & Rathbone, 1992, s. 111; Christiansen, 1988, s. 11-13). Betydningen av Alexandria er tydelig ved at byen utgir egen mynt helt frem til 296 e.Kr. og det er ikke grunner til å anta at det foregikk regulær utmynting andre steder i Egypt (Milne, 1917, s. 177-178). Neros

³ Se appendiks 4 for nærmere informasjon om datering på alexandrinske mynt i fra egyptisk regjeringsår.

reduksjon av denarii reflekteres i de alexandrinske tetradrachmene når han kannibaliserer sølvinnhold i eksisterende mynt for å produsere mer sølvmynt av ny lavere kvalitet. Dette tillater han å gjenskaffe store mengder sølv til egne byggeprogram på bekostning av myntenenes realverdi (Christiansen, 1988, s. 104-109; Harl, 1996, s. 119-120).

Domitian gjenoppretter de romerske myntene til standarden fra før Nero, men dette skjer ikke i Alexandria, men han innfører formelt systemet med mindre bronsevalører (Christiansen, 1988, s. 97) som holder seg i et århundre. Under Trajan får disse bronsemyntene større betydning siden pregningen av tetradrachmer er lav av økonomiske årsaker og tilgangen til egyptiske koppegruver er større. I denne perioden ser man et stort oppsving i mengden motivtyper og presedensen med store mengder forskjellige reversmotiver settes. Trenden følges når Hadrian igjen øker produksjonen av tetradrachmer (Christiansen, 1988, s. 251) og man får et oppsving i mengden mynt og antallet motiver. Under Marcus Aurelius faller produksjonen og vekt og sølvinnhold senkes igjen sparsomt med en utvanning av romersk denari. Commodus' løsning er å øke produksjonen av tetradrachmer og slå mer mynt ved å utnytte sølvet tilgjengelig fra eldre mynter allerede i omløp. Det er på denne tiden man begynner å nedprioritere bronsemyntene og over lengre tid slutter de å være en regulær del av systemet (Christiansen, 1988, s. 295-303; Emmet, 2001, s. xxii-xxv).

Produksjonen av tetradrachmer under det severanske dynasti er svært lav, noe som observeres i mengden tilgjengelig materiale og i hvordan samme stempel er blitt gjenbrukt over flere år og medlemmer av den keiserlige familie uten slites ut (Christiansen, 1988, s. 294-304). Også etter myntproduksjonens oppsving var det kun tetradrachmene som ble produsert, mens størrelse og sølvinnholdet fortsatte å dale til det strengt tatt ikke var en sølvmynt.

Diocletianus' omfattende reformer omstrukturerer myntsystemet, stopper alle provinsielle serier og innfører et enhetlig myntsystem med et nettverk av myntverksteder underlagt sentral administrasjon som avskaffer romersk-egyptisk mynt som egen valuta.. Alexandria stoppet dermed å utgi de gamle myntene med svært lav sølvgehalt og begynte isteden å prege mynter etter samme mønster som alle andre myntsteder (Carson, 1990, s. 274; Heuchert, 2005, s. 33).

3.1.3.2 Spesielle aspekter

Utmyntingen i hellenistisk og romersk Alexandria var bevisst isolert fra de andre valutaer som sirkulerte i middelhavsområdet og dette lukkede systemet ble opprettholdt etter romersk overtagelse. Ptolemaierne forbød både bruk av utenlandsk valuta og utførelse av egen noe som ga profitt ved veksling ved grenseoverganger og gjorde det enklere å få tilbake og

gjenbruke mynten i sirkulasjon fremfor å lage ny. Systemet ga en mye større grad av kontroll over mynttilgangen i riket og dermed muligheten til å sikre større stabilitet i priser og økonomien for øvrig. Det at romerne til en viss grad opprettholder denne isolasjonen etter overtagelsen av Egypt (Christiansen, 1988, s. 11-12, 308; 2004, s. 40-41) gjør landet til en interessant gjenstand for numismatiske studier.

Skalaen på utmyntingen gir et stort mangfold av tilgjengelig materiale. Det er funnet store mengder mynt og antallet variasjoner i utforming er tilsvarende stort med et anslått nummer på rundt 10 000 forskjellige typer. Disse myntene har høy verdi for forståelsen av historiske og økonomiske problemstillinger, men er også viktig fordi mange er relatert til religion og mytologi (Milne, 1917, s. 177). Blant myntene relatert til religion var det normen at guddommene som ble representert fremviste blandingen av egyptiske, greske og etter hvert romerske ideer som karakteriserte den offisielle religionen (Milne, 1917, s. 181). Tilgangen på store mengder variert mynt gir et innblikk i både økonomi, kultur, religion og politikk er en årsak til at alexandrinske mynt er et allsidig forskningsobjekt.

3.1.3.3 Generelle utformingstrekk

Til tross for den store variasjonen av typer, inskripsjoner, sammensetning og bakgrunn som så er det visse hovedtrekk som går igjen og som danner et grunnlag for vår forståelse av helheten. De to sidene, adversen og reversen har et klart gjenkjennelig mønster for hvordan sidene er utformet i forhold til hverandre. Å forstå det overordnede mønsteret gjør enn i stand til å vurdere myntene og deres motiver i forhold til hverandre og skjønne tankeprosessen som lå bak (Noreña, 2011, s. 251-252; Wallace-Hadrill, 1986, s. 67-70). Adversen er en maktdemonstrasjon som tradisjonelt indikerer myntherre og anses som den viktigste siden hvor utgiveren kan fremheve seg selv. I romersk keisertid forekommer portretter av keiserens familie slik som ektefelle eller arvinger på adversen (Heuchert, 2005, s. 44-46), men den består som regel av et portrett av keiseren dekorert med laurbærkrans og identifiserende inskripsjoner (Carson, 1990, s. 276-279; Geissen, 2012, s. 565-566).

Reversen har størst variasjon i motiv, men er den mindre viktige siden av mynten, noe man kan se gjennom produksjonsprosessen hvor stampelet for reversen oftest byttes ut. Portrettet av keiseren på adversen var ment å være mer varig og viktigere enn hva man enn valgte å prege på den andre siden. Man kan se dette gjennom arkeologisk materiale siden stampelet som preget reversen var det øverste som ble truffet av hammeren under pregningsprosessen og dermed ble raskere slitt og måtte byttes oftere. Det er derfor ikke uvanlig at man finner at

et enkelt advarsstempel ofte er blitt parett med flere reverstempler av samme type (Carson, 1990, s. 226-227, 280).

Variasjonen av motiver og inskripsjoner på reversen er stor, men noen sentrale hovedgrupper det lar seg identifisere. Reversbildene på alexandrinske mynt kan deles i mer typisk keiserlig propaganda og lokale typer (Butcher, 2005, s. 147-148) selv om de over i hverandre siden de lokale typene er blitt brukt for å appellere til lokale befolkningsgrupper. Den typiske keiserlige propagandaen følger det klassiske billedprogrammet med motiver som også er typisk andre steder og fokuserer på hendelser og aktiviteter knyttet til keiseren som besøk og ofringer. De er ofte knyttet opp mot militæret så avbildninger av militære kampanjer, seiersparader, eller seiersbytte er vanlig. Denne mer direkte keiserlige propagandaen reflekterte nært på myntene i Roma med fokus på styrke, legitimitet og videreføring av dynastiet gjerne gjennom bruk av personifikasjoner av keiserlige dyder (Thomsen, 1994, s. 137-166). Dette følger en trend etablert allerede under Ptolemaierne som fikk preget mynter med en kongelig ørn for å vekke assosiasjoner til Zevs og Alexander den store.

Referanser til hendelser og prestasjoner som store byggverk eller reformer forekommer også, hvor spesielt sistnevnte har tydelige politiske undertoner med en rolle som forherligende reklame eller propaganda. En av de vanligste motivtypene på reversen er bilder med religiøse motiver (Carson, 1990, s. 280-283) som utgjør en vanlig type bilder helt fra tidlig romersk mynt rundt 300 f.Kr og frem. Denne typen alexandrinske myntene er ganske eksotiske i sitt uttrykk og en vanlig motivtype var forskjellige gresk-egyptiske guddommer og kultsymboler som avbildninger av Sarapis, Isis og Harpokrates som sier mye om lokale politiske og religiøse forhold. Dette betyr ikke at de lokale motivene ikke fulgte mange av de samme mønstrene som de med mer standard keiserlig utforming, men de bar mer preg av å være fra sin egen provins (Klose, Overbeck, & Schoske, 1989, s. 21-22). Personifikasjonen av byen Alexandria og forskjellige lokale dyr, gjenstander, bygninger og symboler som var representative for byen og regionen var hyppig brukt (Christiansen, 1988, s. 98-99; Geissen, 2012, s. 565-566). Selv om mynten i Alexandria hadde en viss sammenheng med den i Roma så er lokale typer i flertall og disse gir alexandrinske mynter en egen spesiell karakter og sjarm.

3.2 Propaganda

3.2.1 Problematisk definisjon

Ordet propaganda trenger en forklaring og rettferdiggjøring innen denne konteksten siden det er et ladet ord i dagens samfunn som vi assosierer med partisk og misvisende informasjon som brukes for å lure massene, feilinformere eller fremme en spesiell politisk sak. Begrepet har negative konnotasjonene fordi vi kobler ordet med massekommunikasjonen til totalitære og undertrykkende regimer som aktivt brukte propaganda for å fremme tvilsomme politiske ideologier og rettferdiggjøre undertrykkelse. Ordet betyr "*det som spres*" og er avledet av det latinske ordet *propagare* som betyr "å spre", men er en relativt moderne konstruksjon.

Opprinnelig var det navnet for en misjonerende katolsk kongregasjon (Hannestad, 1988, s. 9; Levick, 1982, s. 105), men spredde seg til sekulære situasjoner og i løpet av midten av nittende århundre pådro det seg en nedsettende undertone fra politisk bruk. Selv om man også i antikken hadde det vi i dag kaller propaganda så var det et fenomen som ikke eksisterte som konsept på samme måte som i dagens samfunn. De negative konnotasjonene og det at bruken av ordet propaganda i denne sammenhengen er en anakronisme er grunn til at det er viktig å definere den betydningen og bruken av begrepet.

3.2.2 Historisk betydning

Om man kontrollerer informasjonen folket får til å forme sine meninger så kontrollerer du også dem. Propaganda er blitt omtalt som et nødvendig demokratisk verktøy og et naturlig resultat av måten samfunnet er bygget opp og organisert. Selv om antikkens samfunn ikke var det vi kan klassifisere som demokratisk så gjelder mange av de samme mekanismene uansett. Det er snakk om et behov for at store masser av mennesker er enige om visse regler og normer og samarbeider om visse oppgaver for at samfunnet skal kunne fortsette.

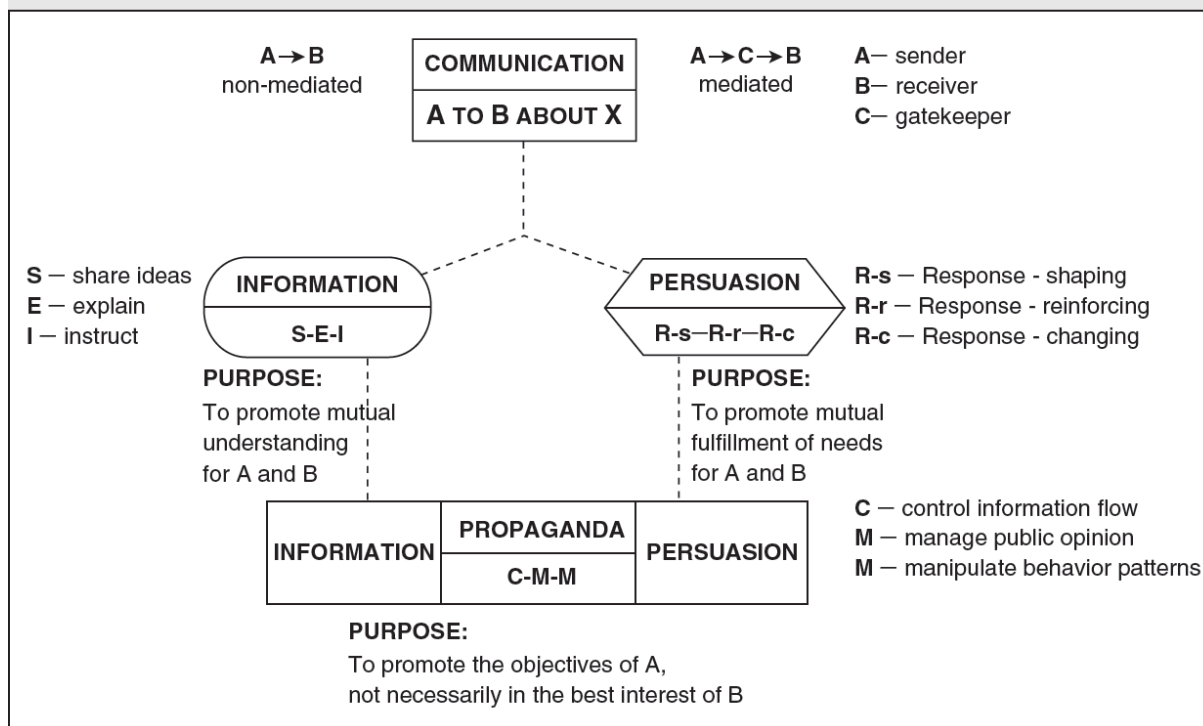
For å oppnå denne graden av samarbeid er det nødvendig at man former folks meninger og handlingsmønstre og dette av noen få som forstår hvordan man kan påvirke de mentale prosessene og sosiale mønstrene hos befolkningsmassene. Store deler hva vi foretar oss og tenker om jobb, politikk, religion, sosial interaksjon eller etikk styres av informasjon vi gir. Sannferdigheten, moralen og intensjonene til de som gir informasjonen varierer selvfølgelig og skaper et spenn som går fra direkte manipulasjon til så objektiv informasjon som mulig, men dette er bare en gradforskjell. Informasjon og forming av folks tanker og meninger er viktig i alle samfunn og mynt var i høyeste grad en måte å gjøre dette på.

Å appellere til folket, eliten, keiseren, soldater, de fattige, de rike, de religiøse eller gudene selv var viktige elementer i arbeidet med å konsolidere makt eller hevde identitet. er at det numismatiske materialet ble brukt til nettopp dette og at vi i vår periode også kan si noe om hvordan dette ble gjort. Det arkeologiske materialet tilgjengelig og de kunstneriske uttrykkene på mynt er et vitnesbyrd om tidligere tiders bruk av bilder og religion som politiske verktøy. Siden det er et samfunn som aldri kan sies å ha hatt noen form for massemedia eller kommunikasjon i nærheten av det vi har tilgjengelig i dag så var det nødvendig å utnytte de kanaler man hadde tilgjengelig. Dette inkluderer å produsere diverse gjenstander slik som mynt som egentlig har en annen primærfunksjon, men som også kan brukes til å spre budskap og bilder (Jowett & O'Donnell, 2012, s. 56-58).

3.2.3 Grader av propaganda

Gjennom flere kilder ser man at man i antikken brukte myntene til mer enn bare å betale for utgifter, men man ikke utenom det at det dreier seg om noe som ikke kan klassifiseres som ren propaganda. Selv om det bærer en del likheter med og til en viss grad er propaganda så vil mye av den måten mynt brukes på kanskje heller være bedre beskrevet med andre og mindre ladete ord. Fenomener kan derfor i mange tilfeller heller defineres som å ha propagandaverdi, være publisitetsskapende, overtalende eller informative. Publisitet vil handle om å kringkaste informasjon om seg selv, faktiske hendelser og annet som kan anses som fordelaktig rett og slett for å gjøre seg kjent og etablere et nærvær. Overtalelse skiller seg fra en standard forståelse av propaganda ved at den ofte er mer interaktiv hvor begge grupper forsøker å oppnå fordeler. Informasjon handler heller om kommunikasjon som deles for å forklare eller instruere fordi man forsøker å gi mottakeren en måte å forstå verden rundt seg ved å fjerne usikkerhet (Jowett & O'Donnell, 2012, s. 29-39). Alle disse begrepene er forskjellige fra hverandre og fra en klassisk forståelse av propaganda, men alle inneholder noen grunnleggende elementer hvor man forsøker å skape en spesifikk respons så på denne måten kan de sorteres innunder en mer generell betegnelse av propaganda.

The Jowett/O'Donnell purpose model of propaganda

Figur 2. Modell over sammenheng mellom forskjellige elementer og hensikter relatert til propaganda. Publisitet ikke er en spesifikk del, men er i prinsippet fortsatt med gjennom målet om å kontrollere offentlighetens meninger (Jowett & O'Donnell, 2012, s. 29)

Propaganda i en kontekst av antikk historie deles gjerne inn i to forskjellige hovedkategorier, den agiterende og den integrerende. Forskjellen ligger i målet de har for mens den agiterende har til hensikt å endre meninger så er den integrerende propagandaens mål å forsterke allerede eksisterende holdninger (Hornblower et al., 2012, s. 1220). I tillegg kommer spørsmålet om kilden til propagandaen og dens nøyaktighet som gjerne klassifiseres ut i fra skalaen hvit, grå og svart propaganda. Hvit er propaganda som bygger troverdighet og som dermed helst forteller sannheten. Svart propaganda sprer løgner og fabrikasjoner med avledende eller legitimerende bruk av falske eller ikke-eksisterende kilder. Den grå faller et sted imellom og satser heller på å forandre eller tilpasse budskapet for å oppnå spesielle mål eller effekter. Hvit propaganda er dermed spesielt godt egnet for underbyggende propaganda som legger grunnlag for senere tiltak, mens svart og grå i prinsippet er egnet til alt forutsatt at den brukes riktig eller ikke avsløres (Jowett & O'Donnell, 2012, s. 17-27).

3.2.4 Definisjon

Å identifisere og definere propaganda er en vanskelig oppgave om man ønsker å gjøre det fra en upartisk og objektiv posisjon. Å differensiere propaganda fra andre typer kommunikasjon som ønsker å overtale eller informere er en oppgave som krever at man er oppmerksom ovenfor små nyanser. Flere typer definisjoner av propaganda finnes (Levick, 1982), men man finner likevel fellesnevnerne som gjør at begrepet kan brukes på flere forskjellige fremgangsmetoder. Propaganda kan kategoriseres som det meste som forsøker å formidle ideologier og studiet av propaganda handler om hvordan disse meningene konstrueres og formidles gjennom massemedium (N. F. S. Burnett, 1989 s. 127-137).

Propaganda har en underliggende hensikt og fokus på kontroll, men selv om målet er å formidle en viss ideologi så inkluderer det ikke alltid fabrikkerte eller manipulerede virkemidler slik noen definerer propaganda. En god definisjon er: Propaganda er et bevisst systematisk forsøk på å forme oppfatninger, manipulere tankeprosesser eller styre oppførsel for å oppnå en respons som fremmer propagandistens ønskede sak (Jowett & O'Donnell, 2012, s. 7). Dette inkluderer andre kommunikasjonsformene som underkategorier av propaganda siden alle omfatter kommunikasjon av beskjeder som verktøy for å oppnå egne effekter.

På grunn av mangfoldet og de forskjellige kategoriene kan propaganda eksistere i mange forskjellige konstellasjoner avhengig av kontekst. De forskjellige kategoriene som brukes til å sortere propaganda etter type, hensikt og grad av pålitelighet utgjør alle et grunnlag for hvordan propagandaen kan finnes og forstås. I mange tilfeller er det snakk om gråsoner mellom flere av kategoriene så det gir sjeldent mening å sortere dem inn i bare en gruppe så de utgjør heller enda et rammeverk som fenomenet kan forstås ut i fra og som kan komme frem gjennom beskrivelse og tolkning av materialet og konteksten.

3.3 Historisk bruk av mynt som politisk virkemiddel

Bilder på tidligere arkaiske og klassiske greske mynter var gjerne statiske med liten variasjon i motiver over lengre tidsperioder. Motivene var ofte knyttet til byen via byens skytsgud, referanser til lokale helter og hendelser eller områdets handelsvarer. At disse myntene ble gitt motiver var hovedsakelig på grunn av pragmatiske grunner som å fastslå verdi, opphavssted og kvalitet (Elkins, 2009, s. 25). Det finnes eksempler på myntmotiver som tydelig er ment som et politisk virkemiddel, men disse inkluderer sjeldent politisk symbolisme som direkte presenterer faktiske maktforhold eller politiske mål og hendelser.

Et mønster innenfor politisk presentasjon på gresk mynt og hellenistiske mynter er at portretter blir mer og mer brukt på mynt. Portretter på mynt er en indirekte politisk maktdemonstrasjon siden det å gi ut mynt er en så maktpolitisk handling at personen avbildet må ha stor makt. Vi ser portretter tidlig på persiske mynter og Alexander den store finnes avbildet⁴ på flere mynter med ikonografiske elementer som ligner de på senere romersks mynt. Hodeportretter på mynt ble spesielt brukt av Ptolemaierne som også inkluderte guddommelige attributter fra større guder i sine portretter for å understreke deres rett til å styre. Portretter ble også brukt på hellenistisk mynt for å understreke dynastisk etterfølge og dermed skape legitimitet. De greske og hellenistiske myntmotivene var sentrale for utviklingen av bruken av portrett på mynt, men beveget seg sjeldent lenger og hadde få spesifikke politiske referanser (Gullbekk, 2014, s. 26-27; Howgego, 1995, s. 62-67).

De romerske myntene er de av antikkens mynter som inneholder de finere nyansene av det politiske mangfoldet. Romerske myntene var først i tråd med tradisjonelt gresk mønster, men dette endret seg etter 130 f.kr da agendaene til forskjellige magistrater begynte å påvirke utformingen. Romerske myntene ble noen av de mest politisk ladede og varierte myntene i historien med direkte referanser til politiske saker, valg, hendelser og ideologier. Endringen er forklart med at innføringen av *Lex Gabina* tillot hemmelig valg og økte bruken av tilgjengelige valgkampanjemidler eller at et allment skifte av sosial og kulturell art som gjorde dette mer akseptabelt (Bond, 1957, s. 150; Elkins, 2009, s. 25-26). Romersk mynt ble raskt mer politisk med referanser til samtidige hendelser og forskjellige individer som var aktive i det politiske livet. Romerne brukte bilder, tekst og utstrakt system av visuell symbolikk på sine mynter og tradisjonen med portretter ble adoptert etter hvert som den romerske republikken utviklet seg i mer autokratisk retning (Howgego, 1995, s. 67-69).

Augustus var en av de første innen romersk politikk som så og omfavnet det fulle potensialet i mynt som massemedium og startet tradisjonen med stor variasjon i mynttypene. Dette var en tradisjon som holdt seg i flere hundre år og som også spredde seg til provinsområdene. Augustus så valutaen en ideell plattform for å spre informasjon om egne prestasjoner og mål, spesielt de av en militær art (Stewart, 2008, s. 125-126). Augustus var en mester innen propagandakunsten og tok i bruk mynt i en storstilt omstrukturering av det romerske statlige billedprogrammet for å fremme sin karriere og sitt dynasti (Zanker, 1988, s. 33-65). Selv om ikke Augustus selv er direkte representert i noe av det materialet som presenteres her så er

⁴ Men ikke med hodeportrett.

hans innflytelse på ettertiden fortsatt synlig. Mye av det ideologiske og metodiske rammeverket han opprettet videreføres gjennom flere hundre år. Dette er primært et resultat av to faktorer, den første er at man ønsket å identifisere seg mest mulig med landsfaderen som var den største autoritet i sin egen samtid og ettertiden. Den andre årsaken er mer pragmatisk og det er rett og slett at det viste seg å være et system som fungerte svært godt.

3.4 Religiøs utvikling

Romersk religion var svært tilpasningsdyktig til de nye impulsene fra forskjellige kulturer rundt omkring i imperiet som påvirket de sosiale forholdene og folks synspunkter. Denne konstante påvirkningen og integreringen av nye trossystem i samfunnet ledet til at det oppstod en viss sammenblanding av mytologiske trossystem. Religion er ofte sett på som fast og uforanderlig, men det er ekstremt viktig for religiøse trosretninger at de endrer og utvikler seg. Dette er avgjørende for en religions overlevelse at den opprettholder en konstant fornyelse og bekrefter sine trossetninger og tradisjoner slik at de er relevante for livet til de troende. Denne fornyelsen og bekreftelsen av relevans i folk liv vil ha vært enda viktigere i et samfunn hvor tro, religion og utførelsen av forskjellige religiøse riter var en enda større og mer offentlig del av dagliglivet.

3.4.1 Religiøs synkretisme

Religion utgjorde et viktig aspekt i romersk politikk siden religiøse posisjoner var viktige politiske maktposisjoner og religion var et viktig verktøy for å påvirke folk og fremheve seg selv. Romersk religion var svært mangefasettert og omfattende siden den gjennomgikk en utvikling i takt med hvordan samfunnet ble stadig mer kosmopolitisk etter som riket ekspanderte. Med et mindre ekskluderende syn på alternative religion så var det uunngåelig at dette resulterte i kombinasjoner av opprinnelig separate trosretninger som også ble brukt politisk. De klassiske romerske gudene utgjør en liten del av den samlede romerske forestillingsverden og mangfoldet innen det romerske religiøse livet vises gjennom diverse fremmede kulter og kombinasjonsguddommer som oppstår gjennom forskjellige synkretistiske prosesser.

Uttrykket synkretisme faller inn under begrepet akkulturasjon fra sosiokulturell antropologi som omhandler prosessen med kulturell forandring når grupper fra ulike kulturer er i kontakt over lengre tid. Et annet uttrykk som brukes istedenfor akkulturasjon er også kreolisering som ser på denne forandringen som en aktiv gi- og tapprosess mellom forskjellige kulturelle tradisjoner (Orser, 2002, s. 155-156). Ordet synkretisme brukes i sekulære sammenhenger,

men er innen religionsvitenskap et teknisk, teologisk begrep for det å sette sammen elementer fra ulike religiøse kilder. Det betyr sammenblanding og brukes om situasjoner hvor det forekommer en adopsjon av eller kombinasjon med en annen tros forestillingsverden. Man blander elementer av den nye kulturen med de fra sin egen og skaper noe nytt og delvis felles (Orser, 2002, s. 4).

Denne typen utvikling er ikke begrenset til noen få spesifikke områder, men snarere et av de definerende trekkene ved romersk religion. Utviklingen foregår i store deler av riket, både sentralt i Roma og ute i provinsielle områder gjennom hele Romerrikets levetid. Forskjellige kulturer eller guddommer med annen opprinnelse ble kombinert eller inkludert i det romerske uttrykket. Man ser eksempler på mange forskjellige grader av synkretisme hvor man på enten adopterer og assimilerer guddommer inn i sin egen tro i henhold til tradisjonell *interpretatio romana* (Ando, 2005, s. 41-50), aksepterer andre guddommer som likeverdige med deres egne eller identifiserer dem som hverandre.

Synkretisme er interessant tema når man ser på hvordan man i den romerske verden forhandlet og oversatte kulturelle forskjeller og etter hvert brukte dem til sin egen fordel. Synkretistiske guddommer kunne brukes til å fremme meninger eller skape holdninger ved å appellere til og knytte andre folkegrupper til styremaktene. Religiøs synkretisme på mynt er et fenomen som viser hvordan denne typen religiøs praksis var godkjent og til og med aktivt oppmuntret og brukt av styresmaktene i Romerriket. Alexandria, Egypt og det østlige Middelhavet er spesielt relevant for denne typen religiøs utvikling på grunn av det sterke nærværet de provinsielle og opprinnelig ikke-romerske guddommene fra dette området får. Selv om noen av disse kultene, blant annet de egyptiske på visse tidspunkt kan ha blitt ansett som undergravende og uønskede så utviklet samfunnet seg slik at til og med keiseren og hans familie etter hvert åpent stod frem som tilhengere (Shotter, 1979, s. 51).

3.4.2 Sarapiskulten

For å forstå hvilken rolle Sarapis kan ha spilt i et billedprogram skapt for å fremme eller forsterke forskjellige standpunkter må man forstå hans bakgrunn og utvikling. Kun med en forståelse av den historiske konteksten til denne guddommen kan man se hvilken effekt bruken av Sarapis kan ha hatt siden det dreier seg om en allsidig bakgrunn med røtter i flere forskjellige kulturer. Guddommen Sarapis dukker først opp i antikke myter i det tredje århundre f.Kr og opplever en stor spredning og høy popularitet, spesielt i det østlige Middelhavet. Populariteten er et resultat av hvordan guddommen ble bevisst «skapt» eller

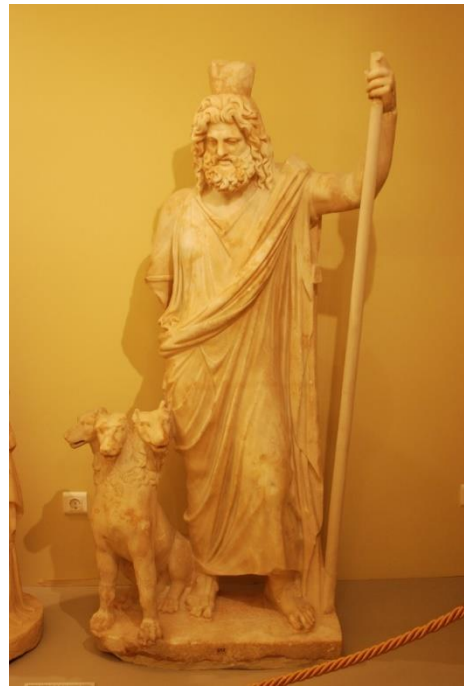
formet for å kunne appellere til flest mulig (Niegorski, 2014, s. 153-161). Guddommen skal etter sigende ha blitt innført til Alexandria etter at Ptolemaios I fikk beskjed om å gjøre dette i en drøm og hentet gudebildet fra Sinope. Detaljene er usikre, men man vet at navnet og guddommen eksisterte før Ptolemaierne overtok Egypt, men dette dynastiet står ansvarlig for å forme den hellenistiske Sarapis-kulten. Ptolemaierene tar en lokal guddom med en mulig forbindelse til Alexander den store og tilknytning til det egyptiske panteon og gjør den om til en gresk hellenistisk guddom for å gjøre Alexandria til et Ptolemaisk sted og forankre sin egen maktposisjon (Alvar, 2008, s. 52-62; Krasilnikoff, 2010, s. 27-37; Stambaugh, 1972, s. 1-13).

Sarapis hadde aspekter av et stort antall andre guddommer, han begynte som en kombinasjon av Osiris og Apis, men ble også sammenlignet med Poseidon, Zevs, Pluto og avbildet som solgud og øverste hersker med makt over liv, død og velstand (Klose et al., 1989, s. 22-23). Han er også blitt sammenlignet med Jahve, noe som i Alexandria vil ha kunnet appellere til den jødiske befolkningen (McKenzie, Sheila, & Reyes, 2004, s. 81; Näsström, 2005, s. 210-211). Sarapis er et tydelig eksempel på en synkretistisk gud både i den sammenheng at religionen var et resultat av religionssammenblanding, men også fordi elementer fra den fortsetter å være del av annen religion lenge etter at kulten selv forsvinner (Niegorski, 2014, s. 153-161).

Ptolemaiernes maktovertagelse i Egypt la grunnlaget for opprettelsen, styrkingen og spredningen av denne typen kult. De åpnet egyptiske kultsentrene for gresk og østlig påvirkning og skapte svært hellenistiske kult slik som de omkring Sarapis, Isis og Harpokrates. Ptolemaiernes opprettelse og konsolidering av denne typen kult ga dem et kraftig imperialistisk verktøy i en utenrikspolitikk som skulle spre og styrke deres innflytelse i det østlige Middelhavet. Diffusjonen av denne typen religioner var svært vellykket og spredde seg fra Egypt til store deler av den hellenistiske verden langs kysten og i innlandet. Spesielt sjøfolk, handelsmenn og slaver sto ansvarlig for spredning av kultene til Isis og Sarapis som nådde Roma lenge før Alexandria kom under deres herredømme (Burkert, 1987, s. 37-39; Morris, 2007, s. 396-400; Turcan, 1996, s. 81-85). Populariteten til de egyptiske kultene utenfor deres opprinnelig kjerneområder er tydelig i at de fikk et større tempel bygget til sin ære på Campus Martius i Roma allerede i slutten av det første århundre (Beard, North, & Price, 1998, s. 264).

3.4.2.1 Sarapis ikonografi

Navnet Sarapis⁵ forekommer kun gjengitt en gang (T 24737:723) på alle myntene i denne samlingen, men det er likevel tydelig ut i fra fremstillingen at det er Sarapis det dreier seg om. Med en forholdsvis begrenset mengde materiale å utfolde seg på er det viktig at hva det man fremstiller kommer klart frem og dette oppnås gjennom en svært gjenkjennbar ikonografi med visse symbolske hovedelementer. Elementene er hentet fra tradisjonelle kultstatuer som la grunnlaget for en del av ikonografien, men er også attributter hentet fra andre guddommer som han sammenlignes med.

Bilde 1. "Zeus- Sarapis" Foto: George M. Groutas. 25.07.2008 via Flickr. Lisens: CC BY 2.0

Sarapis er spesielt gjenkjennelig takket være konsekvent bruk av en *modius* eller *kalathos* i alle sammenhengene han blir fremstilt (Stambaugh, 1972, s. 16-26). *Modiusen* er et tegn på overflod som viser at han besitter makt over skapninger eller fenomen relatert til både jorden og underjorden. Sarapis har i mange tilfeller også en *taenia*, et gresk hodebånd med samme betydning som et diadem. Nettopp Sarapis makt relatert til død og det underjordiske er en annen ting som kommer frem gjennom annen fremstilling (Alvar, 2008, s. 52-62). Ikonografisk fremstilles han ofte sammenlignet med Pluto og er avbildet med Kerberos. Sarapis fremstilles som en med alle krefter Osiris som helbreder, beskyttelse av de døde og giver av overflod og fruktbarhet, men det gjøres med aspekter fra gresk billedmateriale (Burkert, 1987, s. 15-16; Stambaugh, 1972, s. 27-52; Turcan, 1996, s. 77).

Sarapis på myntene er alltid fremstilt med et flommende og kraftig hår og skjegg på en måte som bærer store likheter til tradisjonell fremstilling av den greske guden Zevs. Den ene tingen som skiller de to tydelig fra hverandre er Sarapis *modius*, uten den er de to til forveksling like (Näsström, 2005, s. 205-206). Likheten mellom guddommene kan ha sin forklaring i at det var vanskelig å få lagd tilstrekkelig detaljerte bilder på den begrensede plassen tilgjengelig til at det var enkelt å få frem detaljer som ville skilt to guddommer med lignende utseende. Likevel er nok også et resultat av den synkretistiske utviklingen hvor Sarapis sammenlignes

⁵ Det vil si: ΣΑΡΑΠΙΣ

med stadig flere guddommer. Man lar avbildningene av de to være så like fordi det på mange måter er snakk om samme guddom med samme rolle og krefter.

3.5 Relevante tidsperioder

En utfyllende redegjørelse av den historiske utviklingen til det romerske riket og den institusjonen keisermakten utgjør faller utenfor oppgavens rammer. Gjennomgangen tar derfor for seg enkelte hovedtrekk ved hver periode eller dynasti som er representert gjennom mynt i materialet⁶. Dette er for å skape en viss forståelse av bakgrunnen og utviklingen for å lage en grunnleggende historisk og politisk kontekst som myntene og funksjonene de fyller kan forstås gjennom. Poenger som nevnes her kan dermed bli aktuelle i senere diskusjon og utdypes da om nødvendig.

3.5.1 Keiserlige dynastier

Det Julio-Claudiske dynasti (27 f.Kr – 68 e.Kr) oppstod med Augustus som ikke kunne direkte utrope seg til keiser etter slaget ved Actium, men likevel ble de facto keiser med de fullmakter og privilegier han mottok for å ha reddet republikken. Det er det første keiserdynastiet og det er i denne perioden ideen om hva Romerriket og keisermakten er oppstår i den formen som holder seg i mange hundre år (Kamm, 2008, s. 46-49). Det er bare to mynter fra Nero av det Julio-Claudiske dynasti i hovedmaterialet, men dynastiet som periode bør likevel nevnes siden de, spesielt representert gjennom Augustus er ansvarlige for opprettelsen av det billedprogrammet og de formene som alle mynter i riket etterpå følger. Måten å henvende seg til publikum, egenpresentasjonen og hele det visuelle og konseptuelle programmet som utgjør fundamentet for hvordan keisermakten uttrykker sin styrke og politikk gjennom alle former for medium er direkte relatert til den standarden Augustus satte og som videreføres av hans etterkommere (Zanker, 1988, s. 1-4). Perioden huskes som en av Romas storhetstider med en sterk sentralmakt sentrert rundt keiseren som hedres som gudommelig. Samfunnet og kulturen de etterlot seg viktige for å forstå senere keiseres valg.

Det flaviske dynasti (69 e.Kr – 96) oppstod i kjølvannet av en kort borgerkrig etter Neros død og ble forholdsvis kortvarig, men satte likevel varige spor (Christiansen, 2007, s. 121-123). Spesielt at dreier seg om et dynastisk skifte hvor man ikke lenger kan bygge direkte videre på forfedre for å legitimere sitt styre gjør det flaviske dynasti og deres bruk av motiver og medium interessant. De representerer det første dynastiet med som har et annet behov som også kan oppfylles gjennom propaganda og bilder. At dynastiet fra begynnelsen knytter seg

⁶ For nærmere historisk gjennomgang av hver enkelt keiser se appendiks 5.

selv svært nært opp mot både Sarapis og Alexandria som utgjør et viktig startsted både symbolsk og militært gjør også at deres bruk potensielt har svært bevisst og gjennomført. Hadde maktovertagelsen mellom dynastiene vært annerledes kunne ting vært annerledes, men slik situasjonen var med borgerkrig og overtagelse via hærmakt vil nødvendigheten av å kunne formidle sin historie og forme allmenhetens meninger være enda viktigere.

Det Nerva-Antoninske dynasti (69. e.Kr – 192) er kjent som adoptivkeiserdømmet siden keiserne adopterte sine etterfølgere fra rekkene av lovende unge statsmenn. Dette er kjent som en gullalder hvor Romerriket og keiseren sto på høyden av sin makt. Myntene fra denne lange perioden av intern fred og stabilitet gir innsikt i en ny kontekst som står i sterk kontrast til etterfølgerne. Kultur, mangfold og økonomi blomstret i store deler av riket, noe som kan gi gjenklang i materialet. Det var likevel perioder med uro i blant annet Egypt med jødisk opprør under Trajan (Christiansen, 2007, s. 123-139), opprør i Alexandria under Antoninus Pius og tronraneren Avidius Cassius som slås ned av Marcus Aurelius (Capponi, 2011, s. 33). Dette er en indikasjon på at man ville opprettholde tidligere strategier, men lengre perioder med stabilt styre og fredfull maktovertagelse ledet til at man også kunne fokusere på andre ting (Ando, 2012, s. 3-10). Flere ting i samfunnet kan ha påvirket myntenens motiv siden det kan ha vært andre effekter man ønsket å oppnå. Ved å se på hvordan endringer i samfunnet og behovene til de som utformer budskapet forandrer seg parallelt med materialet at man kan se om det finnes en gjensidig påvirkning mellom de to.

Det Severanske dynasti (193 e.Kr – 235) er også så vidt representert med to mynter fra Elagablus og en fra Severus Alexander. Det severanske dynasti kan ses på som en overgangsfase hvor den gamle samfunnsstrukturen fra det Nerva-Antoninske dynasti begynner å gå i oppløsning før det ender i soldatkeisertiden. Ustabile familierelasjoner og politisk uro gir en forsmak av tiden som kommer. At dynastiet også var forholdsvis kort ga dem liten mulighet til å utvikle noen særegne trekk som lett kan komme til syne. Det er en periode hvor uroen bygger seg opp før den virkelige kollapsen og man vil hovedsakelig ha fokusert på å gi et bilde av å opprettholde den stabiliteten som var tidligere (Hornblower et al., 2012, s. 1292-1293).

3.5.2 Krisen i det tredje århundre

Perioden etter det severanske dynastis fall i 235 kjent som soldatkeisertiden markerer en periode i Romerrikets historie hvor ideene om maktbalanse er borte⁷. Fem keisere kommer til makten og dør i løpet av år 238 og mellom 244 og Aurelianus i 270 er det 34 keisere, pretendenter og tronrøvere som kommer og går (Kamm, 2008, s. 194). Beskrivelsen av tidsperioden som en sammenhengende krisetid er noe omstridt (Liebeschuetz, 2007, s. 11-20), men det var en lengre periode med større uro enn tidligere. Keiserne blir innsatt av hæren og deres posisjon avhang av evnen til å opprettholde et godt forhold til soldatene ellers risikere å bli avsatt og henrettet av egne menn. Flere hæravdelinger med hver sin tronpretendent gjør at riket flere ganger deles i separate deler. Fra 260 e.Kr er imperiet delt mellom en gallisk del bestående av Gallia, Britannia og deler av Spania; en løsrevet østlig del styrt fra Palmyra; og keiser Gallenius med kontroll over resten. Sentralmakten holder ikke tritt med den militære utviklingen siden presset mot grensene gjorde at keiseren selv måtte ta ledelsen og ikke kunne sitte som et politisk sentrum i Roma (Hekster & Zair, 2008, s. 3-5; Ravnå, 2006, s. 162-165).

Det administrative maskineriet kunne ikke kompensere for denne utviklingen så keisermakten sluttet å være et effektivt bindeledd mellom hæren, folket, senatet, garden og overklassen. Keiseren kunne i prinsippet bare utøve makt der han var og den eneste måten å gjøre det på var gjennom hæren. Samarbeid med senatet og folket i Roma ble umulig og keiseren degenererte fra å være en sentralmakt til å bli lokale hærførere med makt så langt hæren kunne tillot. Keisermakten i hvert område gikk til den som fikk hærens støtte og tok livet av sine motstandere noe som ledet til en periode med stor intern uro med stadige voldelige utskiftninger av keisere (Nicols, 2007, s. 431-434). Keiserdømmet slik det var bygd opp av Augustus var i prinsippet et løst sammensatt forbund av forskjellige enheter som ble holdt sammen av keiseren, men dette falt nå sammen til et punkt hvor kun ideen om imperiet fortsatt levde (Kamm, 2008, s. 193-195; Ravnå, 2006, s. 162-165).

Mynter utgjør en viktig kilde for soldatkeisertiden fordi det var en svært urolig periode hvor Romerriket over lengre tid var preget av borgerkrig og politisk uro. Imperiet i denne tidsperioden var svært splittet av den nærmest konstante omorganisasjonen av maktapparatet etter hvert som disiplinen sank og lojaliteten i legionene skiftet fra en general til den neste. Dette resulterte i at kildene fra denne tiden og samtidige offisielle opptegetninger er unøyaktige og upålitelige og mynt er derfor en viktig kilde for å forstå hva som faktisk skjedde

⁷ Se appendiks 6 for nærmere oversikt over denne turbulente perioden.

(Gullbekk, 2014, s. 48). En periode med store omskiftninger har innvirkning på hvordan og hvorfor mynten kan ha blitt brukt siden nye situasjoner oppstod. Plutselig maktovertagelse, usikker posisjon og intense forsøk på konsolidering vil være ting som kan påvirke bruken både gjennom perioden og i slutten av den i en stabiliserende fase.

3.6 Mynt som kildemateriale

Det romerske imperiets størrelse og kompleksitet gir en valuta med mange muligheter, men også utfordringer innen studier av kunst, politikk, religion og samfunn. Få andre gjenstandsklasser kommer i nærheten av å ha den samme graden av variasjon og kvantitet. Det nære forholdet til økonomien, keiseren, aktuelle hendelser, reformer og propaganda gjorde at det stadig ble gitt ut oppdaterte mynter for å gjenspeile endringer i samfunnet. Romersk mynt med sine varierende motiv er en verdifull kilde for både et punkt i historien og utviklingen (Reece, 1975, s. 299-300). Det er mange svar om fortiden i materielle spor, men informasjonen må ses i forhold til hva de ble skapt for å si og hva det er mulig for dem å si. Propaganda er et budskap med en egen agenda som alltid er nøye gjennomtenkt og tilpasset for å kunne påvirke mottageren. Man kan likevel se gjennom løgner, utelatelser og propaganda og bruke dem til å finne fakta som ikke kan fabrikeres eller påvirkes.

Mynt er av natur et godt og varig materiale for arkeologisk og historisk forskning siden de ble produsert i store mengder, var små og likevel holdbare, de kunne bli glemte, glemte, brukt, mistet og spredd over store områder, de var uunngåelige i sin samtid, de er sanne refleksjon av aspekter fra sin samtid som er immune til senere omskrivning og et vindu til det politiske, religiøse og sosiale livet i antikken (Brennan, Turner, Wright, & Nicholson Museum., 2007, s. 5). Det er på denne måten mulig å bruke mynten slik at man til en viss grad får en innsikt i hvordan sinnet til de som stod for dens produksjon virket.

Arkeologi oppdager ikke den faktiske fortiden, den oppdager restene og bruker dette som grunnlag for tolkninger om hvordan ting kan ha vært. Ideen om fortiden skapes når vi forsøker å forstå gjenstandene i kontekst av deres fortid, relasjon til mennesker, plass større kulturell sammenheng og vår egen nåtid. Innen arkeologien er det viktig å reflektere over valget av studieobjekter, deres historie og vår egen forståelse og bruk av dem. Perspektivene, metodene og tolkingsmodellene er ikke alltid de samme, men man er enige om at ting ikke kan skilles fra samfunnet de oppstår i. Myntene har ikke oppstått i et vakuum, de er uløselig knyttet til strukturer og aspekter av samfunnet rundt seg så mynt og tolkningene er en like god kilde til historien som andre kilder (Kilger, 2005, s. 37-43).

Det er mange grunner til at mynt utgjør et godt kildemateriale for arkeologer. Mynt utgjør både en god kronologisk indikator for funn i samme kontekst og selve mynten bidrar også med mye annen potensiell informasjon. Spredning, sammensetning og motiv er alle elementer fra et myntfunn som kan brukes i arkeologisk og historisk forskning for å si noe om økonomi, handel, kultur og samfunnet generelt. Mynts rolle som handelselement og medium for å spre politiske og religiøse ideer så utgjør de en god måte å øke vår kunnskap om antikkens verden (Betlyon, 1985, s. 163-165).

3.7 Forskningshistorie

Siden oppgaven er svært sammensatt tematisk sett er det lite hensiktsmessig å presentere en lengre forskningshistorie for hvert emne som er aktuelt. Dette ville inkludert forskningshistorie innen propaganda, billedanalyse, religiøs forskning relatert til synkretisme og Sarapiskulten, historieforskning relatert til flere forskjellige perioder og dynastier, numismatikk, politisk teori og historie samt moderne vitenskapsteori og tolkingsmodeller. Fokuset i forskningshistorien er derfor krysningspunktet mellom disse undertemaene, nemlig bruk av mynt og relatert ikonografi som politisk virkemiddel. Med fokus på forskningshistorie relatert til myntpropaganda snevres feltet inn og det er mulig å si noe meningsfullt om hvor og hvem kunnskapen kommer fra.

Ideen om mynt som propaganda hos romerske keisere har for eksempel vært gjenstand for forskning og evaluering gjennom mange år og har vært et tema behandlet av blant annet: Shelagh M. Bond (Bond, 1957) som tidlig tok for seg politisk bruk av mynt som ett ledd i keiserlig propaganda og publisitet; C. H. V Sutherland har gjort arbeid som angår bruken og forståelsen av romerske myntmotiv(Sutherland, 1959, 1983); Barbra Levick (Levick, 1982, 1999) har også skrevet om temaet med spesifikt fokus på deres bruk som propaganda og hvilke beskjeder de kan formidle. Dette er bare et utvalg siden det er mange som har gjort forskning relatert til temaet og som refereres til i teksten slik som: Carlos Noreña, Michael Crawford, Ragnar Hedlund, Volker Heuchert, Kevin Butcher, Andrew Burnett og Christopher Howgego som alle har skrevet bøker eller artikler relatert til bruken av mynt enten direkte som propaganda eller i annen beslektet bruk spesielt relatert til identitet eller bruken som medium.

(Blank side)

4. Aspekter av mynt som propaganda

4.1 Egnethet som propagandistisk medium

Det er flere grunner til at mynt antageligvis er en av de mest effektive metodene for spredning av bilder og beskjeder i en tid uten de massemediene tilgjengelig i dag. To av de viktigste elementene med alle former for propaganda er at den kan spres til et stort publikum og at budskapet er forståelig. Kun om disse kriteriene møtes kan man anse det som virkningsfullt og sannsynlig at man brukte mynt som et medium.

4.1.1 Potensiell effekt og betydning

Mynt var offisielle dokumenter (Noreña, 2011, s. 248-249) utgitt av styresmaktene, preget med keiserens portrett og andre ting som må ha blitt ansett som viktige. Dette er et argument for at folk vil ha brydd seg om mynt og motivene fordi det er en av styresmaktens informasjonskanaler til folket. Her presenteres man for de godkjente og prioriterte verdiene i samfunnet nødvendig for å kunne leve som en god borger. Som borger kunne man bruke myntene til å evaluere sine egne styresmakter ved å sammenligne deres beskjeder, rettferdiggjørelser og fokus med hva man selv kunne observere i samfunnet (Sutherland, 1983, s. 82). Myntenes potensielle effekt er derfor stor både fordi mediet i seg selv er beskjed og fordi mange av aspektene ved antikkens mynt gjør at dem godt egnet.

En fordel er at en mynt er en gjenstand som har en egen uløselig tilknyttet, iboende verdi som bidrar til at det er usannsynlig at noen vil ignorere eller kvitte seg med dem. Man kaster ikke mynt fordi man er uenig med budskapet eller den ansvarlige styresmakten. En mynts egenverdi vil ha vært enda større i et økonomisk system hvor pengens verdi delvis er knyttet til det edle metallet mynten er laget av. Om verdien er et resultat av dyrebart metall eller kobling til et større garantert økonomisk system betyr lite så lenge den har en praktisk nytteverdi for eieren. En mynt er noe mange vil ha vært i kontakt med i løpet av en dag i et samfunn med en økonomi hvor bruken av penger er et sentralt aspekt. At myntene var en sentral del i mange folks liv vil ha bidratt til at man tillegger motivet en større verdi eller er mer sannsynlig til å legge merke til dem.

4.1.2 Samtidig oppmerksomhet

Et fundamentalt paradoks i arbeid med romerske myntmotiver er at det finnes lite uavhengig bevis på at et budskapet nådde frem til et publikum i deres samtid selv om de inneholder mengder med politisk og religiøs informasjon. Dette er tolket som et *argumentum ex silencio*

på at det ikke forekom noen samtidig tolkning av myntmotivene og at de ikke hadde noen merkbar effekt (Jones, 1956, s. 14-19, 32-33). Det finnes enkelte tekster som refererer til mynt og til en viss grad tar for seg hvordan de ble oppfattet slik som utsagn et fra filosofen Epiktet «*Hvem sitt bilde bærer denne sestertius? Trajans? Gi den til meg. Neros? Kast den vekk, den er uakseptabel, den er råttent*⁸» (Barrett, 2002, s. 89). Dette er en indikasjon på at man tilla myntmotivene en viss moralsk verdi og mening, men det er tvilsomt at noen ville kastet pengene sine vekk av den grunn. Det bekrefter også at mynter fra Nero fortsatt var i sirkulasjon lenge etter hans fall og at man dermed må være forsiktig med å tillegge motivene for mye betydning (Christiansen, 2004, s. 139).

Mangelen på samtidige litterære kilder om mynt er ikke et så avgjørende argument at det motbeviser muligheten for fenomenet som helhet. Naturen til den greske og romerske litterære tradisjonen gjorde at dette ikke var et relevant tema og dermed ikke et naturlig poeng å nevne (Levick, 1982, s. 106). Det finnes tilsvarende mange aspekter av det romerske antikke samfunnet med få direkte og tydelige litterære kilder, men dette betyr ikke at det ikke skjedde. Andre syn på samfunnet, annet fokus i historieskrivingen, mindre muligheter til å nedtegne hva man mente og tapet av mange kilder vil alle ha forårsaket mangelen på denne typen kilder. Tilsvarende tydlige skriftlige antikke kilder mangler også når det gjelder andre offentlige inskripsjoner, kunstverk og monumenter. Selv om vi ikke har kilder som forklarer hvordan disse ble oppfattet som aktuelle eller talende så betyr det ikke at de ikke ble det og det er få som trekker dette i tvil i motsetning til det numismatiske materialet (Hedlund, 2008, s. 29-32; Sutherland, 1959, s. 49-50).

4.1.3 Forståelighet

Nytten av mynt som kommunikasjonsmedium begrenses noe av formatet siden den tilgjengelige overflaten å utrykke seg på er begrenset. At man er begrenset til to dimensjoner uten noen fargevariasjon tilgjengelig ledet til at det var nødvendig å ta i bruk flere ikonografiske praksiser som kan være vanskelige å forstå (A. Burnett, 1991, s. 41). På en annen side vil begrensningen føre til at den uttrykksformen man velger vil være enkel eller etablert nok til at den likevel er forståelig. De som stod for utformingen vil ha tatt kunstneriske friheter av ikonografisk bekvemmelighet for å få frem budskapet men vil ha lagt fokus på punktene som var viktige for å få frem budskapet og dette vil ha gjort dem mer forståelige (Drew-Bear, 1974, s. 27-30).

⁸ Egen oversettelse fra engelsk

Motivene på myntene kunnet ses i lys av aktuelle hendelser eller assosieres med generelle ideer om fortidig storhet og styrke. Myntene vil ha hatt mer å si til de som klarte å se overflaten og var i stand til å forstå det fulle innholdet i bildene og ordene. Det er ikke sikkert at alle var i stand til å oppfatte den fulle betydningen av motivet, men dette betyr ikke at det var helt bortkastet. Selv om noen ikke hadde den nødvendige kunnskapen til å skjønne alle forbindelsene så vil de fortsatt ha forstått en mindre spesifikk del av beskjedene (Bond, 1957, s. 157; Brennan et al., 2007, s. 7). Både soldater og borgere fra alle grupperinger kunne være i målgruppen man forsøkte å henvende seg til med propagandaen som ble uttrykt gjennom myntmaterialet. Det var ikke sikkert alle forstod alt, men sjansen var stor for at alle forstod noe.

4.1.3.1 Nivåer av mening

Forskjellige nivåer av mening kan sameksistere og kan potensielt oppfattes av forskjellige personer avhengig av deres bakgrunn. I prinsippet vil alle som noensinne brukte en mynt ha vært en potensiell mottaker av meldingen mynten bar på, men det kan ha vært enkelte grupper som med større sannsynlighet ville være i mer jevnlig kontakt med mynt. Disse vil nødvendigvis være de gruppene man ønsker å appellere mest til siden det er disse lagene av samfunnet man har størst potensiale til å påvirke. En måte å formidle en beskjed til en mer spesifikk gruppe på en mer målrettet måte er å tilpasse motivet og beskjedene etter valøren på mynten. Det er presentert teorier og eksempler fra sentral keiserlig mynt som indikerer at man hadde under visse omstendigheter bevisst utformet beskjedene de forskjellige valørene av myntene slik at de var mer tilpasset enkelte grupper. De forskjellige klassene i samfunnet vil ha hatt forskjellig tilgang til forskjellige valører så man kan få større nytte av mynten som medium om man tar dette i betraktning når man utformer beskjedene på dem (Hekster, 2003, s. 20-35). Om dette er et fenomen som også kan sees på provinsiell mynt av denne typen gjenstår likevel å se siden situasjonen blir noe annerledes.

4.1.4 Spredning

Ingen informasjon eller propaganda er til nytte om den ikke spres ut til et publikum den kan påvirke. Ulempene som mynt hadde veies opp av at myntene ble produsert i en nesten industriell skala som muliggjorde en stor variasjon og spredning av store kvanta. Den økonomiske verdien og nytteeffekten økte også potensialet for spredning siden dette fører til at den jevnlig er i sirkulasjon og spres til alle områder den er gyldig i. Dette er en fordel som ikke kan oppnås med andre tilgjengelige medium. Store byggverk, monumenter, statuer og veggmalierier lar seg vanskelig spre over store landområder og er avhengig av at publikummet

kommer til seg. Dette er ikke et problem med mynt hvor spredningen skjer av seg selv som en naturlig del av det økonomiske systemet.

Siden det er snakk om ubrutte rekker av serier med mynt gjennom flere hundre år fra over tusen år tilbake så er det et annet godt argument for å bruke mynt som medium. Hardførheten til mynt er åpenbar når man ser på materialet hvor man fortsatt kan se og forstå hva som er avbildet til tross for de mange århundrene som har gått siden mynten ble preget. Myntene og motivene på dem tålte å bli spredd uten at dette gikk ut over kvaliteten på budskapet.

4.1.5 Forandring fryder

Jevnlige produksjonen av nye mynttyper kan ha vært et element som bidro til å forsterke folks interesse for hva som faktisk stod på dem. Spesielt i romersk keisertid hvor det ble produsert mange tusen forskjellige motiver så var det ikke noen uvanlig hendelse at det kom ut nye mynter selv under en enkelt keisers regjeringstid. Mangfold og stadig variasjonen i motiv på myntene som hang sammen med samfunnsrelevante hendelser må ha gjort at befolkningen var mer oppmerksomme på myntene og interesserte i hva som var på dem (Elkins, 2009, s. 30-31). At myntmotivene var dynamiske og ble opplevd som aktuelle for brukerne skaper en selvforsterkende effekt. Overfloden av bilder i dagens samfunn gjør at vi kan undervurdere deres men i antikken vil nye bilder ha vært mer sjeldne. Dette vil ha gjort at myntene og deres motiver var noe folk la merke til siden de vil ha vært en av de største kildene til nytt bildemateriale (Zanker, 1988, s. 57).

4.2 Prioritering av mynt som propaganda

Det å gi ut penger er et uttrykk for makt, kontroll, styrke og stabilitet så i hvor stor grad vil det ha blitt ansett som nødvendig å dedikere ekstra tid på å bruke mynten til å formidle flere og mer spesifikke beskjeder? Var det faktisk et behov for denne typen propaganda og forekom den i det hele tatt i en stor nok grad til at vi faktisk kan klassifiseres det som et etablert fenomen?

4.2.1 Myntenes hovedfunksjon i antikken

Fokuset ligger på myntenes sekundære bruksområder, men det er viktig å ha et klart bilde av myntsystemets økonomiske hovedfunksjonen når man vurderer deres rolle som kommunikasjonsmedium (Noreña, 2011, s. 248). Hovedgrunnen til at man opprinnelig begynte med storskala utmynting var for å forenkle statens utgifter og bruk av midler ved å skape et effektivt og standardiserte medium for overføring og lagring av verdier. Mynt har

gjennom tidene primært vært et økonomisk verktøy, men dette utelukker ikke at man også brukte den på andre måter, snarere tvert imot.

Den symbolske verdien kan forsterke den økonomiske fordi man den er med å skape eller forsterke forskjellige positive assosiasjoner relatert til styresmaktene, økonomien og pengesystemet i seg selv. På den andre siden kan den økonomiske verdien forsterke den symbolske fordi de blir fremstilt på noe viktig, offisielt og nødvendig for samfunnet. Penger er viktige for folk i dagliglivet og det som er avbildet på pengene vil kunne bli tillagt den samme betydningen. Det at myntene hadde flere roller og kombinerte økonomisk og symbolsk verdi er på ingen måte en ulempe siden dette heller skaper en synergi hvor de to kategoriene kan forsterke hverandre.

4.2.2 Hvor vanlig var myntbruk i perioden?

Ett element i å finne hvilken potensiell effekt motivene på myntene hadde er å undersøke i hvilken grad de faktisk kan ha blitt spredt blant befolkningen. En god måte å finne ut dette er ved å se på hvor vanlig bruk av mynter var i den relevante perioden. Hvis økonomien var basert på byttehandel så vil dette senke påvirkningskraften til motivene siden de da kun vil ha nådd ut en begrenset del av befolkningen. Det er problematisk å si i akkurat hvilken grad alle deler av det romerske samfunnet brukte penger, men det er mulig å få en viss oversikt. Penger var en forholdsvis godt innarbeidet praksis og er anslått å være den mest dominante formen for betalingsmiddel i både urbane og mer landlige strøk i alle av imperiets provinser.

Bruk av mynt som fenomen var en godt integrert del av økonomien og det er derfor en naturlig antagelse at tetradrachmene ble regelmessig brukt i hele provinsen (Grant, 1956, s. 103). Spesielt siden de sammen med korn utgjorde en av de viktigste fundamentene i den romerske stats syklus av skattelegging og offentlig forbruk (Christiansen, 1988, s. 99; 2004, s. 52-53; Howgego, 2014, s. 312). Blant noen skriftlige kilder som omhandler bruken av mynt så omtales gjerne mangelen på mynt som et tegn på et samfunn eller område som er primitivt og bakstreversk. Eksempler på dette er tekster fra både Strabo og Tacitus påpeker mangelen på en pengeøkonomi blant barbarer og indikerer at bruken av mynt ble sett på som en karakteristisk del av å høre til den romerske verden (Howgego, 1992, s. 16).

Egypt som opererte med sitt lukkede system bestående av tetradrachmer i sølv var en økonomi som la stor vekt på bruken av mynt med liten forekomst av byttehandel. I Egypt ser man at de også tok i bruk kredittsystem som gjorde man ikke var direkte avhengig av den fysiske tilgangen på mynt. Dette betyr at når man ikke brukte faktisk mynt så man opererte

man likevel med dem i abstrakt forstand, noe som er en god indikasjon på hvor pengefokusert den egyptiske økonomien var. Mynt i håndfast format var i jevnlig bruk og det kommer frem gjennom transaksjonspapirer som omhandler veksling mellom bronse og sølvmynter og dokumenter som i 260 e.Kr som slår fast verdien til mynt i urolige tider (Howgego, 1992, s. 11, 16-17). Fysiske funn og offentlige dokumenter angående lån og rettstvister i de mindre tettbefolkede områdene av Egypt viser at også her ble brukt mynt med stor hyppighet til forskjellige typer handel (Howgego, 1992, s. 20-21).

4.2.3 Prioritering av motiv

Gjennom å studere materialet er det tydelig at det er lagt ned arbeid i utformingen selv om mynt er en form for bruksgjenstand dreier det seg likevel også om kunstverk i lommeformat. Denne dedikasjonen til å skape noe vakkert, gjenkjennelig og overraskende detaljert er en god indikasjon på at motivet hadde en større betydning eller funksjon. Om man bruker tid på utformingen av penger så bør dette bety at det er noe som har en form for større nytteverdi eller fortjeneste i et lengre tidsperspektiv. Mengden detaljarbeid, tid og ressurser som er blitt lagt ned i produksjonen av de forskjellige motivene er en god indikator på at man hadde et mer spesifikt formål i tankene. Kunst for kunstens skyld var et utenkelig konsept som ikke hadde samfunnsmessig nytte så motivene på myntene må ha hatt en funksjon.

Merker og motiver på mynt kan selvfølgelig være der av mer grunnleggende pragmatiske årsaker. Dette kan dreie seg om merker som har til hensikt å identifisere hvor mynten kommer fra, hvem som har gitt den ut og hvilken verdi den har innenfor det økonomiske systemet den tilhører. Det er likevel tydelig når man ser på myntene at det dreier seg om mer enn bare å bekrefte lødighet eller opphavssted for dette er noe som kan oppnås på en langt enklere måte enn det man ser på det materialet. Et forholdsvis enkelt stempel ville vært mer en tilstrekkelig for å vise myntens opprinnelse og verdi så det at man likevel har valgt å kontinuerlig produsere mer komplekse motiver er en god indikasjon på en større betydning. At motivene er så velutformet og at man bevisst har lagt ned arbeid i å få dem tydelig frem på viser at motivet var en prioritert faktor.

4.2.4 Mynt i sammenheng med andre medium

At de enkelte myntene har vært en del av en større kontekst er nevnt tidligere og selv om det er for omfattende å forsøke å avdekke hele nettverket av forskjellige kommunikasjonsstrategier som myntene kan ha vært en del av så er det likevel mulig å peke på enkelte forbindelser til andre medium. Selv om mynt som verktøy for overføring av

budskap har mange unike aspekter som kan tolkes på egenhånd så vil disse alltid likevel ha vært del av et system som er større enn det som kan formidles gjennom bare ett medium. De samme beskjedene som vi kan finne på mynt kan også finnes gjengitt gjennom andre medium så budskapet man finner på mynt er sjeldent unikt eller uvanlig når man ser det i en større sammenheng (Noreña, 2011, s. 261).

Det er ganske veletablert at monumentale og viktige bygninger er blitt brukt for å påvirke folkemassene og kan regnes som en form for propaganda (Stewart, 2008, s. 109-116). At mynt med monument som motiv er noe som forekommer er derfor ikke overraskende. Når vi har mynter fra Alexandria hvor Sarapis dukker opp i et tempel så er det noe som refererer til et faktisk tempel (Handler, 1971, s. 64-68; Turcan, 1996, s. 77-78) som blir avbildet for å minne og forsterke effekten av tempelet. Mynt utgjør ikke den eneste formen for medium som var tilgjengelig, men heller var et av elementene i et større billedprogram som kunne brukes sammen for å forsterke hverandre.

4.2.5 Et etablert fenomen

Det var altså store mengder mynter i omløp og en stor variasjon av forskjellige typer, men det er påstått at det romerske myntsystemet likevel ikke hadde den graden av konsekvente og systematiske forsøk på manipulasjon av folkelig opinion som skal til for å kvalifisere som fullskala propaganda (Levick, 1982, s. 105-106). Ting som kan defineres som noe tilsvarende moderne propaganda forekom også i antikken hvor vi har eksempler på systematisk omfattende sverting av politiske motstandere. Selv om bruken av mynt forekommer i en annen utstrekning eller ikke har samme natur så er ikke det et hinder for at man likevel kan kalle det propaganda. En vanlig definisjon av propaganda er at det dreier seg om en offentlig makt som gjør det med høy planmessighet (Ingvaldsen, 2007, s. 157-158) i den hensikt å påvirke mottagerne.

Mengden mynt som ble produsert og antallet motiver som ble laget viser at det er snakk om en høy planmessighet og et stort apparat som bevisst står bak dette. Selv om ikke alle motivene utviser det som kan karakteriseres som en veldig aggressiv eller direkte propaganda så er alle utformet eller valgt med en viss effekt i tankene. Selv om diskusjonen om grensen går mellom propaganda, publisitet og informasjon stadig gjør seg gjeldende så er skillelinjene tidvis så obskure at det å kalle det propaganda fungerer også i mindre tydelige tilfeller.

Mynt utgjør et medium hvor man kan spre ideer om egen posisjon og politikk, feire seg selv eller minne om fortiden på en måte som ender opp i alle hjem uten større anstrengelse en

absolutt nødvendig. Ved å koble dette publisitetsapparatet til økonomien og handel skaper man et system for spredning av ideer som i prinsippet opprettholder seg selv siden folk frivillig sprer det på egenhånd. Det er usannsynlig at det skulle bli lagt så mye arbeid ned i en konstante fornyelsen av myntmotivene og inkorporering av politiske bilder om det ikke fantes nettopp en ide om en tilsvarende politisk fordel. Om man ikke ønsket å formidle noe spesifikt med dem kunne man enkelt ha fortsatt å følge det eldre greske systemet med generiske statiske typer som kun formidlet et minimum av informasjon om mynt og utgiver. Det må ha eksistert en viss administrativ årsak og rettferdiggjørelse for utgiftene man brukte for å få produsert disse mynttypene (Cheung, 1998, s. 53; Sutherland, 1959, s. 46-53). Det er derfor usannsynlig at noen vil utforme en mynt til å formidle et visst budskap uten at man også har mottatt bekreftelse og støtte fra en annen part med en gjennomtenkt strategi.

Det er blitt forslått at de romerske sentrale myntene i både republikken og under keiserdømmet ble lagd av overklassen for å imponere hverandre uten interesse for hvordan de ble oppfattet av vanlige folk (Crawford, 1983, s. 59). Dette virker både tungvint og ikke minst lite sannsynlig siden man i et slikt tilfelle også vil ha ønsket et større publikum i form av vanlige folk man kan imponere for å få en reaksjon og vinne den ønskede prestisjen (Cheung, 1998, s. 53; Levick, 1999, s. 57). Med alt dette som grunnlag virker det klart at det dreier seg om bevisste konstruerte beskjeder med en spesifikk mening. Det er derfor ikke om det fantes en beskjed eller underliggende mening som er spørsmålet, men heller hvem den var tiltenkt, hva den var og hvilken effekt den hadde.

4.3 Hvem sin propaganda?

Ett sentralt spørsmål er hvem som faktisk bestemte utformingen av myntene og står ansvarlig for å utarbeide budskapet og formidlingsstrategien som en helhet. Spørsmål omkring den underliggende hensikten med utformingen av mynttypene ville vært enklere å avgjøre med informasjon om hvem som spesifikt stod bak og deres motivasjon, men dette er dessverre uklart (Levick, 1982, s. 107). Det er et svært grunnleggende spørsmål, men hvem som valgte utformingen og innholdet på myntene er fortsatt gjenstand for debatt (Ando, 2000, s. 215). De forskjellige tolkningene omkring bruken av myntene bærer preg av dette og forsøker å se mulige bruksområder fra forskjellige standpunkt, sette dem opp mot hverandre og forsøke å evaluere sannsynligheten av formene for bruk.

Det finnes informasjon om hvem som hadde en viss kontroll over produksjonen av mynt i regionen så man kan anta at ansvaret falt på enten *idios logos*, den høyeste rangerte offisielle

finansrelaterte posisjonen i egypt eller en *dioiketes* som tradisjonelt var lederen for Alexandrias skattkammer. Begge var administrativt underlagt *praefectus Alexandriae et Aegypti*, den keiserlige utpekte frefekten av Egypt, en stilling som oppstod under Augustus. Dette var primært økonomisk-administrative posisjoner (A. Bowman & Rathbone, 1992, s. 110-114) og det er defor uvisst i hvilken grad disse bidro med innspill i utforming eller om dette ble delegert til andre og godkjent fra høyere hold på et senere tidspunkt. Denne uvissheten gjelder ikke bare hvem som stod bak utvalget i provinsene, men strekker seg helt til utmyntingen i Roma hvor det også mangler tilstrekkelig data til å kunne si noe med sikkerhet. I republikken var det spesielle tremannskollegiet, *triumviri monetales* som stod bak utmyntingen og satte personlige preg på myntene. Det er usikkert om dette fortsatte inn i prinsipatet hvor man har enkelte kilder om at keiseren også blandet seg inn i motivvalget og godkjennelsen av myntserier (Howgego, 1995, s. 67-70; Ingvaldsen, 2007, s. 158).

At budskapet som formidles er i tråd med godkjente politiske retningslinjer er klart, men avhengig av hvem det var som faktisk direkte bestemte innholdet endrer de faktiske intensjonene seg. Det er ingen kilder som i større grad redegjør for hvem som bestemte innholdet og utforming av myntmotivene, men det er ingen tvil om at det ble gjort av folk i maktposisjoner. Både betydningen myntene ser ut til å ha hatt som informasjonsspredere og det faktum at å utgi mynt er en av de mest maktpolitisk symbolsk ladede handlinger man kan foreta seg gjør dette klart. At keiseren selv stod direkte ansvarlig for utforming av provinsial mynt er logistisk usannsynlig om man tar arbeidsmengde og avstand i betraktning, mens det er ikke usannsynlig at keiseren som befant seg i distriktene i urolige tider vil ha hatt en viss aktiv rolle (Ando, 2000, s. 215) Antallet personer som kan ha hatt kontroll over utformingen er uansett begrenset og dette avgrensers hensiktene man kan ha hatt med dem.

Urolighetene i keiserdømme under flere av periodene tilsier at det vil ha vært i nærheten av umulig for keiseren eller hans nærmeste maktapparat å bedrive nærmere kontroll av utmyntingen i provinsiale områder. På de mest urolige tidspunktene er det derfor mest sannsynlig at motivene ble bestemt i provinsene hvor man enten lagde nye som det passet dem eller bare fortsatte med gamle mønster og byttet keiser etter hvert som de fikk endringen bekreftet. Den historiske konteksten og hvilket grep keiseren og hans nærmeste administrasjon hadde over et område vil gi en viss indikasjon på hvem som faktisk stod ansvarlig for valget av motiver. Mangelen på muligheten for konstant detaljstyring fra sentralt hold er en god indikasjon på at man lokalt hadde en viss uttrykksfrihet (Heuchert, 2005, s. 40-44), men dette vil like fullt ha foregått innen enkelte fastsatte politiske og praktiske rammer.

4.4 Identitetsskapende

4.4.1 Mynt som uttrykk for identitet

” The most explicit symbols of a city’s identity and status were its coins ” – Fergus Millar (1993, s. 257)

At mynt forekommer i så mange former med så mange motiver, uttrykk og meninger gjør det tydelig at mynt var en viktig og gjennomført form for å uttrykke identitet. Det er mange årsaker til at mynt kan være en viktig kanal for å uttrykke selvhevdelse og tilhørighet. De fleste henger sammen med muligheten for spredning og at de er et uttrykk for styrke og stabilitet som kan kommunisere mange forskjellige kulturelle og religiøse uttrykk. Det å utgi mynt er en viktig politisk og økonomisk handling så de med kontroll over et område vil bruke dem til å spre sin egen identitet og ideologi (Williamson, 2005, s. 19).

Myntenes utforming utgjør et bevisst valg som er satt i verk for å modifisere oppførsel og forme allmennhetens oppfatninger om samfunnet og seg selv. Om man ser nærmere på begrepet identitet, forståelsene av det og teorier om hvordan den formes og utvikles så kan man se at det er et fenomen preget av flere motsetninger. Begrepet er et psyko-sosiologisk uttrykk som betegner multiplisiteten av forskjellige tilhørighetskategorier relatert til samfunn, språk, religion, kultur, likheter og forskjeller som eksisterer i oss alle samtidig, binder oss sammen, skiller oss og definerer hvem vi er. Det å ha en identitet og kunne gi uttrykk for den er en viktig del av livet for alle mennesker og vår identitet har stor påvirkning på hvordan vi lever våre liv og beslutningene vi tar. Evnen til å forme og utnytte folks identitet, bakgrunn og måtene de uttrykker dem er viktig for å opprettholde et stabilt styre.

4.4.2 En begrenset identitet

På grunn av sin betydning er myntene et godt bilde på hva som anses som akseptert politisk diskurs siden de henter sin ikonografiske inspirasjon fra den åpne og den skjulte delen av den politiske situasjonen. Dette må tas i betraktning når man forsøker å forstå de romerske provinsielle myntene for de ansvarlige vil nødvendigvis ha vært personer som stod i nært ledtog med keisermakten og som hadde mest å tape på lokal uro (Weiss, 2005, s. 58).

Uttrykksformene og ikonografien som kommer gjennom offentlige kommunikasjonskanaler i provinsområdene vil være akseptable for den keiserlige administrasjonen (Butcher, 2005, s. 145; Williamson, 2005, s. 19-20). Man bruker gjerne mynt med viktige kulturelle og religiøse motiver som et verktøy for å skape en felles identitet som integrerer den provinsielle kulturen i den dominerende.

Mangfoldet blant identitetene på mynt er dermed begrenset siden det utelukkende dreier seg om en identitet som er relatert til de som sitter med makten (Weiss, 2005, s. 58). Identitet gjennom mynt vil alltid være den identiteten som er knyttet til offisielle styresmaktene og faller innenfor rammene satt opp av eliten. Å bruke mynt til å finne uttrykk for en identitet knyttet til det private, individuelle eller andre sosiale aspekter som faller utenfor det offentlige aksepterte er lite gjennomførbart. Mynt er ikke et sted det er naturlig å finne noen form for motstand mot romerske styre siden det kun er støttespillere som har anledning til å uttrykke seg gjennom dette mediet (Price, 2005, s. 122-124). Likevel er identitet, hvordan den oppstår og hvordan den uttrykkes et så komplisert fenomen at det kanskje ikke er så ensidig som man først kan anta (Williamson, 2005, s. 26-27).

4.4.3 Utrykk for egen identitet

Behovet for å uttrykke identitet og hvordan denne uttrykkes er i stadig forandring i takt med samfunnet. Fra et vårt perspektiv vil de lokale identitetene fremstå som skiftende ting som stadig endrer seg avhengig av politikk, kulturell påvirkning, teknologi og forskjellige hendelser, men om man fjerner tidsdimensjonen vil den fremstå helt annerledes (Williamson, 2005, s. 20-24). Det vi kan se som en endring forårsaket av romersk påvirkning kan være et uttrykk for egne samtidige oppfatninger. Mynten er ikke nødvendigvis en del av en sentralt styrt prosess som skal forme en identitet og gi uttrykk for den på en måte som gjør at den blir godkjent og adoptert av mottakerne. Det er også mulig å se på det som noe som allerede i utgangspunktet blir ansett av befolkningen som et meningsfullt bilde og uttrykk for deres egen identitet (Price, 2005, s. 14-16).

Det er ingen grunn til å automatisk anta at alt har dreid seg om motsetningsforhold og manipulasjonsforsøk. I øyeblikket, for den som innehar og er sterkt emosjonelt investert i den vil en identitet fremstå som alt annet enn omskiftelig. Uten fordel av et større historisk perspektiv med utvikling og påvirkning er en identitet noe fast og viktig. Det at vi ser forskjellen fra en historisk tidsperiode til en annen betyr ikke at denne forskjellen er åpenbar for de som levde i dem. Det vi kanskje anser som forsøk på å endre på en identitetskategori kan være et uttrykk for eksisterende holdninger som har oppstått naturlig i befolkningen over tid. Utrykkene for identitet kan være svært mangfoldige, ha mange forskjellige mål og uttrykk som ikke alltid kommer fra samme kilde (Butcher, 2005, s. 146-147; Williamson, 2005, s. 24-26).

4.4.4 Meningsfulle uttrykk for lokal identitet

Ens identitet vil alltid være kontekstuell og det som kan ses på som endringer mot en mer romersk identitet er ikke nødvendigvis etter press fra sentralmakter, men kan like gjerne være en måte å uttrykke det man anser som sin egen "romerskhet" (Williamson, 2005, s. 20-24). Så selv om det forgikk innenfor sentralt bestemte rammer så er romersk provinsiell mynt i like stor grad en måte å se hvordan man i provinsene ønsket å fremstille seg selv gjennom tidene (Wallace-Hadrill, 2007, s. 374-375). Det er snakk om en hybridiseringsprosess som ikke passer helt inn i det klassiske romaniseringsparadigmet. Man tar del i det romerske, men man forsterker også sitt eget kulturelle uttrykk og særegne provinsielle identitet gjennom en stadig pågående forhandlingsprosess. Samfunnet, maktstrukturen og billedspråket er lagt opp etter visse mønstre, men lokale identiteter er for komplekse til å bare falle inn i et homogent mønster. Når man ser på mynten må man ta i betraktning hva som var definert som lokal identitet og se på hvordan denne kommer til uttrykk innenfor de rammene som er satt for den.

Det kan i flere tilfeller dreie seg om en maktdynamikk som opererer både oppover og nedover (Kremydi-Sicilianou, 2005, s. 96; D. J. Mattingly, 2011, s. 203-217) hvor det å uttrykke lokal identitet gjennom mynt kan ha vært et verktøy brukt både for å integrere en provinsiell kultur i en overordnet romersk, men også en måte for provinsen å hevde sin egen identitet innenfor det større systemet. Denne identiteten vil stadig være den som tilhører en elite, men det vil være den lokale elitens identitet som formidles. Dette uttrykket vil være resultatet av en balansegang mellom hva som er passende og meningsfulle uttrykk for lokal identitet, hva som er fordelaktig for eliten og hva som er godkjent av keiseren. Mynt som uttrykk for identitet fungerer på flere nivåer siden det både skaper en enhet i samfunnet, har en stabiliserende effekt og fungerer som en metode for keiseren å bedømme situasjonen i provinsen ut i fra dens uttrykk (Weiss, 2005, s. 67-68).

4.4.5 Religion som uttrykk for identitet

Religion har til alle tider tjent den funksjonen at den forsøker å gi mening til verden ved å forklare den og vår egen eksistens. Dette gjør at religion har gjennomsyret så mange deler av samfunnet og maktapparatet at det ofte anses som en fundamental del av livet og en sentral del av folks identitet. Religion er derfor naturlig nok også en av de desidert vanligste måtene vi ser identitet uttrykt på gjennom mynt (Howgego, 2005, s. 2-4; Price, 2005, s. 115-120). At valget av motiv på provinsiell mynt ofte falt på lokale guddommer slik som Sarapis viser at denne typen religion var et sentralt element i den lokale identiteten. De lokale guddommene var en viktig identifiserende faktor som kunne skape stabilitet og enighet, men også fungere

som et symbol utad til fremmed (Heuchert, 2005, s. 48-49; Price, 2005, s. 121-122). De religiøse bildene med nær tilknytning til byen og provinsen fungerer som en legemliggjøring av byen som kunne formidle deres stilling, politikk og kultur på andre og flere måter enn tradisjonelle personifikasjoner av byer.

Religionen blir et eksempel på et kulturelt uttrykk og en institusjon fra det hellenistiske kongedømmet som overlever når det blir en del av det romerske imperium så det å bruke dem på mynt var en av de tydeligste og godkjente måtene man kunne uttrykke en lokal identitet. Over tid vil bruken av lokal religion som identitetsmarkør vil ha bidratt til videre spredning av kulten ved at den vises som noe som fortsatt er gyldig og godkjent innen det nye systemet. Religionen blir en godkjent måte å vise identitet utad i kontrast til andre provinser og byer og etter hvert på grunn av fordelene med en synkretistisk religion vil også de romerske elementene av samfunnet kunne anse dette som sitt eget. Det å bruke religionen og la den brukes, men innenfor godkjente rammer med keiseren som fokus fremmer integreringen kulturene (Price, 2005, s. 122-124). Mange elementer av befolkningen kan relatere og kjenne tilhørighet til det samme religiøse billedmaterialet og sammen med andre politiske reformer som borgerskap til alle frie innbyggere skaper dette en likhet og stabilitet mellom samfunnsgruppene (Kremydi-Sicilianou, 2005, s. 97-106).

4.5 Synkretisme som virkemiddel

Det at religion forekommer på mynt er knyttet til den menneskelige naturs behov for en identitet og et ønske om et system som forklarer hvordan verden er bygget opp. En synkretistisk guddom er spesielt godt egnet for denne typen formål så det er flere grunner til at man utviklet og brukte ikonografien for denne typen guddommer selv om det fantes andre guddommer som kunne ha gjort samme nytten. Det var ikke bare synkretistiske guddommer som Sarapis som forekom på mynt, men den konsekvente bruken av dem kan ha flere spesifikke årsaker. Sarapis med sin mangfoldige bakgrunn var allerede laget for å appellere til flere samfunnsgrupper både når det gjelder opphav og fremstilling. En synkretistisk guddom er en guddom som består av forskjellige aspekter fra forskjellige kulturer eller religiøse retninger som hver gruppe kan føle en felles tilhørighet til. Sarapis utviklet seg til det punktet hvor han hadde en nesten universell popularitet (A. K. Bowman, 1986, s. 175-176) og bruken av ham var meningsfull for et større publikum.

Det finnes også andre potensielle grunner til å bruke Sarapis på mynt utover den generelle appellverdien. En tendens i den religiøse utviklingen i Romerriket er en utvikling mot

monoteismen og valget av tydelig synkretistiske guder kan ha vært et ledd i den samme utviklingen. Det finnes flere fordeler for en sentralmakt ved å ha en mer monoteistisk religion og synkretisme som fenomen bidrar til en utvikling mot et mer samlet religiøst verdensbilde. Den potensielle verdien av et enhetlig religiøst system for en sentral hersker er stor siden dette skaper en mer samlet autoritet man kan bruke til forskjellige formål. Sarapis er en kombinasjon av flere forskjellige guddommer og har større autoritet i egenskap av å inneha flere forskjellige krefter og egenskaper. Effektene blir forsterket siden Sarapis har effektene av flere guddommer i en og representerer mange aspekter av samfunnet og henter derfor støtte hos flere deler av befolkningen.

Om dette valget var bevisst er en annen ting siden ideen om synkretisme og denne typen religiøs utvikling er et mer moderne konsept som man kanskje ikke var klar over på samme måte som i dag. Det er enklere å se de forskjellige aspektene og utviklingen med distansen vi har i ettertid, men det er likevel tydelig at man var fullt klar over at en guddom kunne inneha kreftene til flere på en gang. Prester kunne tjene flere guder på en gang, kombinasjonskulter forekom regelmessig og folk kunne be til en guddom under flere forskjellige navn. Den religiøse strukturen var svært flytende og kompleks og dette er noe som kommer tydelig frem i samfunnet. Man kanskje ikke klar over de spesifikke tekniske aspektene av synkretisme, men var klar over at denne typen fenomen fantes siden den var både tydelig og godtatt i samfunnet (A. K. Bowman, 1986, s. 174-179; Sfamini, 2011, s. 297-300).

4.6 Politisk påvirkning og publisitet

4.6.1 Bevis på guddommelig rett

I tidlig keisertid fikk myntene et mer direkte meningsinnhold enn under republikken når keiserens benyttet mynt til å proklamere sine bedrifter og for å gjøre den keiserlige familien kjent for folket. Adversen på en mynt er derfor forbeholdt keiserens navn og portrett, med forskjellige påfølgende titler oversatt til gresk og forkortet (Christiansen, 2007, s. 124; Couvalis, 2007, s. 119). Baksiden var også gjerne relatert til keiseren og viste hans omsorg for staten, meritter og utmerkelser. Dette ble uttrykt gjennom inskripsjoner eller alludert til gjennom personifiseringer og referanser til forskjellige passende dyder og guddommer. Vektlegningen av keiserens kvaliteter er en naturlig konsekvens av utviklingen mot et autokrati hvor det blir stadig viktigere å understreke herskerens rett til makten.

En måte å forsterke denne retten var gjennom guddommelige tilknytning siden religion og politikk i romersk sammenheng hang sammen og i dette tilfellet bokstavelig og billedlig talt

var to sider av samme mynt. Mynt har den egenskapen at det ikke er mulig å separere de sidene fra hverandre så det er snakk om to motiver som må forstås sammen som et helhetlig budskap. Når man leser de forskjellige bildene og inskripsjonene på en mynt er det derfor svært viktig at man forstår at selv om det dreier seg om flere forskjellige bestanddeler så utgjør disse til sammen en mer kompleks helhet (Wallace-Hadrill, 1986, s. 67-70). Det å plassere en hersker på en mynt med en guddom på den andre siden er ikke bare nødvendigvis bare en måte å formidle et religiøst budskap eller gi det sin godkjennelse. Det kan i like stor grad være et ønske om at det er det gudommelige som skal øke keiserens autoritet og legitimitet ved skape en ide om kontakt mellom de to.

4.6.2 Maktretorikk

Det er hovedsakelig reversen som blir behandlet her, men siden man ikke kan skille de to fra hverandre så er det også påkrevet at man også kommer litt nærmere inn på temaet som pryder aversen, nemlig keiserens portretter. Ut i fra hvor gjentakende det er så må bildet av keiseren være ansett som en av de viktigste tingene å formidle med mynten. Det skal ikke være noen uklarhet i hvem som gir ut mynten og hvem det er som bringer velferd, kultur og rikdom til imperiet. Om man bruker denne logikken på myntene vil de også kunne formidle hvordan keiserene er en figur som støtter opp under deres kultur og religion ved at han vises sammen med Sarapis. Sarapis kan brukes til å legitimere eller støtte keiserens styre ved at keiseren selv legitimerer Sarapis og assosierer seg selv med troen. En befolkning vil være mer tilbøyelig til å en keiser som er en forsvarer eller tilhenger av deres egen religion. Spesielt Vespasian spilte på dette ellers med en personlig forbindelse til Isis og Sarapis som var gudommene fra omerådet han hadde som maktbase under sin maktovertagelse (Klose et al., 1989, s. 21).

De fleste av keiserne avbildet med en tradisjonell laurbærkrans med bånd som utgjør en svært vanlig hodepryd på alle keiserlige myntportretter. Unntaket er myntene fra Nero (*T 24737:676 og :677*) som viser Nero avbildet med et attributt lånt fra solguden som normalt ble forbeholdt en guddommeliggjort keiser, nemlig en strålekrans (George, 2008, s. 116). En strålekrans fremfor en vanlig laurbærkrans på aversen symboliserer kanskje et enda sterkere ønske om paralleller mellom de to. I dette tilfellet kan det være at det ikke bare dreier seg om et ønske om at Sarapis skal sees på som en som støtter opp om han styre, men om en mer direkte sammenligning mellom de to.

Nero var ikke den eneste keiseren som ble fremstilt som guddommelig siden guddommeliggjøring av keiser og tilbedelse gjennom keiserkulten etter hvert ble veletablert

(Gradel, 2002, s. 4-13). Utvalget er for lite til å komme med noen definitive uttalelser om i hvilken grad Nero ønsket å direkte sammenligne seg selv med Sarapis. Det er likevel ikke usannsynlig at disse motivene er laget for å skape et bilde av en enda sterkere forbindelse mellom de to og nettopp det at det gjøres under Nero er en liten detalj det er verdt å merke seg som gjør det mer sannsynlig.

En av de viktigste tingene for makthavere gjennom tidene har vært å sikre sitt eget dynasti for å sørge for at en egen familie er godt plassert også i fremtiden og skape et bilde av styrke ved å vise at man symboliserer en varig stabilitet. Neros død og det Julio-Claudiske dynastis fall viste ifølge den romerske historikeren Tacitus at en keiser kunne skapes andre steder enn i Roma (Tacitus & Moore, 1925, s. 9) noe som brøt med de gamle konvensjonene og skapte en farlig presedens for senere tider. Senere da troppenes hengivenhet og keiserens evne til å oppfylle deres krav og forventninger var avgjørende for hvem som satt ved makten ble det enda viktigere. En tydelig tilstedeværelse med autoritet og styrke etablerer, forsterker og bevarer båndene til soldatene som holder en ved makten. Til tross for at omstendighetene rundt deres tilstedeværelse ofte var kaotiske og deres styre ikke varte lenge så ser man ut at det var av betydning å få gitt ut mynt.

En ny mynt med et portrett av en ny keiser er en av de mest effektive måtene å spre nyheten om sin egen makttilførelse på for å gjøre soldater og annet publikum kjent med hans portrett, ideologi og mål. Til og med om de ikke mente noe spesifikt med motivene på reversen og bare fikk gjenprodusert den samme ikonografien som før så var selve utgivelsen av mynt en maktdemonstrasjon. Spesielt verdien av å betale sine soldater med egen mynt i urolige tider for å bekrefte ovenfor dem hvem det var som hadde kontrollen og enda viktigere hvem det var som betalte lønnen deres er ikke noe man bør undervurdere (Ando, 2000, s. 215-126).

At mynten i denne sammenheng har den effekten at den opphøyer keiseren betyr ikke nødvendigvis at det er noe som er bestemt fra sentralt hold. Mynten har i denne sammenheng en overtalende effekt fordi det er ikke keiseren som taler til brukeren, det er mynten som taler for seg selv. Mynten er en videreføring av en hel pakke av visuell propaganda som ble påbegynt under Augustus og videreført i en slik grad at det ble en del av de visuelle vokabularet til befolkningen i hele imperiet. Mynten er ikke bare en enkelt politisk beskjed, den er en representant for et helt samfunn og en livsstil designet for å hylle keiseren. Billedspråket er uløselig knyttet sammen samfunnsstrukturen så det mynten appellerer til eller hyller er verdier i samfunnet man burde dele og som mynten oppmuntrer brukerne til å dele.

Keiseren vil ikke ha trengt å ha en direkte kontroll over hva som ble uttrykt fordi den kulturelle normen for alt billedmateriale allerede var designet på en måte som virket til deres fordel (Stewart, 2008, s. 116-127; Wallace-Hadrill, 1986, s. 68-69).

4.6.3 Kulturell appropriasjon

Ptolemaierenes makt var grunnlagt på deres rett som arvtagere av Alexander som ga dynastiet en tradisjon og legitimitet. Denne tilhørigheten ble fremhevet ved å gjøre en by navngitt og grunnlagt av ham til hovedstad og ved å understreke sin egen rolle i spredningen av den greske kultur. Spesielt understrekningen og spredningen av den greske kulturen ble viktig for dem for å skape en kulturell link for de greske inbyggerne til deres fortid. Egypt hadde en egen innfødt befolkning med egen kultur, historie og tradisjoner som kunne fremstå som fremmed for de innflyttende grekerne som ble separert fra sin egen kultur når de dro til Alexandria og det hellenistiske kongedømmet som ble opprettet der. Det var derfor behov for en forenende kultur for grekere fra flere forskjellige bakgrunner som nå alle skal bosette seg i et fremmed land for å sikre makt, stabilitet og identitet. Greske kultur blir sterkt prioritert ovenfor egyptisk kultur for å samle den greske delen av befolkningen til et folk og unngå muligheten for at den opprinnelige egyptiske kulturen utgjør en trussel mot den greske (Erskine, 1995, s. 41-43).

Sarapis kan sees på som et ledd i det ptolemaiske prosjektet med å skape en egen identitet og samhørighet for grekerne i Egypt. Det gjøres på en måte som tar i bruk elementer fra Egypt for å skape en viss tilhørighet og appellere til den opprinnelige befolkningen, men det gjøres på en måte som ikke levner noen tvil om hvilken kultur som er i kontroll. Det er en viss bakgrunn i egyptisk tradisjon, men så godt som alle elementene i den ptolemaiske Sarapis er greske og det er snakk om kulturell appropriasjon. Man håper å skape enhet ved å underlegge en kultur en annen ved å overta visse elementer, underlegge dem sin egen kontroll og overta uttrykket.

Videreføringen av bruken av Sarapis, men nå enda sterkere knyttet til romersk kultur og keisermakt er nesten akkurat den samme typen bruk som hos Ptolemaierne. Man tar i bruk en guddom med flere trekk fra de forskjellige kulturene fordi det funker som et forenende bilde som kan godtas av både de lokale og det romerske maktapparatet. Det også en diskre måte å appropriere en annen kulturs uttrykk og legge det inn under egen kontroll som igjen er et bevis på styrke. Det fungerer som et ledd i en lengre prosess hvor man assimilerer den opprinnelige kulturen med sin egen og setter seg selv i kontroll over den (Swain, 1996, s. 71-76).

4.6.4 Lojalitetserklæring

Om man setter sammen ideene om betydningen av å utrykke identitet, hvordan dette gjerne gjøres og hvor viktig det var å utgi egen mynt så kommer det frem en mulig forklaring på myntenenes sekundære formål som vender om på idéen om propaganda og publisitet (Levick, 1982, s. 107). Myntene kan ha vært en viktig måte for byer og områder utenfor Roma å definere seg selv, men ikke nødvendigvis i et forsøk på å vise motstand mot sentralmakten. Myntene inneholder unike lokalt inspirerte elementer, men disse er ofte fremstilt på måter som passer inn i et romersk mønster.

Denne justeringen av egne elementer så de passer til romersk uttrykksform og inkluderingen av annet forventet innhold kan handle om å tilpasse seg de romerske holdningene. Det vil være langt bedre å bli ansett som en stabil og lojal del av riket som er i stand til å utrykke sin egen identitet uten at dette går på tvers av elitens meninger enn det er å bli ansett som potensielt opprørsk og i behov av strengere kontroll. Om de er ment å utrykke noen form for rivalisering eller være en maktdemonstrasjon så er dette heller vendt mot andre byer og ikke mot den styrende eliten. Det å utrykke egen identitet gjennom mynt kan ha vært for å hevde seg selv innenfor det romerske systemet. Det er dermed lite sannsynlig at man brukte denne typen mynt til å utrykke opposisjon mot Roma (Butcher, 2005, s. 143-145).

Om mynt er en måte å utrykke sin egen identitet og hevde seg selv innenfor imperiet så vil den beste måten å gjøre dette på i et så autokratisk politisk system være å appellere til keiseren. Med myntene kan man på en side utrykke sin egen identitet eller lokale tilhørighet, men samtidig gjøre det til en tribut til mannen som er avbildet i all sin glans på den andre siden (Butcher, 2005, s. 143-145; Hedlund, 2008, s. 32-34; Levick, 1982, s. 106). Problemet med denne tilnærmingen er at det er en noe tungvint måte å oppnå denne effekten på og som ikke nødvendigvis har noen spesiell reell virkning. Et ønske om å appellere til keiseren kan ha vært en medvirkende årsak til motivenes utforming, men omstendighetene tatt i betraktning er det ikke nok på egenhånd. Det å bruke motivene på mynt som et medium som har som hovedrolle å smigre keiseren er en meget tungvint, og generelt lite effektiv å oppnå dette. Det er en logistisk tungvint og overdrevent ressurskrevende metode å få keiserens oppmerksomhet når det finnes andre mer direkte metoder. Om man er tvil om folket som faktisk brukte pengene til daglig faktisk brydde seg om motivene så er det vel særdeles optimistisk å anta at keiseren i Roma viet dem noen større oppmerksomhet (Cheung, 1998, s. 53).

4.6.5 Publisitet eller undervisning

I en videreføring av diskusjonen om det tynne skillet mellom hva som kan klassifiseres som propaganda og hva som kan klassifiseres som undervisning eller utdanning så er det mulig at motivene kan betraktes å være ment som elementer i den sistnevnte kategorien. I en tidsperiode og i områder uten noe sentralstyrt formelt skolesystem vil det likevel ha vært ønskelig at befolkningen likevel hadde et minimum av kunnskaper. Det vil da dreie seg om generelle kunnskaper om den overordnede politiske strukturen, religion og lokal kultur eller historie. Alle de samme argumentene som gjør en mynt til et godt medium for propaganda gjør det også til et like godt medium for å undervise befolkningen og spre det man kan ha ansett som nødvendig kunnskap.

Mynt som undervisning faller til en viss grad inn under ideen om mynt som et publisitetsskapende verktøy siden mye av det de formidler vil være relatert til hvem som styrer og hva disse har gjort for landet. En mynt vil ikke bare være et godt medium for spredning av nye ideer, men også en god metode å opprettholde de gamle gjennom å forsterke et bilde som normalt gjennom generasjoner. Selv med stor variasjon i motivene er det likevel mange faste trekk og det er derfor mer snakk om variasjoner innenfor ett tema enn innføring av helt nye bilder og fenomener. Myntene kan derfor også fungere for å etablere fakta og sette innbyggere i stand til å gjenkjenne de viktige aspektene ved både keiser og religion.

4.7 Validering av myntene

Motivene på myntene kan som tidligere referert til også ha en forsterkende effekt på den økonomiske bruken av mynten ved at de fungerer som en form for publisitet ikke for keiseren eller andre makthavere, men for mynten i seg selv. Mynter i dagens pengesystem innehar en nominell verdi som ikke er knyttet til metallet de er lagd av i motsetning til antikkens mynter som primært hadde en realverdi avhengig av innholdet av edelmetall. Myntene ble laget for staten som et element i deres offentlige forbruk og andelen edelt metall i mynten hang sammen med økonomien. Når det oppstod uro og økonomiske problemer vil myntenes realverdi synke og når folk blir klar over utgjør dette et problem for pengesystemet. To stykker av det som i prinsippet er samme type mynt, mens som i realiteten har forskjellig verdi skaper ubalanse og fallende tiltro til systemet som skader økonomi og handel (Hornblower et al., 2012, s. 345-346).

Et grep som kan tas for å motvirke denne effekten er å skape mer tiltro til myntene ved å knytte dem opp mot forskjellige positive assosiasjoner fra da mynten var mer verdt. Selv om

myntens motiv er lånt fra tidligere mynter eller direkte kopiert så betyr altså ikke dette nødvendigvis slik det er forslått (Crawford, 1983, s. 59) at dette ikke er en egen form for propaganda eller et bevisst valg. Gjenopplivning og videreføring av gamle motiver har en potensiell effekt som et slags konservativt utspill for å knytte seg selv til en verdig fortid og appellere til et folk som var opptatt av egen historie og tradisjon. Bruken av denne typen motiver og hvordan de ser ut til å utgjøre et varig tema og indikerer at dette var viktig for befolkningen. Dette er noe som igjen knytter sammen med temaet om hvordan mynten utgjør et uttrykk for lokal identitet.

På denne måten adopterer man rett og slett bare et bilde utad av å inneha tidligere tiders stabilitet, styrke og legitimitet. Man tilbyr å være den som fører videre denne stabiliteten og i tidsperioder som var spesielt sterkt preget av borgerkrig, kaos og politisk vil dette kunne utgjøre et sterkt budskap og argument på egenhånd. Dette konseptet er nært beslektet med bruken av bildene som en metode å legitimere styre eller forsikre folk om myntenenes verdi. Forskjellen mellom de to bruksområdene og dette ligger i hvilken verdi selve motivet på mynten faktisk har. I dette tilfellet er ikke bruken av Sarapis den avgjørende faktoren siden det som virkelig har betydning i denne sammenhengen er hvordan Sarapis brukes som et symbol på fortidens styrke og velstand som man her viderefører.

Om riket skulle bestå så var det nødvendig å stabilisere økonomien, pasifisere de forskjellige folkegruppene og begynne gjenoppbyggingen. Dermed ser man et billedspråk som kanskje rent konseptuelt inneholder lite nytt siden det dreier seg om en videreføring av etablerte bilder, men det handler likevel om en ny bruk av det meningsbærende apparatet. Man benytter de samme billedlige grepene, men nå gjør man det ikke fordi deres gamle budskap fortsatt er like relevant eller velfungerende til den hensikten de en gang hadde. Denne gangen gjør man det fordi de er gjenkjennelige og tro mot en lang tradisjon som man ønsker å gjøre seg selv til en del av. Verdien av en slik legitimerende og stabiliserende virkning må ikke undervurderes og kunne greit formidles gjennom mynt. Selv om det ikke dreier seg om eksakte kopier av tidligere motiver så oppnås likevel den samme effekten ved at man fortsatt bruker de samme grunnleggende motivene med det samme meningsinnholdet.

5. Motiver og motivkombinasjoner

Materialet er satt i et system med fire hovedkategorier av motiv som forekommer med høyest hyppighet blant materialet for å kunne si noe meningsfullt om. Disse er byste, byste i hånd, oppreist helfigur og helfigur på trone. Systemet har kun basis i motivene og det forekommer derfor mynt fra forskjellige perioder i samme kategori. Grupperingene er et rammeverktøy som tar for seg de forskjellige motivtypene på en samlet måte som utdypes med detaljer eller annen historisk kontekst om nødvendig. Enkelte av myntene har trekk som gjør at de kunne blitt sortert inn i en av de nevnte kategoriene, men skiller seg tydelig fra normen med visse trekk og er sortert inn en femte og siste paraplykategorien «annet». Hovedkategoriene redegjøres for samlet, men enkelte beskrives mer detaljert slik som myntene i *annet*-kategorien på grunn av unike trekk.⁹

5.1 Byste

En byste av Sarapis er det mest gjennomgående brukte motivet eller elementet på myntene. 35 av myntene inneholder en byste av Sarapis i en eller annen form og av disse er det 18 som stykker hvor bysten av Sarapis er et tydelig hovedmotiv. Denne bystekategorien tar for seg de som hovedsakelig bare inneholder Sarapis. Tidsmessig er dette den mest gjennomgående kategorien hvor den tidligste forekomsten er fra Nero datert til 63/64 e.Kr (T 24737:676 og :677) og den seneste er fra Maximianus datert til 294/295 e.Kr (T 24737:1396). Det er også primært innen denne kategorien at det finne størst variasjon i valør med elleve tetradrachmer, seks dioboler og en drachme. Tatt i betraktning det store antallet og spennet i tid så er ikke dette overraskende siden det er mynt fra både før og etter at fraksjonene i bronse sluttet å være i sirkulasjon.

Bystene er gjennomgående svært like med standard Sarapis-ikonografi slik som det flommende håret, taenia og modius. Ikonografisk sett er det svært lite som endrer seg når det gjelder fremstillingen av Sarapis gjennom hele perioden. De små variasjonene som forekommer ser ikke ut til å forekomme med noen spesifikk utvikling. Disse mindre forskjellene mellom de forskjellige fremstillingene i bystene kan ligge i størrelsen på modiusen, hvor mye av torsoen som også er inkludert i bildet eller mindre detaljer i hår og skjegg.

⁹ Se appendiks 2 for fullstendig oversikt og appendiks 3 for oversikt sortert etter kategori

To av myntene (T 24737:981 fra Severus Alexander og T 24737:1396 fra Maximianus) har også en stilisert palmegrein som biten. Dette elementet er nok ment å symbolisere noe spesifikt, men de er forholdsvis små og plassert i ytterkanten. En av de mest særegne av myntene i denne kategorien er fra Commodus (T 24737:935) hvor bysten av Sarapis ikke er i profil, men vendt forover med ansiktet ut. Denne mynten er dessverre også en av de mest utydelige myntene så det er få elementer utenom de mest grunnleggende som er identifiserbare. Eventuelle andre symboler eller detaljer er derfor umulig å se tydelig nok til å identifisere. Det er på den eneste mynten fra Titus i samlingen som er en tetradrachme fra 80/81 at man finner den eneste forekomsten av navnet Sarapis (ΣΑΡΑΠΙΣ). På (T 24737:723) er Sarapis direkte identifiserbar gjennom innskriften, men ikonografien ellers er ikke påvirket og er innenfor de samme rammene som annen mynt av denne typen.

En annen mynt med bystemotiv er også interessant i forhold til de andre, men nå på grunn av en detalj på aversens. På (T-24737:771) fra 115/116 ser vi en spesiell endring i titlene og navene som brukes om keiser Trajan. På de tidligere myntene med Trajan er han omtalt som AVTKAIΣNEPTPAIANΣEBΓEPM¹⁰ (Christiansen, 2007, s. 124), men etter det vellykkede felttoget i Dakia i dagens Romania bytter det til AVTTPAIANAPICEBΓEPMΔAKIK hvor ΔAKIK refererer til han som erobrer av Dakia.

Bilde 2. AVTTPAIANAPICEBΓEPMΔAKIK. "T 24737:771a" Foto: Andreas Risvaag, NTNU Vitenskapsmuseet (beskåret)

De mindre endringene som ellers skjer i hvordan bysten er fremstilt gjennom perioden har som nevnt jevn utvikling siden de ikke ser ut til å forekomme i noen naturlig rekkefølge. Endringene dukker opp og forsvinner uten at det forekommer noe som indikerer at dette er en bevisst prosess relatert til spesifikke valg om detaljer innen ikonografien. De mindre endringene som skjer er antageligvis relatert til egne variasjoner hos hver enkelt kunstner som

¹⁰ Kort for Autokrator Kaisar Nerva Trajan Sebastos Germanicus, den greske oversettelsen av Imperator Caesar Nerva Trajan Augustus Germanicus.

utformet stempelet. Det er selvfølgelig mulig at kunstneren var inspirert av svingninger i mote og stil, men disse kommer ikke tilstrekkelig tydelig fram til at man kan fremheve noen tendenser som kan karakteriseres som en trend.

5.2 Byste i hånd

Blant de senere myntene som er datert til etter 250 e.Kr og frem så er det spesielt et motiv som er spesielt gjentakende og det er fremstillingen av personifikasjonen av byen Alexandria som holder et septer i arm og en byste av Sarapis i en utstrakt hånd. Denne typen fremstilling er den mest dominerende under perioden med krisen i det tredje århundre med 13 fremstillinger som spenner fra Philippus I datert 247/248 til Maximianus datert 288/289. Det er en gitt ut under Philippus, tre fra Valerianus I¹¹ og en fra Aurelianus. De gjenstående åtte er likt fordelt mellom Diocletianus og Maximianus.

Bilde 3. Personifikasjon av Alexandria holder byste av Sarapis."T 24737:1341r" Foto: Andreas Risvaag, NTNU Vitenskapsmuseet (beskåret)

Alle myntene av denne kategorien er også tetradrachmer uten forekomst av andre valører som passer overens med at denne typen først kommer etter at andre valører er faset ut. Ikonografien i alle myntene av denne kategorien er svært lik med svært få variasjoner fra den første til den siste, de forskjellige elementene og positurene forblir de samme på alle forekomstene av denne typen gjennom hele perioden. Dette er altså et av motivene med minst intern variasjon, men så er også over halvparten fra bare to keisere. Alle disse myntene som er fra Diocletianus og Maximianus er også gitt ut i bare to forskjellige år. Diocletianus' (T 24737:1279, :1280 og :1281) og Maximianus (T 24737:1341) er fra 285/286, mens Diocletianus' (T 24737:1309) og Maximianus' (T 24737:1364, :1365 og :1366) er fra 288/289. Dette forklarer for så vidt hvorfor mange av myntene er så like siden de bare er flere eksemplarer fra samme serie.

¹¹ En av disse er med motiv av Valerianus II, men kun som keiserlig arving

Det viktigste aspektet av denne typen motiv, i alle fall i denne sammenhengen er bysten av Sarapis. Bystene er svært like de som fremstilles på mynt hvor bysten er hovedmotivet, men selvfølgelig i mindre målestokk på grunn av størrelsesbegrensningen. Det er spesielt modiusen som gjør bysten identifiserbar som Sarapis siden dette har hans mest ikoniske og fremtredende attributt, men skjegget og håret kommer også tydelig frem. Måten bysten blir holdt er også spesielt verdt å merke seg siden den holdes stående i en utstrakt åpen hånd og vendt mot personifikasjonen av Alexandria. Det er disse detaljene i fremstillingen som gjør den identifiserbar som en byste fremfor for eksempel et hode som kunne blitt holdt etter håret.

Personifikasjonen av Alexandria på de aktuelle myntene er identifiserbar gjennom sine attributter på samme måte som Sarapis. Fra og med begynnelsen av krisen i det tredje århundre består fremstillingen primært av en stående figur som holder et septer og er iført en murkrone som gjerne er et tradisjonelt attributt for personifikasjoner av byer. Det at denne personifikasjonen holder nettopp en byste av Sarapis er også et aspekt av fremstillingen som gjør den identifiserbar som Alexandria siden denne fremstillingen også utgjør en slags attributt og er et tegn på hvor nært Alexandria var forbundet med Sarapis. Personifikasjonen ellers er svært regalt fremstilt som en høyreist kvinne i helfigur kledd i et plagg bestående av lange draperte lengder med stoff.

5.3 Oppreist helfigur

Syv av myntene har en oppreist Sarapis som hovedmotiv, men dette er kanskje den av de spesifikke kategoriene som har størst intern variasjon når det gjelder forskjellige bestanddeler. Ingen av dem er heller fra samme keiser selv om to av dem er utgitt under Marcus Aurelius og Lucius Verus delte regjeringstid. På grunn av variasjonen internt behandles de forskjellige typene mer enkeltvis og i noe større detalj. Det eneste aspektet det finnes lite variasjon i innen denne kategorien er valør siden alle myntene ved unntak av en drachme fra Lucius Verus (T 24737:924) er tetradrachmer.

Med (T 24737:792) fra 126/127 begynner flere av de synkretistiske elementene som forbindes med og kan identifisere aspekter av Sarapis å komme til syne også gjennom myntene. Sarapis er gjengitt i helfigur med et septer i den ene hånden, men den andre holdes over hodet til det som er identifisert som Kerberos. Når plassen på nå ikke lenger domineres av bare Sarapis

portrett får man muligheten til å innarbeide flere elementer som kan bidra til å gjøre budskapet mer mangfoldig. Marcus Aurelius mynt (T 24737:911) fra 164/165 er den eneste mynten hvor Sarapis også avbildes med et vexillum, altså en romersk militærstandard. Siden vexilla ble båret av og var symbolsk for tropper fra den romerske hær er dette den tydeligste direkte militære

Bilde 4. Stående Sarapis ved alter og vexillum "T 24737:911r" Foto: Andreas Risvaag, NTNU Vitenskapsmuseet (beskåret)

referansen som finnes i materialet. På motsatt side av Sarapis på den samme mynten står det også et alter som han holder en taenia over.

Drachmen fra Lucius Verus (T 24737:924) er fra samme år som Mynten fra Marcus Aurelius og er utgitt i perioden hvor de to regjerte som medkeisere. Denne mynten er til forveksling lik den fra Marcus Aurelius med de samme proporsjonene og samme positur, men den mangler tilsynelatende enkelte detaljer. At det det også på denne mynten er et alter er tydelig, men selv om det er antydninger til det som kan antas å være en taenia og rester etter det som kan ha vært noe i samme området som militærstandarden på den forrige så er disse for usikre til å identifisere med sikkerhet. Likevel er det ikke usannsynlig at det kan dreies seg om samme motiv på to mynter av forskjellig valør med forskjellige keisere siden de tross alt er fra samme år.

(T 24737:1052) er datert 249/250 og dermed fra Traianus Decius som hadde en svært kort karriere som keiser på bare tre år. Denne mynten inneholder kun en stående Sarapis med et septer uten noen spesifikke andre elementer og fremstår derfor som et ganske standard religiøst uttrykk. Mynten fra Trebonianus Gallus (T 24737:1059) fra 252/253 inneholder alle de samme elementene som den forrige, men denne fremstillingen av Sarapis er betraktelig mer dynamisk. Myntene inneholder en fremstilling av Sarapis som basert på posituren ser ut til å være i bevegelse og har hånden hevet foran seg. Dette er en av de myntene hvor Sarapis ser ut til å faktisk utføre en handling istedenfor å bare fremstå som et statisk religiøst symbol.

(T 24737:1333) er gitt ut under Diocletianus i 292/293 står også på en måte som antyder at Sarapis er i bevegelse med den ene foten delvis løftet og har også en antydning til det som kan ha vært en hand hevet foran seg. En annen detalj med denne mynten er også at man har valgt å skrive ut hele dateringen som LENATON for å unngå å bruke bokstaven theta/Θ som i dateringene ble brukt for å markere år ni, men som har negative konnotasjoner (Christiansen, 1986, s. 231-238). (T 24737:1333) fra Maximianus også i 292/293 ser ut til å være samme typen med samme positur, men her er den hevede hånden tydelig. Det at de to er fra samme år og preget under Diocletianus og Maximianus felles regjeringstid indikerer at det dreier seg om det samme motivet.

5.4 Helfigur på trone

Sarapis sittende på en trone er det dominerende hovedelementet i motivene på syv av myntene. Alle myntene er tetradrachmer fra enten det Nerva-Antoninske eller severanske dynasti. De ser alle sammen ut til å følge det samme grunnleggende mønstret med Sarapis sittende i en stor trone med den ene hånden om et septer og den andre hånden strukket ut foran seg. Under denne hånden hviler i flere tilfeller Kerberos, underverdenens hund og en indikasjon på Sarapis kontroll over de døde. (T 24737:797) fra Hadrian i 127/128, (T 24737:946) fra Commodus i 187/188 og (T 24737:958) fra Elagabalus i 220/221 er alle identifisert som Sarapis på trone med Kerberos. Men typen og fremstillingen generelt er svært lik på flere av de andre så det er mulig at dette også gjelder flere av myntene i denne kategorien, men det er for utydelig til å fastslå.

Den mest unike mynten i denne kategorien (T 24737:902) er fra Antoninus Pius og er datert til 158/159. Denne mynten har et ekstra element som ikke finnes på noen av de andre myntene og dette er liten figur av Nike som kommer flyvende mot Sarapis i øvre del av mynten. Nike var gudinnen for seier, men hadde ingen egen større mytologi eller kult så man ser en tendens til at hun assimilert med andre større guddommer slik som Zevs eller her Sarapis. Nike avbildes ofte flygende og med en krans som hun retter mot seirende eller mektige figurer

Bilde 5. Sarapis på trone med Nike "T 24737:902r" Foto: Andreas Risvaag, NTNU Vitenskapsmuseet (beskåret)

for å symbolisere seier og styrke (Hornblower et al., 2012, s. 1016). Som en budbringer for seier ser hun ut til å krone Sarapis der han sitter på sin trone med et septer.

5.5 Annet

Denne gruppen med mynter presenteres under en kategori selv om flere er svært forskjellige for å begrense oppdelingen. Flere av dem kunne utgjort en mindre kategori på egenhånd, men presenteres her heller som underkategorier Myntene i denne kategorien har ting til felles med de andre kategoriene, men har detaljer som er spesielt verdt å legge vekt på i tillegg.

5.5.1 Sarapis og Isis

Med Sarapis nære tilknytning til Isis er det naturlig at de også forekommer sammen på enkelte av myntene. Tre av myntene har to byster av Sarapis og Isis avbildet side ved side. Den første er en drachme gitt ut under Antoninus Pius i 153/154, mens de to siste er tetradrachmer fra Maximinus Thrax (236/237) og Saloninus (259/260).

Den første (T 24737:895) er beklageligvis svært uklar på grunn av slitasje, men Sarapis er gjenkjennelig i front med modius på hodet og i bakgrunnen delvis bak Sarapis med ansiktet vendt samme vei kan man se trekkene av enda en figur med antydning til en hodepryd. Noen flere detaljer er umulig å se ut i fra mynten, men på grunn av det som kan sees og hvordan disse to tradisjonelt gjerne fremstilles sammen så er det klart at

Bilde 6. Sarapis og Isis jugate "T 24737:1124r" Foto: Andreas Risvaag, NTNU Vitenskapsmuseet (beskåret)

det er Isis. (T 24737:1001) har

samme oppsett som den forrige, men her kommer flere detaljer fra begge figurene tydeligere frem. Sarapis er fremstilt på standard måte og Isis er nå også forholdsvis enkelt identifiserbar gjennom sin tradisjonelle hodepryd (Plantzos, 2011, s. 393-405). Denne ikonografien holder seg konsekvent også på den siste mynten (T 24737:1124) hvor Sarapis nok en gang er avbildet foran Isis iført sine respektive identifiserende hodeplagg. Med denne siste mynten er det også verdt å nevne at den ble utgitt under Valerianus I med arvtageren Saloninus portrett.

Selv om det er en ganske god tidsmessig spredning på myntene med over hundre år imellom den første og siste så ser det ut til at noen av de samme poengene som gjelder for bare bystene av Sarapis også kan gjelde her. Både Isis og Sarapis er fremstilt på en ganske standard måte med få, men lett gjenkjennbare identitetsmarkører.

5.5.2 Sarapis i tempel

På tre av myntene er Sarapis avbildet i et tempel, i alle tilfellene dreier det seg om drachmer fra medlemmer av soldatkeiserdynastiet, en fra Trajan, en fra Hadrian og en fra Antoninus Pius. Mynten fra Trajan (T 24737:742) er datert til 98/99 altså fra helt i begynnelsen av Trajans regjeringstid, men har likevel allerede et ganske innholdsrikt motiv på reversen. Reversen er forholdsvis slitt, men man ser en helfigur av Sarapis stående med septer i et tempel. Tempelet er svært enkelt utformet med to søyler som holder oppe et triangulært pediment med et uidentifiserbart merke i tympanonfeltet. Sarapis holder septeret med den ene hånden og hever den andre over en stele som står i tempelet. Stelen har dessverre ingen inskripsjon som det er mulig å, men kan ha hatt en som er blitt tæret bort av slitasje.

Spesielt den andre forekomsten av en type med Sarapis i tempel er interessant siden den inneholder svært mange elementer og er så spesifikk at den nok er utformet med grunnlag i en spesiell hendelse. (T 24737:813) fra 132/133 inneholder også et to-søylers tempel og til venstre i tempelet står Sarapis med et septer og hånden hevet mot en annen figur. Denne figuren er kledd i en lang toga og holder hånden hevet over et alter som står mellom de to. På dette alteret over tre linjer står det skrevet ΑΔΙΑΝΟΝ, altså Hadrian. Figuren Sarapis henvender seg mot er keiseren og dette er det eneste av myntmotivene som direkte fremstiller keiseren i selskap med Sarapis. Motivet setter tydelig de to i en felles situasjon eller seremoni hvor det gis inntrykk av at Sarapis velsigner eller overfører noe til keiseren gjennom håndbevegelsen mot han.

Den siste mynten (T 24737:861) med Sarapis i et tempel er datert til 144/145 og har et forholdsvis høyt detaljnivå. Tempelet har et tydelig fundament med det som kan se ut som trapper opp, detaljer ved søylene er tilstrekkelig bevart til at de ser ut til å kunne indentifiseres som korintiske, adskilt arkitrav og gesims og et pediment med et i tympanonfeltet med et

Bilde 7. Sarapis på trone i tempel "T 24737:861r" Foto: Andreas Risvaag, NTNU Vitenskapsmuseet (beskåret)

symmetrisk mønster. I forhold til de andre motivene med templer er det ganske detaljert og er detaljer som kan antyde at det er snakk om en mer direkte gjengivelse av et faktisk sarapeum (Davoli, 2010, s. 364).

5.5.3 Sarapis og vær

Bilde 8. Sarapisbyste over vær "T 24737:830r" Foto: Andreas Risvaag, NTNU Vitenskapsmuseet (beskåret)

En av de mest unike myntene i samlingen med ikonografi relatert til Sarapis er (T 24737:830) er en drachme gitt ut under Hadrian i 135/136. Denne inneholder en klassisk byste av Sarapis med standardfremstillingen med modius og taenia, men den er avbildet over en vær. Den er gjenkjennbar som en vær siden man ser krumme horn på samme måten som på ikonografi relatert til Zeus-Ammon (Hornblower et

al., 2012, s. 71-72) og den har også en ornamental hodepryd. I forkant av væren er det også det som kan se ut som et lite stilisert egyptisk offeralter. Bysten og væren ser ellers ikke ut til å være framstilt på noen måte som gjør at de ser ut til å direkte interagere med hverandre siden bysten kun ser ut til å sveve over væren. Mynten er for øvrig også perforert i ettertid,

men dette er ikke en del av det opprinnelige designet og har kun påvirket adversen siden ingen elementer på reversen er truffet.

5.6 Andre observasjoner

Om man ser på den kronologiske oversikten over hvilke typer som forekommer så trer det frem visse generelle tendenser. Selv om mengden tilgjengelig ikke er stor så ser bysten ut til å være den dominerende motivtypen av Sarapis under de flaviske keiserne. Denne tendensen kan også sees i andre materialsamlinger hvor bysten fortsatt er den mest konsekvent brukte motivtypen. Det forekommer noen andre Sarapistyper hos Vespasian og Domitian, men disse forekommer som regel sent i deres styre og bysten er fortsatt i overtall. De gangene Sarapis forekommer i andre typer motiver så er det flere ganger i sammenheng med Zevs på mynt merket ZEYΣΣΑΡΑΠΙΣ(Emmet, 2001, s. 22-29; Milne, 1971, s. 11-15).¹² Dette indikerer at det handler om å etablere en forbindelse og et billedspråk mellom det kjente romerske og Sarapis og at det er først når dette er godt nok innarbeidet at antallet motivtyper vokser betraktelig(Emmet, 2001, s. 37-38).

For Nero er det vanskelig å si om dette representerer en trend siden det er så få forekomster, men byster generelt utgjør tidlig en stor andel av fremstillinger av religiøse figurer. Dette er en trend som ser ut til å endre seg når man kommer et stykke ut i det Nerva-Antoninske dynasti hvor man ser en oppblomstring av nye, mer spesifikke og innholdsrike fremstillinger. Man slutter ikke å bruke den typiske Sarapis-bysten på egenhånd, men man skaper mer variasjon med en større mengde forskjellige typer tilgjengelig i sirkulasjon samtidig. Motivene med Sarapis på trone, stående Sarapis og andre lignende motiver som her er sortert inn under annet-kategorien overtar en stor andel av myntene. Motivet med byste i hånd dukker ikke opp før under krisen i det tredje århundre, men er ut i fra det materialet som er tilgjengelig ser det ender opp med å bli en viktig type i siste halvdel av det tredje århundret. Siden mange av disse myntene er fra samme serie så var kanskje ikke dette motivet så dominerende under krisen i det tredje århundre som det kan se ut som, men det er likevel en merkbar trend som tilsier at det var en av de dominerende Sarapis-typene.¹³

¹² Altså Zevs Sarapis

¹³ Se appendiks 1 for mer utfyllende tabell

Fordeling av motiver (Julio-Claudisk og Flavisk dynasti)

<i>T-nr.</i>	<i>Advers</i>	<i>Revers</i>				
T 24737:		Byste	Byste i hånd	Oppreist helfigur	Helfigur på trone	Annet
676 ¹	Nero	X				
677 ¹	Nero	X				
712	Vespasian	X				
714	Vespasian	X				
717 ²	Vespasian	X				
718 ²	Vespasian	X				
723	Titus	X				
728	Domitian	X				

1. T-Nummer merket med samme opphøyde tall (f.eks. ¹) har samme type motiver og er fra samme år.

Figur 3. Bysten er den dominerende motivtypen under det Julio-Claudiske og det Flaviske Dynasti.

Fordeling av motiver (Nerva-Antoninsk dynasti)

T-nr.	Advers	Revers				
		Byste	Byste i hånd	Oppreist helfigur	Helfigur på trone	Annet
T 24737:						
742	Trajan					X
744	Trajan	X				
771	Trajan	X				
792	Hadrian			X		
797	Hadrian				X	
813	Hadrian					X
815	Hadrian				X	
830	Hadrian					X
841	Antoninus Pius	X				
854	Antoninus Pius				X	
858	Antoninus Pius				X	
861	Antoninus Pius				X	
877 ¹	Antoninus Pius	X				
878 ¹	Antoninus Pius	X				
895	Antoninus Pius					X
902	Antoninus Pius				X	
905	Marcus Aurelius ^C	X				
911	Marcus Aurelius			X		
924	Lucius Verus			X		
935	Commodus	X				
946	Commodus				X	

1. T-Nummer merket med samme opphøyde tall (f.eks. ¹) har samme type motiver og er fra samme år.

2. Navn merket med opphøyd C (f.eks. ^C) har på tidspunktet mynten blir utgitt tittelen Caesar (keiserlig arvtager).

Figur 4. I det Nerva-Antoninske dynasti er fordelingen av motiver mye mer spredd.

Fordeling av motiver (Severansk dynasti og soldatkeisertid)

T-nr.	Advers	Revers				
		Byste	Byste i hånd	Oppreist helfigur	Helfigur på trone	Annet
T 24737:						
956	Elagabalus	X				
958	Elagabalus				X	
981	Severus Alexander	X				
1001	Maximinus Thrax					X
1033	Philippus I		X			
1052	Traianus Decius			X		
1059	Trebonianus Gallus			X		
1076	Valerianus I		X			
1079	Valerianus I		X			
1123	Valerianus II ^C		X			
1124	Saloninus ^C					X
1157	Aurelianus		X			
1279 ¹	Diocletianus		X			
1280 ¹	Diocletianus		X			
1281 ¹	Diocletianus		X			
1309	Diocletianus		X			
1333	Diocletianus			X		
1341	Maximianus		X			
1364 ²	Maximianus		X			
1365 ²	Maximianus		X			
1366 ²	Maximianus		X			
1386	Maximianus	X				

1. T-Nummer merket med samme opphøyde tall (f.eks. ¹) har samme type motiver og er fra samme år.

2. Navn merket med opphøyd C (f.eks. ^C) har på tidspunktet mynten blir utgitt tittelen Caesar (keiserlig arvtager).

Figur 5. Under det Severanske dynasti og soldatkeisertiden beholdes deler av mangfoldet, men man ser en tendens til at motivtypen med byste i hånd forekommer ofte og blir en av de mer dominerende typene.

6. Nærmere analyse

6.1 Gudommelig verdi

Sarapis natur som en synkretistisk guddom kommer godt frem gjennom materialet hvor kombinasjonsguddommen som ble skapt under Ptolemaierne videreføres og etter hvert understreker man også flere forbindelser. Inkorporeringen av aspekter fra Pluto og Zevs er spesielt tydelig gjennom sammenfallende ikonografi med samme attributter. Man ser en utvikling i en nesten monoteistisk retning hvor Sarapis kombineres med stadig flere aspekter og krefter fra andre guddommer og dette er synlig også i annet materiale. Med (SNG Cop. 451) går man enda lengre og man ser en slags *Sarapis Pantheos* med avbildet med elementer fra Zevs og Ammon som i tillegg har strålekroner, overfløydighetshorn og en kombinert trident-slangestav.

Betydningen Sarapis har innen mytologien er en annen ting som kommer ganske tydelig frem siden rollen som en øverste gud med makt over liv og død understrekes og fremheves ofte. I tillegg til hans vanlige ikonografi fremstilles Sarapis med septer, på trone, med Kerberos, i eget tempel, med Nike og som likeverdig med Isis som også er gjenstand for samme monoteistiske utvikling. Alt sammen indikasjon på en guddom med høy betydning og makt i samfunnet. I (SNG Cop. 457) er han plassert i sentrum av en zodiak med andre sentrale guder som har gitt navn til ukedagene plassert rundt. Sarapis brukes fordi han er et mektig symbol og man tilfører elementer som bygger videre på dette for å skape en enda mer virkningsfull måte å henvende seg til folket. Man skaper og opprettholder et religiøst og billedlig system som blir et effektivt virkemiddel med stort potensiale ved å understreke betydningen og mangfoldet med Sarapis. Når han også på flere av myntene fremstilles med Isis er dette for å ytterligere understreke denne guddommeligheten og betydningen ved å knytte de to sammen.

6.2 Legitimering

6.2.1 Gudommelig rett

Koblingen som dannes gjennom den konstante fremstillingen av keiserens portrett og Sarapis på den andre siden er en av de viktigste effektene man kan få ut av denne typen billedprogram. Det er også en av de enkleste siden den ikke krever noen spesiell forståelse hos mottakere utover grunnleggende kunnskap om religion og en forståelse av at mynt er viktig. Man etablerer en kontakt mellom keiseren og det gudommelige som legitimerer deres rett til å styre.

Kontakten kan tolkes som en guddommelig velsignelse av keiseren som plasseres under gudens beskyttelse og gis en hellig rett til å styre (Shotter, 1979, s. 48, 50-51). Guddommelig beskyttelse og legitimeringen er spesielt fordelaktig om man ikke har et sterkt dynastisk krav slik tilfellet kunne være i tider med sosial og politisk uro som i kaoset i det tredje århundre. Verdien av å bruke mynt og religion sammen for å appellere til store deler av befolkningen bestående av både sivile og militære i urbane og landlige strøk var potensielt stor. Religion var svært viktig politisk og kombinert med myntenens fordeler som medium for spredning av bilder og beskjeder vil keiseren ha kunnet skape et bilde av seg selv som en verdig og sterk leder (Shotter, 1979, s. 52-53).

Betydningen av en guddom på en mynt kan ha flere lag siden det på ett nivå kan det være ment for å informere eller minnes, men det kan også være ment å sørge for at noen av guddommens positive egenskaper også assosieres med keiseren på den andre siden. Denne metoden kan dras så langt at det kan dreie om mer enn bare å inneha noen av guddommens egenskaper. Keiserkultene romersk religion tilbad ikke bare avdøde og guddommeliggjorte keisere, men også til viss grad tilbad den levende keiseren i form av hans livskraft eller «genius». Å bli sammenlignet med en guddom er en annen måte å omgå det å bli direkte tilbedt i sin egen levetid, men likevel få noen av de samme fordelene.

I tilfeller med dynastiske skifter var det ekstra viktig siden den nye herskeren ikke kan påstå noen direkte familiær forbindelse til det forrige dynastiets *divi* eller guddommelighet. Etter Vespasians overtagelse ble tilbedelsen av keiserens Genius fraværende frem til Domitians overtagelse (Gradel, 2002, s. 187-197). Det å distansere seg fra tilbedelsen av sin forgjenger kunne bety å ta avstand fra keiserkulten, men å sammenlignes eller knyttes opp mot andre guddommer kan gi den samme effekten. Dette kan forklare hvorfor typer holder seg på tvers av turbulente dynastiske skifter slik som Julio-Claudisk til Flavisk og Flavisk til Nerva-Antoninsk. Gudenes velsignelse kunne skifte og den guddommelige retten til å styre kan fint overføres på neste i rekken.

6.2.2 Dynastibygging

Når det gjelder bruken av mynt som legitimerende ser man det ofte i sammenheng med dynastibygging og det er spesielt noen mynter som har denne hensikten. Det er i denne sammenheng spesielt myntene hvor man har valgt å avbilde medlemmer av keiserens familie istedenfor keiseren selv. Tre av myntene har en keiserlig arving avbildet istedenfor keiseren selv og dette er med på å etablere en arvefølge som legger grunnen for at den utpekte

etterfølgeren kan overta uten problemer. Den første forekomsten av dette er (T 24737:905) som er gitt ut i Antoninus Pius i 155/156, men har et portrett av Marcus Aurelius som enda ikke er kronet med laurbær. Man etablerer sin egen arving, familie og arvefølgen innenfor det samme forsterkende billedprogrammet.

Denne bruken av myntsystemet er en forebyggende og underlettende propaganda hvor man skaper positive assosiasjoner også for sine etterkommere gjennom bruk av det samme billedmaterialet. Denne typen bruk er ganske konsekvent under Antoninus Pius for i 155/156 ble det også gitt ut mynt preget med portrettet av hans datter og Marcus Aurelius kone Faustina Junior (SNG Cop. 549). Reversen av denne tetradrachmen er av Sarapis på en trone med Nike og Kerberos og matcher den vanligste motivtypen hos Antoninus Pius. Bruken av andre medlemmer av den keiserlige familien på mynt indikerer et spesifikt ønske fra keiseren

Bilde 9. Personifikasjon av Alexandria holder byste av Sarapis på revers av Valerianus I. "T 24737:1123r" Foto: Andreas Risvaag, NTNU Vitenskapsmuseet (beskåret)

om at dette skal gjøres og underbygger ideen om dynastibygging gjennom mynt.

Man ser også eksempler på det samme med Valerianus II og Saloninus som begge var sønnene til Gallienus, sønn av Valerianus I. På begge myntene er de to kun presentert som arvinger, men motivet på reversen i Valerianus IIs tilfelle (T 24737:1123) er lik den hos Valerianus I (T 24737:1179) og hos Saloninus (T 24737:1124) passer den inn i samme

Bilde 10. Personifikasjon av Alexandria holder byste av Sarapis på revers av Valerianus II Caesar. "T 24737:1123r" Foto: Andreas Risvaag, NTNU Vitenskapsmuseet (beskåret)

religiøse kategori. Spesielt i soldatkeisertiden vil dette har vært et spesielt stort behov for å etablere et mer solid fundament for sin families styre nettopp på grunn av hvor skiftende maktforholdene kunne være. Behovet for å legitimere og etablere seg selv og sine arvinger som rettmessige, stabile herskere vil ha vært enda større. De hadde et behov for å bygge opp en større anerkjennelse av seg selv og familien for å bli noe mer varig enn lederne for den største hæren.

I annet materiale ser man eksempelet på slik bruk hos flere andre slik som keiser Elagabalus' kone Annia Faustina (SNG Cop. 606), Tranquilina, kone til Gordian III (SNG Cop. 701) og Otacilia Severa, kone til Philippus I (araberen) (SNG Cop. 728). I alle disse tilfellene dreier det seg om den samme typen, men siden Philippus står ansvarlig for å ta livet av Gordian III (Mommsen et al., 1996, s. 347) så det er snakk om et budskap som kan direkte overføres på neste i rekken uansett omstendigheter. Det viktige i denne omstendigheten er å knytte seg selv og sin familie til den verdien, styrken og tilhørigheten som Sarapis står for og kan gi i regionen. Sarapis er et varig fenomen som det ble viktig for makthavere å knytte seg til for å kunne hevde legitimitet og sikre støtte.

Denne legitimeringen og forsøket på å etablere en sikker keiserlig maktbase har vært et kontinuerlig behov gjennom hele prinsipatet som gjerne så på Alexandria med en viss mistenksomhet. Det er anslått at dette er delvis på grunn av befolkningens egne holdninger, men også på grunn av den strategiske viktige posisjonen som gjorde Egypt til et godt sted for løsrivelse. Både den jødiske delen av befolkningen og den greske delen av befolkningen har i flere tilfeller uttrykt anti-romerske holdninger som vi finner spor av i litteraturen som *Acta Alexandrinorum* (Harker, 2008) og historien ellers. Forskjellige opprør både i Egypt og i regionene rundt gjorde det viktig for keiseren å sikre sin posisjon så sterkt som mulig gjennom de midler som var tilgjengelig (Capponi, 2011, s. 33; Kasher, 1985, s. 175-177).

6.3 Verdifulle assosiasjoner

Bruk av samme motivtyper som tidligere har ikke bare den effekten at de understreker og oppfrisker et poeng, de kan også være et bevisst forsøk på å skape assosiasjoner til elementer i fortiden som kan være nyttige for både keiser og pengesystem. Mange av myntene på tvers av tidsperioder har typer med samme ikonografiske elementer og dette kan være en metode å skape et bilde av stabilitet både økonomisk og politisk. Assosiasjonen til tidligere tider er med på å skape en kontinuitet som skaper en mer positiv forbindelse i folks tanker om både keiser og mynt.

Det er fortsatt keiseren og hans makt er grunnlaget for myntenenes verdi, men Sarapis kan brukes som et forsterkende element som en del av den lokale kulturen knyttet opp mot verdier relatert til administrativ styrke og stabilitet. Gjenbruken av elementene symboliserer styrke og overflod samtidig som de understreker at myntene fortsatt innehar samme verdi.

Sølvinnholdet synker, men dette har ikke så stor betydning så lenge myntenenes nominelle verdi fortsatt opprettholdes (Christiansen, 2004, s. 124, 139) og det å bruke etablerte typer hjelper

til å opprettholde denne oppfatningen. Elagabalus bruker fortsatt samme typen (T 24737:958) med Sarapis sittende på trone med Kerberos som hos Hadrian (T 24737:797) rundt hundre år tidligere i mer stabile tider.

Elagabalus prøvde med ekteskapet med Annia Faustina å knytte seg opp mot det Nerva-Antoninske dynasti og stabiliteten de representerte (Hornblower et al., 2012, s. 212). Dette var noe det severanske dynasti hadde behov for på grunn av både dynastibytte og egne interne stridigheter og uro i en tid hvor presset på riket ble større. Man ser mynt (SNG Cop. 606) av Annia Faustina med en stående Sarapis med samme elementer som tidligere mynt hvor begge sidene var ment skape en forbindelse til det Nerva-Antoninske dynasti. At bysten holder seg stabil gjennom så lang tid kan også delvis forklares ved samme mekanisme siden dette blir den mest gjenkjennelige og brukte typen som man lett kan bruke til å skape bilde av en kontinuitet.

Billedmaterialet spiller på sin egen historie og minner folk på dette for å skape sammenheng mellom fortiden og nåtiden som kan brukes både til mynten og keiserens fordel. Man bruker ikke bare motivet i kraft av dets innhold, men også på grunn av dets historiske bruk av andre keisere i mer lovende tider. Gjenbruken av utforming som bevarer minnet om tidligere tiders kjente mynter og er et fenomen som også kan sees i annet materiale. Ett eksempel er gjenoppsettsseriene utgitt under Titus, hvor man forsøker å alludere til kjente mynter fra imperiets tidligere tider som ikke lenger var i sirkulasjon. Titus benytter praktisk talt identiske kopier av gamle typer i en slags idealisering av det augusteiske billeduttrykket. Dette skaper et bilde og en bevissthet blant offentligheten som bruker myntene om at det eksisterer en kontinuitet mellom tidligere og nåværende dynasti som gir dem en rett til å styre (Bond, 1957, s. 157; H. Mattingly & Carson, 1966, s. lxxvii).

6.4 En varig maktretorikk

6.4.1 Etablere en forbindelse

Fremstillingen med keiseren i Roma på en side og en byste av Sarapis på den andre er på grunn av myntens egenskaper som medium en svært direkte måte å skape en forbindelse og

Bilde 11. Byste av Sarapis på mynt fra Nero. "T 24737:676r" Foto: Andreas Risvaag, NTNU Vitenskapsmuseet (beskåret)

Bilde 12. Byste av Sarapis på mynt fra Vespasian. "T 24737:717r" Foto: Andreas Risvaag, NTNU Vitenskapsmuseet (beskåret)

etablere en ikonografi. Bysten la et grunnarbeid for å etablere forbindelsen mellom ting relatert til det romerske og Sarapis og er en tydelig måte å forankre seg selv i billedmaterialet. Dette vil si at man allerede fra begynnelsen av perioden kan begynne å snakke om et forsøk på en kulturell sammensmeltning som grenser til kulturell appropriasjon.

Man overtar regelrett et allerede

eksisterende religiøst system og billedspråk som er ment å skape enhet og legitimere makt og transplanterer seg selv inn i det.

At bysten er så konsekvent fremstilt med få eller ingen betydelige endringer indikerer at dette var et slags standardportrett. Det fungerte som en grunnlinje for all annen ikonografi relatert til Sarapis som gjorde folk kjent med fenomenet og dets tilhørighet til både lokalsamfunnet og keiseren. Dette gjorde folk i stand til å kjenne seg igjen og dra de nødvendige parallellene når de møtte på annet materiale. Man kan se på bystene som en

bruksanvisning eller innledning til hvordan man skulle lese og tolke andre elementer i samfunnet rundt seg. Tydeligere avbildninger av Sarapis i begynnelsen etablerer de grunnleggende trekkene ved hans ikonografi for de romerske elementene i samfunnet som kanskje ikke er like kjent med dem og tillater senere keisere å legge til mer på sine mynter uten at meningen blir uklart. Spesielt (T 24737:813) hvor Sarapis spesifikt identifiseres for

Bilde 13. Byste av Sarapis på mynt fra Marcus Aurelius. "T 24737:905r" Foto: Andreas Risvaag, NTNU Vitenskapsmuseet (beskåret)

Bilde 14. Byste av Sarapis på mynt fra Maximianus. "T 24737:1396r" Foto: Andreas Risvaag, NTNU Vitenskapsmuseet (beskåret)

brukerne gjennom at navnet hans er skrevet på mynten er en god indikasjon på at man kan ha følt det nødvendig å introdusere og gjøre deler av samfunnet mer kjent med Sarapis.

I de tidligere periodene brukte man Sarapis primært i denne formen fordi det var tydelig, men etter hvert som man klarte å skape en mer konkrete forbindelse mellom keisermakten og Sarapis tillot dette at man senere kunne bygge mer avanserte og innholdsrike bilder. At bysten fortsetter å forekomme forholdsvis jevnt utover i perioden, men da parallelt med andre mynter hvor Sarapis fremstilles med andre elementer passer også sammen med denne formen for bruk. Man vil ha hatt et jevnlig behov for å opprettholde dette billedspråket og denne forbindelsen siden det ikke kan forventes at denne kunnskapen blir værende uten oppfriskning. Det er snakk om nivåer av mening i de forskjellige typene hvor man først har et grunnleggende nivå før man senere videreutvikler ikonografien når det første nivået har oppnådd en viss spredning. Myntene

med bystemotiver og de med annet motiv er en del av et felles billedprogram hvor en bygger opp under forståelsen av den andre. Alle myntene vil også fungere på denne måten for andre elementer i samfunnet som er relatert til Sarapis slik som templer siden myntene gjør folk kjent med hva som er viktig og hva de kan forvente i et område.

6.4.2 En systemisk billedpropaganda

Når man har bygd opp en slik forbindelse og forankret, ender man opp med et system som er forholdsvis selvoppretholdende og som tillater lokal variasjon og selvhevdelse uten at dette er problem. Sarapis og keiseren er knyttet så nært sammen gjennom et felles billedmateriale at det er snakk om en propaganda som både er systematisk og systemisk. Strukturen for hvordan

man utrykker seg på gjennom mynt og religion er låst på en måte som gjør det umulig å utrykke seg på noen måte som ikke passer inn i den keiserlige propagandaen uten å gå i direkte opposisjon. Effekten av dette blir at forbindelsene man har opprettet mellom keiseren og hans rett til å styre med gudommelig velsignelse blir nedfelt som et standard billedspråk som konstant opprettholder dette bildet. Det er altså først snakk om en delvis agiterende propaganda hvor man skaper forbindelsen før det går over i en konsekvent integrerende propaganda. Da jobber man kontinuerlig med å bekrefte og forsterke bildene og beskjedene gjennom å stadig påminne folk om dem slik at forståelsen og holdningene de har bygd blir værende.

Det kan betegnes som propaganda siden det er snakk om et konsekvent system som gjennom flere hundre år er designet for å fremme og opprettholde et billedspråk som er skapt for å konstant understreke keiserlig makt. At det er blitt systemisk tillater keisere på tvers av dynastier eller i urolige tider å utnytte myntsystemet til sin fordel på samme måte. Mynten fra Aurelianus (T 24737:1157) viser hvordan man også i turbulente perioder fortsatte å bruke mynt som medium for å formidle Sarapis velsignelse av keiseren. Denne mynten stammer nemlig fra tidsintervallet mellom Palmyras overtagelse av Egypt og løsrivelsen fra det romerske keiserdømmet.

Palmyra reddet delvis romersk Asia fra oppløsning grunnet press fra persere som utnyttet romersk svakhet og interne stridigheter da Odaenathus drev ut perserne og styrte Palmyra som en keiserlig representant istedenfor å utrope seg til selvstendig keiser (Mommsen et al., 1996, s. 350-351). Etter Odaenathus død overtok hans kone Zenobia styret på vegne av sin sønn Vaballathus og etter forespørsel fra den romerske prefekten inntar de Egypt i 270 på vegne av keiseren Aurelianus. De gir ut mynt med portrett av Vaballathus, men også med Aurelianus som keiser og fremstår som et uavhengig rike som likevel anerkjenner romersk overherredømme (Watson, 1999, s. 57-71). Betydningen av denne bruken av mynt og hvordan det gjøres er så nedfelt i systemet at man fortsetter å formidle de samme bildene og beskjedene på hans vegne til og med når keiseren i prinsippet har mistet kontrollen over området. Det er først når Zenobia og Vaballathus fremstiller de seg selv med keiserkraft etter romersk mønster og forsøker å overta keiserens rolle i propagandaen at Aurelianus som nå har fått kontroll over andre deler av riket fjerner dem fra makten (Hedlund, 2008, s. 153; Smith, 2013, s. 179-180).

6.5 Direkte referanser

At Sarapis flere ganger er avbildet i et tempel passer godt med det vi vet om den faktiske situasjonen i Alexandria fra annet arkeologisk og historisk materiale. Tempelet og området rundt tempelet til Sarapis er et av monumentene i Alexandria som er blitt utgravd. Lokaliteten er blitt utsatt for plyndring og utgravningen gammel og ukomplett så mynt og arkeologisk materiale kan sammen danne et klarere bilde av tempelet og dets historie. Tempelet er gjengitt på mange mynter og selv om detaljnivået varierer mellom forskjellige typer, slik man kan se i materialet gir de en viss innsikt i utvikling og stil.

(T 24737:813) er spesielt interessant i denne sammenheng, den faller innenfor type 2 av Sarapeumets representasjoner på alexandrinske mynt (Handler, 1971, s. 66). Hadrian besøker Egypt i 130 (Capponi, 2011, s. 32) noe som kan ha vært relatert til arbeidet med å flytte viktige statlige papirer og nedtegnelser fra sarapeumet til Hadrians bibliotek. Sarapeumet utgjorde et senter i byen og kompleksene omkring inkluderte et arkiv

Bilde 15. Sarapis i tempel med keiser Hadrian "T 24737:813r" Foto: Andreas Risvaag, NTNU Vitenskapsmuseet (beskåret)

eller bibliotek for viktige dokumenter, men en bestemmelse ble gjort om å flytte disse. Typen med keiser Hadrian som holder hånden beskyttende over stelen i sarapeumet med Sarapis stående ved siden av med hånden løftet i en slags velsignelse mot keiseren forekommer bare i Hadrians 17 regjeringsår. Dette var året denne overføringen av dokumenter ble fullført (Handler, 1971, s. 67) og mynten minner om denne hendelsen hvor keiseren overtar den rollen som før var Sarapis sin.

Mynten viser hvordan keiseren nå er en viktig beskytter av Alexandrias historie og administrasjon og at Sarapis gir sin støtte og velsignelse til denne overgangen. Denne typen motiv understreker ikke bare at det er et nært forhold mellom de to, det drar en tydelig parallell mellom de to når det gjelder makt og gudommelighet. Motivet dukker opp under Trajan og videreføres av både Hadrian og Caracalla og er på alle måter en tydelig måte å vise

Sarapis investitur i keiseren. At han styre er hellig, velsignet og berettighet er noe som med denne typen billedbruk heves over enhver tvil (Skowronek, 1967, s. 47).

Om man ser på en av de andre typene som viser Sarapis i tempel slik som (T 24737:742) fra 98/99 så ser man likheten både mellom typene generelt, men det er også tydelig hvordan Hadrian fremstilles med samme rolle som Sarapis tidligere hadde. Sarapis var den som først ble avbildet med hånden beskyttende over stelen i tempelet og når den keiserlige administrasjonen overtar så overtar også keiseren denne

Bilde 16. Sarapis i tempel ved stele "T 24737:742r" Foto: Andreas Risvaag, NTNU Vitenskapsmuseet (beskåret)

posituren og rollen på mynten. At dette ene motivet kan symbolisere denne overgangen må også bety at den tidligere mynten hadde et meningsinnhold å bygge videre på. Denne mynten må også være ment å vise hvordan dokumentene tidligere var i Sarapis varetekt og gir både informasjon om tempelkompleksets funksjon og Sarapis betydning som representant for Alexandria og administrasjonen. Dette er en informasjon som vil ha vært tilgjengelig for samtiden og som fortsatt er lesbar i dag.

Andre mynter som også kan tolkes som en spesifikk referanse til hendelser som det er relevant å ha på mynt i denne regionen er (T 24737:830), hvor Sarapis avbildes sammen med en vær. Avbildningen på denne mynten er den eneste av sitt slag i samlingen og viser en vær som kan være en synkretistisk referanse til Ammon. Den kan også være en svært spesifikk referanse til det andre jødiske opprøret 132- 136 ledet av Bar Kochba i den nærliggende provinsen Judea(Eck, 1999, s. 87-88). Væren var et symbol på Judea (Molnar, 2003, s. 325-327) og denne mynten er gitt ut akkurat i etterkant av avslutningen på dette opprøret. Opprøret var svært ødeleggende og vil ha minnet om det jødiske opprøret i 115-117 så det er fullt mulig at også tropper fra romersk Egypt ble mobilisert både for å slå ned opprøret i Judea og forhindre spredning til den jødiske befolkningen i Egypt(Eck, 1999, s. 76-89). Når keiseren så avbildes på en mynt med Sarapis over et potensielt judeisk offerdyr på den andre siden så

kan det være en måte å fremheve seieren, vise hvordan denne er blitt hjulpet fram av Sarapis og et budskap til den jødiske befolkningen i Egypt om å ikke prøve seg på noe lignende.

Myntene av denne typen er både informasjon og publisitet sammen, det dreier seg om faktiske hendelser og bestemmelser, men det er likevel snakk om en vinkling både i utvalg av hva de faktisk skal formidle og ved at det stadig har en sterk forbindelse til keisermakten. Det er dermed snakk om en slags hvit og informerende propaganda som skal informere og undervise om hav som har skjedd, men med en underbyggende hensikt siden det fremstiller keisermakten og administrasjonen i et fordelaktig lys.

6.6 Lokal identitet

Det er snakk om en balansegang hvor keisermakten godkjenner de lokale uttrykkene så lenge det skjer innen rammer som bidrar til deres agenda. Selv om det ble brukt på en måte som vinkler det til keiserens fordel så betyr ikke dette at de ikke er et meningsfullt uttrykk for lokal identitet. Keiseren har skapt en fordelaktig forbindelse ved å inkorporere og assosiere seg selv med den lokale kulturen, men det er fortsatt snakk om elementer relatert til Alexandria. Sarapis var en guddom som ved romersk overtagelse var dypt forankret i regionen takket være arbeidet til Ptolemaierene, så det er snakk om bruk av en ikonografi som oppleves som særegen for området og som er grunnleggende viktig for mange. At keiseren og romerne heller tar i bruk det eksisterende systemet og tilpasser det til sine egne formål vitner om romernes pragmatiske og forholdsvis åpne religiøse holdning.

Det at flere av typene er så varige og brukes på tvers av dynastier og keisere selv når det har foregått et voldelig maktskifte i mellom viser at bruken av Sarapis må være forankret i en lokal identitet. Makten skifter, men motivtypen består som oftest så det er få eksempler hvor man kan knytte en spesifikk type til en enkelt keiser eller hendelse. Sarapis og Alexandria er fastpunkter og etablerte bilder med tilhørende assosiasjoner som kan brukes av de med makten til å jevnlig velsigner keiserens styre. Det er fortsatt den gresk-egyptiske identiteten som brukes og som fremhever deres identitet og kultur både innad og utover, men den er alltid fremstilt på en måte som er til keiserens fordel. Mynter med templer og lokale guddommer som Sarapis fremstilt som seirende (T 24737: 902) / (T 24737: 911), dynamisk (T 24737:1059), hellig (T 24737:861), beskyttende (T 24737:742) og generelt opphøyd med makt over liv og død (T 24737: 946) er alle ment å fremstille den daværende keiseren i best lys med de lokale kulturelle uttrykk som var mest tilgjengelige, populære eller effektfulle.

Motivtypen med Alexandria som holder en byste av Sarapis oppstår i en historisk og politisk kontekst som kan gjøre at det kan leses som et uttrykk på lokal identitet som skal symbolisere styrke utad. Forbindelsen mellom Sarapis og Alexandria er svært tydelig og sterk gjennom denne typen fremstilling sammenlignet med de andre. Måten hodet holdes på, stående i håndflaten viser at det dreier seg om en byste, og at dette er en handling med symbolsk mening. Denne typen fremstilling er knyttet til det å ta opp i seg karakteristikkene og kraften til den som er fremstilt, og er et tegn på at man får styrke eller hjelp fra personen bysten forestiller. Dette er en idé man finner igjen i for eksempel romersk forfedredyrkelse hvor masker eller byster av forfedre eller andre personer og ånder ble brukt for å få styrke eller rettledning (Honour & Fleming, 2005, s. 200). Dette symboliserer at man tar kontroll over eller viderefører den typen styrke bysten står for gjenspeiles i at motiver med vanlig byste også forekommer parallelt (T 24737:1396).

Denne typen forekommer konsekvent gjennom en periode hvor keisermakten gjerne står svakt eller har liten anledning til å foreta noen nærme kontroll over utmyntingen så det er nærliggende å anta at dette er en av typene med større lokal tilknytning. Når Alexandria holder en byste av Sarapis formidler dette at man viderefører og opprettholder fortidens storhet. Siden handlingen av å holde denne bysten symboliserer en forbindelse eller en måte å dra styrke fra fortiden så utgjør potensielt denne typen motiv også en bevisst gjenbruk av eldre billedspråk. Det er et gjenbruk av den gamle ikonografien knyttet til Sarapis hvor bare bysten blir gjenbrukt som en del av det nye motivet. I denne formen for bruk virker ideen om gjenbruk enda mer bevisst siden man fremstiller det som om Alexandria direkte tar i seg eller innehar styrken og egenskapene den tradisjonelle Sarapis står for.

At denne typen blir mer vanlig utover i soldatkeisertiden kan gjenspeile det stadig større behovet for å sikre seg de lokale maktbasene ved at man fortsetter å bruke en av de typene er mest direkte til byen og tydelig viser at den henger sammen med Sarapis velsignelse. Når keisere i soldatkeisertiden bruker dette motivet er også en appell til byen ved å bruke disse elementene som symboliserer den lokale identiteten og vise at man har eller i alle fall ønsker deres velsignelse og støtte. Lokal identitet, samfunnet og keiserens behov for å hevde eller bevise sin makt eksisterer i et samspill hvor de påvirker og veise opp mot hverandre og det endelige resultatet av disse forhandlingene mellom lokal og sentralmakt er synlige i mynten.

6.7 Generelle observasjoner

Valør ser ikke ut til å ha vært et aspekt av myntene som ble brukt for å skreddersy beskjeder til forskjellige brukergrupper. De forskjellige valørene forsvinner etter hvert og man står igjen med bare tetradrachmer med lavt sølvinnhold, men også før dette kan man se ting som indikerer liten forskjell mellom de forskjellige valørene. Det er ingen spesiell variasjon mellom bystemotivene til tross for at disse forekommer i tre forskjellige valører og også etter hvert som antallet typer øker ser man også at man fortsatt bruker motiver på tvers av valører i samme år. Tetradrachmen (T 24737:841) har for eksempel samme motiv som drachmen (SNG Cop. 426) og bystemotivet forekommer med liten eller ingen endring på tvers av tre forskjellige valører. (T 24737:911) og (T 24737:924) er fra samme år og har svært like eller potensielt samme motiv til tross for at det er forskjellige valører. At denne typen variasjon ikke forekommer i samme grad på provinsiell mynt kan henge sammen med både et mindre antall undervalører og at man ikke vil ha hatt anledning til å styre motivutformingen like effektivt som gjør at effekten forsvinner.

6.8 Moderne bruk

Oppgaven har delvis et todelt formål, hvor forskjellen ligger i tidsperspektivet man ser materialet ut i fra. Det handler om å se hvordan myntene kan ha blitt oppfattet og lest i sin samtid sammelignet med hvordan myntene kan leses i dag. Det er mange aspekter av mynt kan sorteres og studeres ut i fra, disse kriteriene er ting som motiv, innskrift, vekt, stempelstilling, metall, diameter, nominal og proveniens (Ingvaldsen, 2007, s. 143). Mye av numismatisk forskningsarbeid er basert på kvantitative studier med bakgrunn i disse kriteriene. Med fokus på motiv blir studien mer kvalitativ siden myntene betraktes som enkeltobjekter og analysen fokuserer spesifikt på hvordan hver type er et uttrykk for en spesifikk historiske, religiøs og politisk kontekst. Dette gir andre typer svar som må bedømmes ut fra andre kriterier.

6.8.1 Hva kan de fortelle oss?

Avhandlingen så langt har vært dedikert til å besvare dette spørsmålet, men det har for det meste dreid seg om tolkninger av spesifikke tilfeller, men det kan være interessant å se hvordan disse er relatert. Det er viktig å reflektere over hva materialet kan og ikke kan forteller oss og de forskjellige årsakene til dette. Det er forskjell på typene informasjon en analyse av denne typen materiale ikke kan avsløre og informasjon som er bevisst utelatt eller manipulert. Mangelen på komplette pålitelige skriftlige kilder fra forskjellige perioder av historien spesielt de preget av politisk uro og omveltninger øker betydningen av den infoen

man kan få fra innskrifter og bilder på mynt. Myntene bør ikke anses som bare illustrative siden man kan bruke dem som en egen primærkilde som er både tekst og materiell kultur (Kilger, 2005, s. 37-43; Myrberg, 2005, s. 6-7), spesielt når man har tilgang på større mengder materiale gjennom kataloger og andre publikasjoner. Når man i år etter år brukte mynt for å spre propaganda og spre informasjon om kultur, politikk, religion og hendelser så gir dette oss en samtidig og kontinuerlig kommentar av disse samfunnsaspektene (Bond, 1957, s. 149-150).

6.8.2 Egen presentasjon

Uvissheten om akkurat hvem det var som stod direkte ansvarlig for utformingen av myntene er et element som gir en viss usikkerhet, men det er likevel klart at enkelte grunnelementer likevel står fast. Det at utformingen av den provinsielle mynten i en eller annen grad har vært underkastet visse retningslinjer i forhold til innhold og budskap som er blitt bestemt på høyere hold gjør at man får et visst bilde av prioriteringene til de som satt med makten. En ting man kan utlede fra materialet er i hvilken grad makthavere ønsket å bli fremstilt og noe om hvordan de ønsket at dette skulle bli gjort. Mynt og spesielt grupper av mynter med samme tema eller fra samme regime gir et godt bilde av hvordan man representerte seg selv og dette er noe kommer frem gjennom studier av motiver og portretter (A. Burnett, 1991, s. 37).

6.8.3 Hva var viktig

Motivene viser ikke bare hvordan man så på seg selv eller ønsket å bli sett, de gir også et innblikk i hva annet man anså som viktig og verdt å legge vekt på. Budskapene vil uansett om de er sanne eller ikke være en refleksjon av flere faktorer slik som det politiske klimaet, maktforhold og dominerende kulturelle trekk. Motivene representerer noe styresmaktene ønsket at folk skulle se og fokuserer derfor på rikdom, velferd, kultur, seier, statens harmoni og keisernes rolle i det hele uansett om dette kan rettferdiggjøres av virkeligheten eller ikke. Uansett om de prøver å dekke til noe eller vise virkeligheten så er de en representasjon på deres idealbilde av verden og en indikasjon på hva som ble ansett som viktig (Brennan et al., 2007, s. 7).

I noen tilfeller kan være et uttrykk for styrke og gjenoppbygging, mens i andre tilfeller representerer det heller et håp eller løfte om snarere enn virkeligheten så det samme bildet kan uttrykke noe meningsfullt innenfor forskjellige kontekster. Et eksempel på dette er hvordan samme ikonografi med Alexandria som holder bysten av Sarapis forekommer både under Valerian I styre og under Aurelianus ti år senere. Under Valerian I og hans under- og

medkeisere Gallienus, Valerian II og Saloninus opplever den romerske keisermakten en av de svakeste periodene i løpet av hele rikets historie, mens Aurelianus og senere keisere gjenoppretter en viss del av styrken.

Mynter er masseproduserte gjenstander og et offisielt produkt som uttrykker en makthavers offisielle synspunkter og verdier (Ingvaldsen, 2007, s. 153) og kan brukes til å lese bestemmelser eller holdninger som ikke er nedtegnet andre steder. De er et bilde av dominerende aspektene i samfunnet og viser prioriteringen til de som ga dem ut. Man kan lese hva slags type religioner som var godtatt, i hvilken grad og hvordan disse ble presentert til samfunnet. Uansett hvor manipulert budskapet de var ment å formidle er så vil myntene og motivene alltid si noe om de som ga dem ut og deres hensikter og oppfatning av verden. Numismatisk som arkeologisk kilde er ikke selvforklarende på samme måte som litterære kilder kan være så opplysningene kan være fordreide, men så lenge de brukes med forsiktighet fungerer de godt som primærkilder til sin samtid. Selv om budskapet myntene formidler ikke er stavet ut direkte så gis informasjonen gjennom symbolikk og disse symbolene kan brukes til å forstå hvordan fortidens mennesker så seg selv og sin samtid (Betlyon, 1985, s. 163).

6.9 Pålitelighet

Svaret på dette kommer selvfølgelig i stor grad an på hvilke spørsmål det er man ønsker svar på, men det kommer også an på hvordan man ønsker å definere ett sikkert svar. Alt arkeologisk materiale er hundre prosent pålitelig, ingen gjenstand har noensinne løyet fordi det er ikke tingen som faktisk taler. I arkeologien er det gjerne en tendens til å snakke om tingenes tale, men objektet sier egentlig ingenting, det er vi som arkeologer som taler for den. Arkeologer er i prinsippet tingenes tolk og noen ganger kan ting bli feil eller forsvinne i oversettelsen, men det er ikke som et resultat av tingens upålitelighet. En feil er heller et resultat av noe i vår forståelse, undersøkelse eller tolkingsmodeller som ikke er tilstrekkelige til å forklare eller forstå gjenstanden.

6.9.1 Manipulert kilde

Å anse at det er en større fare for at mynt kan utgjøre en feilkilde enn andre typer kilder har ingen gode argumenter. Om man leser dem rett av så gir myntmotivene liten eller ingen direkte kunnskap om grupper eller hendelser som ikke satt med makten. Denne kunnskapen er som regel forvrenget ut i fra skaperens perspektiv eller tilpasset ut ifra spesifikke retningslinjer. Men dette er ikke unikt for mynt og er problemer man også finner med alt annet mulig

materiale uansett om det dreier seg om skrift eller andre typer gjenstander. Alle gjengivelser og all kunnskap om historien er farget av omstendighetene både hos skaperen av objektet eller teksten og hos de som tolker det. Påliteligheten er derfor et flytende begrep som må utredes separat for hver kilde. Om man likevel ønsker å snakke om pålitelighet så dreier det seg igjen om en gradforskjell siden det kommer helt an på konteksten og hvilke spørsmål det er man ønsker å besvare.

Fordelen med mynt som kilde til historien er deres egenskap til å alltid bære med seg en form for informasjon om de som var ansvarlige for produksjonen av den siden en mynt er et direkte produkt av samfunnet og sin egen samtid. Ved mindre det dreier seg om regelrette forfalskninger så vil de ikke i samme grad være gjenstand for de problemene man kan møte med skriftlige kilder som kan være reproduisert eller redigert etter at de faktiske hendelsene skjedde. Problemene eller utfordringene med denne typen analyse ligger i å oppnå korrekt tolkning, men så lenge man har et klart bilde av hvilken type kunnskap man kan få med hvilken sikkerhet så er ikke dette noe reelt problem. I dette tilfellet forsvinner alle argumenter om at propaganda er forutinntatt og dermed ikke pålitelig kunnskap. Det dreier seg ikke om å se dem som en korrekt gjengivelse av faktiske hendelser eller reformer, men som en måte å forstå ønskene, aspirasjonene og metodene til dem som gir ut dette budskapet. Tolkningen om at materialet er mer upålitelig på grunn av linken til propaganda og maktapparatet er bare riktig om man bruker myntene som kilde for feil ting.

6.9.2 Forståelse fra begrenset materiale

En begrensning i materialet vil alltid lede til at det er visse typer kunnskap man ikke kan finne eller få et helt tydelig bilde av. Det er urealistisk å noensinne tro at man vil ha alt materiale fra fortiden tilgjengelig for analyse og sikkerheten i hva vi kan lese ut ifra en mindre mengde kildemateriale er derfor begrenset. At materialet er begrenset enten av tilgang eller nødvendighet betyr ikke at de ikke sier noe om fortiden eller at budskapet de var ment å formidle ikke også kan forstås i dag. Budskapet på hver mynt bør kunne forstås for seg selv siden det ville vært urealistisk å utgi en type budskap som bare forstås om man har tilgang på flere andre mynter eller inngående kunnskaper om antallet mynter i sirkulasjon.

Myntens mening er ikke vanskeligere å forstå eller mindre relevant fordi man betrakter dem separat så lenge man er klar over at man kun ser på hva de representerer innenfor en viss kontekst. Det fulle omfanget og effekten budskapet er ment å ha er kanskje ikke helt tilgjengelig uten at man også har den større konteksten og relasjonen til annet materiale, men

man legger grunnlaget for videre forståelse. Det grunnleggende budskapet og hva det er mulig å tolke ut i fra dem i ettertid er stadig relevant forutsatt at man har forståelsen av at de er en del av en større helhet. Det er først når man eventuelt analyserer deres rolle i det større politiske bildet fra et mer holistisk perspektiv at det er nødvendig å forstå dem i forhold til omfanget og utformingen til andre mynter eller medium.

7. Konklusjon

I antikken var mynt et medium for spredning for propaganda med mange fordeler når det gjelder spredning og potensiell effekt og dette er noe man var klar over og brukte bevisst. Omfanget og naturen til denne propagandaen var kanskje ikke den samme som vi legger i begrepet i dag, men mengdene mynt og den jevnlige produksjonen og distribusjonen av nye motiver tilsier at dette var et gjennomført valg. Propagandaen er både systematisk, men også systemisk siden den er basert på å skape og videreføre en forbindelse mellom keisermakten og den lokale religiøse tradisjonen som ble opprettet under Ptolemaierne for å skape et varig system for lokal utmynting som kontinuerlig støtter opp under keiseren. Det er snakk om en form for desentralisert propaganda som sjelden er direkte orkestrert fra en sentralmakt, men baserer seg på lokale uttrykk som indirekte dikteres kulturelt av et samfunn og billedspråket strukturert rundt et felles autoritativt punkt, nemlig keiseren. Propagandaen er så innarbeidet i systemet at den delvis skjer av seg selv fordi man har lagt rammene for uttrykket slik at man senere fortsetter selv med ting som ligner.

Det religiøse aspektet kommer naturlig inn på grunn av hvor nært det politiske og det religiøse aspektet i det romerske samfunnet var knyttet sammen. Religion og religiøse bilder har lenge vært viktige i politisk sammenheng og utgjorde derfor en viktig uttrykksform. Bruken av Sarapis på var et lokalt betinget valg med stor betydning som kunne ha flere effekter innenfor de rammene det keiserlige billedprogrammet tillot og oppmuntret til. Bruken av egyptisk-gresk kult og religion på mynt kan ha vært gjort av sentralmakten med den hensikt å appropriere billedmateriale og bruke det til sine egne formål for å pasifisere lokalbefolkningen, men når man ser på materialet i forhold til samfunnet det oppstod i så antyder det også en annen historie. Det er snakk om mer enn bare romanisering, den greske hellenistiske kulturen med sitt språk og sine bilder stod fortsatt sterkt og kunne fremheve sin identitet innenfor rammene av det romerske imperium.

Å se på myntene i kontekst av å være et medium gir muligheten til å si noe om hvem som kan ha brukt dem og hvordan de ble brukt som vil si at motivene kan brukes til å si noe om samfunnet de oppstod i. Myntene er en gjenspeiling av forskjellige sammenvevde aspekter i samfunnet og om man har et klart bilde av begrensingene og mulighetene kan man bruke mynt som en verdifull kilde til kunnskap om antikken. Selv om Egypt er et spesielt tilfelle og andre områder antageligvis har en annen symbolsk diskurs så er denne måten å se mynten på

noe som også kan anvendes på annen mynt. Myntene var og er kilder til kunnskap som kan tolkes ut i fra bilder, motiver og annen symbolikk relatert til samfunnet og historien.

Kun i enkelte tilfeller blir myntene spesifikke og indikerer en mer direkte sentral innflytelse relatert til viktigere hendelser. Myntene ser derfor ut til å kunne kategoriseres som enten etablerende, generelle eller spesifikke. De etablerende legger grunnlaget for forståelse av innhold, bilder og tilhørighet, de generelle inneholder mer komplekse bilder som formidler mer allmenne beskjeder knyttet opp mot enkelte tema og de spesifikke inneholder direkte referanser til faktiske hendelser. Men for alle sammen gjelder fortsatt prinsippet om at de formidler en beskjed som både kan appellere lokalt samtidig som den knytter det opp mot keiseren.

Det er snakk om en kompleks sammenblanding av forskjellige propagandatyper som både informerer, påvirker og skaper publisitet. Store deler av materialet er laget for å formidle et budskap som legitimerer eller understreker keiseren og hans arvingers makt. Denne propagandaen er ikke direkte løgn, men det er fortsatt snakk om en slags grå propaganda med en vinklet sannhet som legger spesifikt fokus på enkelte områder som er med på å etablere et varig maktfundament. På grunn av dette store fokuset på legitimering er det lite som er agiterende og forsøker å direkte endre noen holdninger siden det meste er integrerende propaganda som forsøker å skape en forbindelse mellom folk, makt og keiseren.

At lokal religion og politikk ble forent gjennom bruk av mynt som et medium for forskjellige former for propaganda for keisermakten er dermed tydelig. Mynt var sin tids massemedium hvor vi fortsatt i dag kan se hvordan man i antikken så seg selv og ville at andre skulle se en. De viser hvordan keisermakten var i stand til å overta, videreføre og videreutvikle et avansert religiøst publisitetssystem som både skulle appellere til folket og gi keiseren et solid maktgrunnlag basert på gudommelig rett. Den ustrakte bruken av mynt på denne måten med alle de fordelene de hadde som bærere av propaganda viser at uansett om det er myntenens økonomiske eller symbolske rolle det er snakk om, så er penger makt.

...

*The Medal, faithful to its charge of fame,
Thro' climes and ages bears each form and name:*

*In one short view, subjected to our eye,
Gods, Emp'rors, Heroes, Sages, Beauties lye*

- Alexander Pope (Pope, 1831, s. 77)

Bibliografi

- Alvar, J. (2008). *Romanising Oriental Gods: Myth, Salvation, and Ethics in the Cults of Cybele, Isis, and Mithras*. In R. R. L. Gordon (Series Red.) *Religions in the Graeco-Roman World*, Vol. 165. R. R. L. Gordon (Red.) (s. 486). Hentet fra <http://booksandjournals.brillonline.com/content/books/9789047441847>
doi:<https://doi.org/10.1163/ej.9789004132931.i-486>
- Ando, C. (2000). *Imperial Ideology and Provincial Loyalty in the Roman Empire*. Berkeley: University of California Press.
- Ando, C. (2005). Interpretatio Romana. *Classical Philology*, 100(1), 41-51. doi:10.1086/431429
- Ando, C. (2012). *Imperial Rome AD 193 - 284 : the critical century*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Barrett, A. A. (2002). The Invalidation of Currency in the Roman Empire: The Claudian Demonetization of Caligula's Aes. In G. M. Paul & M. Ierardi (Red.), *Roman Coins and the Public Life under the Empire - E. Togo Salmon Papers II* (s. 83-94). Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Beard, M., North, J. A., & Price, S. (1998). *Religions of Rome : Vol. 1 : A history* (Vol. Vol. 1). Cambridge: Cambridge University Press.
- Betlyon, J. W. (1985). Guide to Artifacts: Numismatics and Archaeology. *The Biblical Archaeologist*, 48(3), 162-165. doi:10.2307/3209933
- Bond, S. M. (1957). The Coinage of the Early Roman Empire. *Greece & Rome*, 4(2), 149-159
- Bowman, A., & Rathbone, D. (1992). Cities and Administration in Roman Egypt. *J. Roman Stud.*, 82, 107-127
- Bowman, A. K. (1986). *Egypt after the Pharaohs : 332 BC - AD 642 : from Alexander to the Arab conquest*. London: British Museum Publications.
- Brennan, P., Turner, M., Wright, N. L., & Nicholson Museum. (2007). *Faces of power : imperial portraiture on Roman coins*. University of Sydney, N.S.W.: Nicholson Museum.
- Burkert, W. (1987). *Ancient mystery cults*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Burnett, A. (1987). *Coinage in the Roman world*. London: Seaby.
- Burnett, A. (1991). *Coins*. Berkeley, California: University of California Press.

- Burnett, N. F. S. (1989). Ideology and propaganda: Toward an integrative approach. In T. Smith III (Red.), *Propaganda: A pluralistic perspective* (s. 127–137). New York: Praeger.
- Butcher, K. (1988). *Roman provincial coins : an introduction to the "Greek Imperials"*. London: Seaby.
- Butcher, K. (2005). Information, Legitimation, or Self-legitimation? Popular and Elite Designs on the Coin Types of Syria In C. Howgego, V. Heuchert, & A. Burnett (Red.), *Coinage and identity in the Roman Provinces* (s. 142-156). Oxford: Oxford University Press.
- Capponi, L. (2011). *Roman Egypt*. London: Bristol Classical Press.
- Carson, R. A. G. (1962). *Coins : ancient, mediaeval and modern*. London: Hutschinson.
- Carson, R. A. G. (1990). *Coins of the Roman Empire*. London: Routledge.
- Cheung, A. (1998). The Political Significance of Roman Imperial Coin Types. *Scwhweizer Münzblätter*, 48 53-61
- Christiansen, E. (1986). On the avoidance of Theta on Alexandrian coins. In I. Carradice (Red.), *Proceedings of the 10th International Congress of numismatics* (s. 231–238). London.
- Christiansen, E. (1988). *The Roman coins of Alexandria : quantitative studies : Nero, Trajan, Septimius Severus : 1 : Text* (Vol. 1). Århus: Aarhus University Press.
- Christiansen, E. (2004). *Coinage in Roman Egypt : the hoard evidence*. Aarhus: Aarhus University Press.
- Christiansen, E. (2007). *Romerrigets historie : fra by til verdensrige og fra verdensrige til by* (4. udg. ed.). Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Cornell, T. (1995). *The beginnings of Rome : Italy and Rome from the Bronze Age to the Punic Wars (c. 1000-264 BC)*. London: Routledge.
- Couvalis, G. (2007). Alexandrian Identity and the Coinage Commemorating Nero's Greek "Liberation" of the Greeks. In E. Close, M. Tsianikas, & G. Couvalis (Red.), *Greek Research in Australia: Proceedings of the Sixth Biennial International Conferance of Greek Studies* (s. 113-122). Adelaide: Flinders University Department of Languages - Modern Greek.
- Crawford, M. (1983). Roman imperial coin types and the formation of public opinion. In C. N. L. Brooke, B. H. I. H. Stewart, J. G. Pollard, & T. R. Volk (Red.), *Studies in Numismatic Method presented to Philip Grierson* (s. 47-64). Cambridge: Cambridge University Press.

- Crawford, M. (1985). *Coinage and money under the Roman Republic : Italy and the Mediterranean economy*. London: Methuen.
- Davoli, P. (2010). Settlements - Distribution, Structure, Architecture: Graeco-Roman. In A. b. Lloyd (Red.), *A Companion to Ancient Egypt* (Vol. 1, s. 350-369). Malden: Wiley-Blackwell.
- Drew-Bear, T. (1974). Representations of Temples on the Greek Imperial Coinage. *Museum Notes (American Numismatic Society)*, 19, 27-63
- Eck, W. (1999). The bar Kokhba Revolt: The Roman Point of View. *The Journal of Roman Studies*, 89, 76-89. doi:10.2307/300735
- Elkins, N. T. (2009). Coins, contexts, and an iconographic approach for the 21st century. In H.-M. von Kaenel & F. Kemmers (Red.), *Coins in Context I: New Perspectives for the Interpretation of Coin Finds* (s. 25-46). Mainz: Akademie der Wissenschaften und der Literatur.
- Emmet, K. (2001). *Alexandrian Coins*. Lodi, Wisconsin: Clio's Cabinet.
- Erskine, A. (1995). Culture and Power in Ptolemaic Egypt: the Museum and Library of Alexandria. *Greece & Rome*, 42(1), 38-48. doi:10.1017/S0017383500025213
- Geissen, A. (2012). The Coinage of Roman Egypt. In W. E. Metcalf (Red.), *The Oxford handbook of Greek and Roman coinage* (s. 561-583). Oxford: Oxford University Press.
- George, V. A. (2008). *Paths to the Divine: Ancient and Indian* (Vol. 12). Washington: The Council for Research in Value and Philosophy.
- Gradel, I. (2002). *Emperor worship and Roman religion*. Oxford: Clarendon Press.
- Grant, M. (1956). The Patter of Official Coinage in the Early Principate. In R. A. G. Carson & C. H. V. Sutherland (Red.), *Essays in Roman Coinage Presented to Harold Mattingly* (s. 96-112). Oxford: Oxford University Press.
- Gullbekk, S. H. (2014). *Penger som forandret verden : en historie om gullmynter* (B. Knudsen, Oversetter). Oslo: Scribendarius.
- Handler, S. (1971). Architecture on the Roman Coins of Alexandria. *American Journal of Archaeology*, 75(1), 57-74. doi:10.2307/503682
- Hannestad, N. (1988). *Roman art and imperial policy*. Aarhus: Aarhus University Press.
- Harker, A. (2008). *Loyalty and dissidence in Roman Egypt : the case of the Acta Alexandrinorum*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Harl, K. W. (1996). *Coinage in the Roman economy : 300 B.C. to A.D. 700*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Hedlund, R. (2008). "...achieved nothing worthy of memory": Coinage and authority in the Roman empire c. AD 260-295. (Doctor of Philosophy), Uppsala Universitet
- Hekster, O. (2003). Coins and messages. Audience targeting on coins of different denominations? In P. Erdkamp, O. Hekster, G. de Kleijn, S. T.A.M. Mols, & L. de Blois (Red.), *Representation and Perception of Roman Imperial Power - Proceedings of the Third Workshop of the International Network Impact of Empire (Roman Empire, c. 200 B.C. - A.D. 476), Rome, March 20-23, 2002* (Vol. 3, s. 20-35). Leiden: Brill.
- Hekster, O., & Zair, N. (2008). *Rome and Its Empire, AD 193-284*: Edinburgh University Press.
- Heuchert, V. (2005). The Chronological Development of Roman Provincial Coin Iconography. In C. Howgego, V. Heuchert, & A. Burnett (Red.), *Coinage and identity in the Roman Provinces* (s. 29-56). Oxford: Oxford University Press.
- Honour, H., & Fleming, J. (2005). *A world history of art* (7th ed. ed.). London: Laurence King.
- Hornblower, S., Spawforth, A., & Eidinow, E. (2012). *The Oxford classical dictionary* (4th ed. ed.). Oxford: Oxford University Press.
- Howgego, C. (1992). The Supply and Use of Money in the Roman World 200 B.C. to A.D. 300. *The Journal of Roman Studies*, 82, 1-31. doi:10.2307/301282
- Howgego, C. (1995). *Ancient history from coins*. London: Routledge.
- Howgego, C. (2005). Coinage and identity in the Roman Provinces. In C. Howgego, V. Heuchert, & A. Burnett (Red.), *Coinage and identity in the Roman Provinces* (s. 1-17). Oxford: Oxford University Press.
- Howgego, C. (2014). Questions of Coin Circulation in the Roman Period. In K. Dörtlük, O. Tekin, & R. Boyraz Seyhan (Red.), *First International Congress of the Anatolian Monetary History and Numismatics – Proceedings* (s. 307–317). Antalya AKMED.
- Howgego, C., Heuchert, V., & Burnett, A. (2005). *Coinage and identity in the Roman Provinces*. Oxford: Oxford University Press.
- Hölscher, T. (2004). *The language of images in Roman art*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ingvaldsen, H. (2007). Numismatikk: Med mynt som kilder. In J. W. Iddeng (Red.), *Ad Fontes - Antikkvitenskap, kildebehandling og metode* (s. 141-171). Oslo: Unipub forlag - Oslo Academic Press.

- Jones, A. H. M. (1956). Numismatics and History. In M. Harold, R. A. G. Carson, & C. H. V. Sutherland (Red.), *Essays in Roman Coinage Presented to Harold Mattingly* (s. 13-33). Oxford.
- Jowett, G., & O'Donnell, V. (2012). *Propaganda and persuasion* (5th ed. ed.). Thousand Oaks, California: Sage.
- Kamm, A. (2008). *The Romans : an introduction* (2 ed.). London: Routledge.
- Kasher, A. (1985). *The Jews in Hellenistic and Roman Egypt : the struggle for equal rights* (Rev. English ed. ed. Vol. 7). Tübingen: J.C.B. Mohr.
- Kilger, C. (2005). På jakt efter människorna bakom mynten: Tolkningsmöjligheter inom det numismatiska och historisk-arkeologiska forskningsfältet. *Meta: Medeltidsarkeologisk tidskrift*(3), 37-52
- Klose, D. O. A., Overbeck, B., & Schoske, S. (1989). *Ägypten zur Römerzeit : antikes Leben aufgrund der numismatischen Quellen*. München: Staatliche Münzsammlung.
- Krasilnikoff, J. A. (2010). Alexandria as Place: Tempo-Spatial Traits of Royal Ideology in Early Ptolemaic Egypt. In G. Hinge & J. A. Krasilnikoff (Red.), *Alexandria A Cultural and Religious Melting Pot* (s. 21-41). Santa Barbara: Aarhus University Press.
- Kremydi-Sicilianou, S. (2005). Belonging to Rome, Remaining Greek: Coinage and Identity in Roman Macedonia. In C. Howgego, V. Heuchert, & A. Burnett (Red.), *Coinage and identity in the Roman Provinces* (s. 95-106). Oxford: Oxford University Press.
- Krmnicek, S. (2009). Das Konzept der Objektbiographie in der antiken Numismatik. In H.-M. von Kaenel & F. Kemmers (Red.), *Coins in Context I: New Perspectives for the Interpretation of Coin Finds* (s. 47-59). Mainz: Akademie der Wissenschaften und der Literatur.
- Levick, B. (1982). Propaganda and the Imperial Coinage. *Antichthon*, 16, 104-116.
doi:doi:10.1017/S0066477400002999
- Levick, B. (1999). Messages on the Roman Coinage: Types and Inscriptions. In G. M. Paul & M. Ierardi (Red.), *Roman coins and public life under the empire: E. Togo Salmon Papers II* (s. 41-60). Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Liebeschuetz, W. (2007). Was there a crisis of the third century? In O. Hekster, G. de Kleijn, & D. Slootjes (Red.), *Crises and the Roman Empire - Proceedings of the Seventh Workshop of the International Network Impact of Empire (Nijmegen, June 20-24, 2006)* (Vol. 7, s. 11-20). Leiden: Brill.

- Mattingly, D. J. (2011). *Imperialism, power and identity : experiencing the Roman empire*. Princeton, N.J: Princeton University Press.
- Mattingly, H. (1934). Coins of the Roman Empire. *The British Museum Quarterly*, 9(2), 50-51.
doi:10.2307/4421696
- Mattingly, H., & Carson, R. A. G. (1966). *Coins of the Roman Empire in the British Museum : 2 : Vespasian to Domitian : with an introduction and 83 plates* (Vol. 2). London: Published by the Trustees of the British Museum.
- Mattingly, H. B. (2004). *From coins to history : selected numismatic studies*. Ann Harbor: University of Michigan Press.
- McKenzie, J. S., Sheila, G., & Reyes, A. T. (2004). Reconstructing the Serapeum in Alexandria from the Archaeological Evidence. *The Journal of Roman Studies*, 94, 73-121.
doi:10.2307/4135011
- Meadows, A. R., Arnold-Biucchi, C., & Ripollès, P. P. (2013). Guidelines for the Sylloge Nummorum Graecorum publications. Hentet fra <http://www.inc-cin.org/assets/pdf/sng%20patronage/Guidelines%20for%20SNG%20publications.pdf>
- Merriman, N. (2004). Involving the Public in Museum Archaeology. In N. Merriman (Red.), *Public Archaeology* (s. 85-108). London: Routledge.
- Millar, F. (1993). *The Roman Near East, 31 B.C.-A.D. 337*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Milne, J. G. (1917). Some Alexandrian Coins. *The Journal of Egyptian Archaeology*, 4(2/3), 177-186.
doi:10.2307/3853884
- Milne, J. G. (1971). *Catalogue of Alexandrian coins*. Oxford: Oxford University Press.
- Molnar, M. R. (2003). The Evidence for Aries the Ram as the Astrological Sign of Judea. *Journal for the History of Astronomy*, 34(116), 325-327. doi:10.1177/002182860303400306
- Mommsen, T., Wiedemann, T., Demandt, B., & Demandt, A. (1996). *A history of Rome under the emperors*. London: Routledge.
- Morris, S. P. (2007). Linking with a wider world - Greeks and barbarians In S. E. Alcock & R. Osborne (Red.), *Classical archaeology* (Vol. 10, s. 383-400). Malden, Mass: Blackwell.
- Myrberg, N. (2005). Numismatik mellan historia och arkeologi: Introduktion och pulstagnning. *Meta: Medeltidsarkeologisk tidskrift*(3), 3-9

- Nationalmuseet Den kgl. Mønt- og, M. (1974). *Sylloge nummorum Graecorum : 41 : Alexandria - Cyrena* (Vol. 41). Copenhagen: Munksgaard.
- Nicgorski, A. M. (2014). The Fate of Serapis: A Paradigm for Transformations in the Culture and Art of Late Roman Egypt. In L. Brody & G. Hoffman (Red.), *Roman in the Provinces: Art on the Periphery of Empire* (s. 153-166). Boston: McMullen Museum of Art, Boston College.
- Nicols. (2007). Mapping the Crisis of the Third Century. In O. Hekster, G. de Kleijn, & D. Slootjes (Red.), *Crises and the Roman Empire - Proceedings of the Seventh Workshop of the International Network Impact of Empire (Nijmegen, June 20-24, 2006)* (Vol. 7, s. 431-437). Leiden: Brill.
- Noreña, C. F. (2011). Coins and Communication. In M. Peachin (Red.), *The Oxford handbook of social relations in the Roman world* (s. 248-268). Oxford: Oxford University Press.
- Näsström, B.-M. (2005). *Romersk religion*. Lund: Studentlitteratur.
- Olsen, B. (1997). *Fra ting til tekst : teoretiske perspektiv i arkeologisk forskning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Orser, C. E. (2002). *Encyclopedia of historical archaeology*. London: Routledge.
- Plantzos, D. (2011). The Iconography of Assimilation. Isis and Royal Imagery on Ptolemaic Seal Impressions. In P. P. Iossif, A. Chankowski, & C. C. Lorber (Red.), *More than Men, Less Than Gods. Studies on Royal Cult and Imperial Worship - Proceedings of the International Colloquium Organized by the Belgian School at Athens* (s. 389-415). Leuven: Peeters.
- Pope, A. (1831). *Pope's Select Works, Containing The Rape of the Lock, Moral Essays, The Temple of Fame, and Pastorals*. Leipzig: C.G. Kayser.
- Price, S. (2005). Local Mythologies in the Greek East. In C. Howgego, V. Heuchert, & A. Burnett (Red.), *Coinage and identity in the Roman Provinces* (s. 115-124). Oxford: Oxford University Press.
- Rathbone, D. W. (1986). The Dates of the Recognition in Egypt of the Emperors from Caracalla to Diocletianus. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 62, 101-131
- Ravnå, P.-B. (2006). *Gresk og romersk politisk historie*. Oslo: Cappelen akademisk forl.
- Reece, R. (1975). Roman Currency: New Thoughts and Problems. *World Archaeology*, 6(3), 299-306
- Roland, H., & Risvaag, J. A. (in prep). *Sylloge Nummorum Graecorum. Norway I. The Collection of the NTNU University Museum. The Arne Holm Collection* (Editor (Red.)).

- Schaps, D. M. (2003). *The invention of coinage and the monetization of ancient Greece*. Ann Arbor: Univ. of Michigan press.
- Seaby, H. A. (1954). *Roman coins and their values*. London: B.A. Seaby.
- Sfameni, G. G. (2011). Mysteries and Oriental Cults - A problem in the History of Religions. In J. A. North & S. R. F. Price (Red.), *The Religious History of the Roman Empire - Pagans, Jews and Christians* (s. 276-324). Oxford: Oxford University Press.
- Shotter, D. (1979). Gods, Emperors, and Coins. *Greece & Rome*, 26(1), 48-57
- Skowronek, S. (1967). *On the problems of the Alexandrian mint : allusion to the divinity of the sovereign appearing on the coins of Egyptian Alexandria in the period of the early Roman Empire: 1st and 2nd centuries A.D* (Vol. t. 4). Warszawa: PWN - Editions Scientifiques de Pologne.
- Smith, A. M. I. (2013). *Roman Palmyra: Identity, Community, and State Formation*. New York: Oxford University Press.
- Stambaugh, J. E. (1972). *Sarapis under the early Ptolemies* (Vol. v. 25). Leiden: E. J. Brill.
- Stewart, P. (2008). *The social history of Roman art*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sutherland, C. H. V. (1959). The Intelligibility of Roman Imperial Coin Types. *The Journal of Roman Studies*, 49, 46-55. doi:10.2307/297622
- Sutherland, C. H. V. (1983). The Purpose of Roman Imperial Coin Types. *Revue numismatique*, 73-82
- Swain, S. (1996). *Hellenism and empire : language, classicism, and power in the Greek world, AD 50-250*. Oxford: Clarendon Press.
- Sylloge Nummorum Graecorum - Project. Hentet 31.03, from Sylloge Nummorum Graecorum, Department of Coins and Medals <http://www.sylloge-nummorum-graecorum.org/>
- Tacitus, C., & Moore, C. H. (1925). *Tacitus in five volumes : 2 Books I-III : The Histories* (Vol. 111). Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Thomsen, R. (1994). *Oldtidens penge*. Århus: Sfinx.
- Turcan, R. (1996). *The cults of the Roman Empire*. Oxford: Blackwell.
- Wallace-Hadrill, A. (1986). Image and Authority in the Coinage of Augustus. *The Journal of Roman Studies*, 76, 66-87. doi:10.2307/300366

- Wallace-Hadrill, A. (2007). The Creation and Expression of Identity - The Roman World. In S. E. Alcock & R. Osborne (Red.), *Classical archaeology* (Vol. 10, s. 355-380). Malden, Mass: Blackwell.
- Watson, A. (1999). *Aurelian and the third century*. London: Routledge.
- Weiss, P. (2005). The Cities and their Money. In C. Howgego, V. Heuchert, & A. Burnett (Red.), *Coinage and identity in the Roman Provinces* (s. 57- 68). Oxford: Oxford University Press.
- Williamson, G. (2005). Aspects of Identity. In C. Howgego, V. Heuchert, & A. Burnett (Red.), *Coinage and identity in the Roman Provinces* (s. 19-27). Oxford: Oxford University Press.
- Witmore, C. L. (2007). Symmetrical archaeology: excerpts of a manifesto. *World Archaeology*, 39(4), 546-562. doi:10.1080/00438240701679411
- Zanker, P. (1988). *The power of images in the Age of Augustus* (Vol. ser. 16). Ann Arbor, Mich: University of Michigan Press.

Appendiks

Appendiks 1. Katalog ¹⁴

Forklaring på katalog

I tillegg til informasjon om mynten som er direkte relevant i denne typen analyse slik som beskrivelse av motivet inneholder katalogen også tilleggsopplysninger fra katalogen informasjonen opprinnelig er hentet fra. Spesielt stempelstilling, vekt og proveniens er kanskje mindre relevant i dette tilfellet, men er likevel bevart siden det er mer i tråd med kilden og det ikke er noen tungtveiende grunner til å fjerne dem

Vanlige forkortelser

Adv. advers
AE bronse
Bill. billon
h. høyre
Rev. revers
v. venstre

Litteratur

BMC Alexandria	<i>A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum. Alexandria and the Nomes.</i> By R.S. Poole. London 1892.
Dattari 1901	G. Dattari, <i>Monete Imperiali Greche. Numi Augg. Alexandrini. Catalogo della Collezione G. Dattari (I-II).</i> Cairo: Tipografia dell' Instituto Francese, 1901.
Emmet 2001	K. Emmet, <i>Alexandrian Coins.</i> Lodi, Wisconsin: Clio's Cabinet 2001.
Förschner 1987	G. Förschner, <i>Die Münzen der römischen Kaiser in Alexandrien.</i> Kleine Schriften des Historisches Museum Frankfurt am Main 35 (1987). Frankfurt a.M. 1987.
Milne 1971	J.G. Milne, <i>Catalogue of Alexandrian Coins.</i> Ashmolean Museum, University of Oxford. 2 nd edn. With a supplement by C.M. Kraay. Oxford 1971.
SNG Cop.	<i>Sylloge Nummorum Graecorum, Alexandria.</i> Copenhagen 1974.

¹⁴ Hentet i sin helhet og oversatt fra "Sylloge Nummorum Graecorum. Norway I. The Collection of the NTNU University Museum. Trondheim. The Arne E. Holm Collection" (Roland & Risvaag, in prep)

Oppsett

T-
Nummer

Metall Adv: Beskrivelse Rev: Beskrivelse Valør

Mynt- Stempel Vekt Referanse (*Ref.*) Proveniens (*Ansk.*)
nummer¹⁵ -stilling

Nero 54-68 e.Kr

T 24737:676 og :677

Bill. Adv. Byste med strålekroner h.; ΝΕΡΩΚΛΑΥΚΑΙΣΣΕΒΓΕΡ. Rev. Byste av Sarapis h.; i h. felt LI (63/64); ΑΥΤΟΚΡΑ. Tetradrachme.

676. xii 12.79 *Ref. SNG Cop.* 110; *Milne* 222. *Ansk.* Johan Chr. Holm
(Copenhagen) 1959.

677. xii 12.91 *Ref. Milne* 222.

Vespasian 69-79 e.Kr

T 24737:712

AE. Adv. Byste med laurbærkrans h.; ΑΥΤΟΚΚΑΙΣΣΕΒΑΟΒΕΣΠΙΑΣΙΑΝΟΥ. Rev. Byste av Sarapis h. ikledd taenia og modius; i h. felt LB (76/77 AD). Diobol

712. xii 5.82 *Adv.* Inskripsjon delvis ødelagt. *Rev.* Datering delvis ødelagt.

T 24737:714

AE. Adv. Byste med laurbærkrans h.; ΑΥΤΟΚΚΑΙΣΣΕΒΑΟΒΕΣΠΙΑΣΙΑΝΟΥ. Rev. Byste av Sarapis ikledd taenia og modius; i h. felt LE (76/77 AD). Diobol

¹⁵ Hentet fra (Roland & Risvaag, in prep) og sammenfaller med T-nummer

714. xii 8.81 *Ref. Milne 425; Dattari 400. Ansk. Johan Chr. Holm (København)*
1969.

T 24737:717 og :718

AE. *Adv.* Byste med laurbærkrans h.; AVTOKKAIΣΣΕΒΑΟΥΕΣΠΑΣΙΑΝΟΥ. *Rev.* Byste av Sarapis h. ikledd taenia og modius; i h. felt LS (73/74 AD). Diobol.

717. i 12.69 *Ref. SNG Cop. 180; Milne 432. Ansk. Oslo Mynthandel (Oslo)*
1990.

718. xi 8.30 *Adv. Delvis utenfor blankett. Ref. SNG Cop. 180; Milne 432. Ansk.*
Antikören (Göteborg) 1986

Titus 79-81 e.Kr

T 24737:723

Bill. *Adv.* Byste med laurbærkrans h.; AVTOKTITOVKAIΣΟΥΕΠΑΣΙΑΝΟΥΣΕΒ. *Rev.* Byste av Sarapis h. ikledd taenia og modius; i h. felt LG (80/81 AD); ΣΑΡΑΠΙΣ.
Tetradrachme.

723. xii 8.40 *Ref. Milne 461. Ansk. Oslo Mynthandel (Oslo) 1994.*

Domitian 81-96 e.Kr

T 24737:728

AE. *Adv.* Byste med laurbærkrans h.; AVTKAIΣΑΡΔΟΜΙΤΙΑΝΟΣΣΕΒΓΕΡΜ. *Rev.* Byste av Sarapis h. ikledd taenia og modius; ΕΤΟΥΣ ΤΡΙΤΟΥ (83/84 AD). Diobol.

728. xii 6.79 *Ref. Emmett 297; Milne 471. Ansk. Ex. Wischmann Coll. 1994.*

Trajan 98-117 e.Kr

T 24737:742

AE. *Adv.* Byste med laurbærkrans h.; AVTKAIΣNEPTPAIANΣEBΓEPM. *Rev.* Sarapis stående v. i tempel, stele, over stele L(B) (98/99 AD). Drachme.

742. xii 21.87 *Adv.* Inskripsjon delvis ødelagt. *Rev.* Datering delvis ødelagt. *Ref.*
Emmett 581; *Dattari* . *Ansk.* Ancient Arts, (Buffalo N.Y.), October 1975, No. 152.

T 24737:744

Bill. *Adv.* Byste med laurbærkrans h.; AVTKAIΣNEPTPAIANΣEBΓEPM. *Rev.* Byste av Sarapis h.; på tvers LS (102/103 AD). Tetradrachme.

744. xii 12.65 *Ref.* *Emmett* 391; *Dattari* 681. *Ansk.* B.A. Seaby (London),
November 1977.

T 24737:771

Bill. *Adv.* Byste med laurbærkrans h.; AVTTPAIANAPICEBΓEPMΔAKIK. *Rev.* Byste av Sarapis h., på tvers LIΘ (115/116 AD). Tetradrachme.

771. xii 12.67 *Ref.* *Emmett* 391; *SNG Cop* 269; *Milne* 742; *BMC* 371. *Ansk.* Ex.
Christiansen Coll. 1995.

Hadrian 117-138 e.Kr

T 24737:792

Bill. *Adv.* Byste med laurbærkrans h.; AVTKAITPAIAΔPIACEB. *Rev.* Sarapis stående v., holder septer, Kerberos, LENΔEKATOV (126/127 AD). Tetradrachme.

792. xii 11.46 *Adv.* Inskripsjon delvis ødelagt. *Ref.* Emmett 891; Milne 1201;

Dattari 1472. *Ansk.* Oslo Mynthandel (Oslo) 1984.

T 24737:797

Bill. *Adv.* Byste med laurbærkrans h.; AVTKAITPAIAΔPIACEB. *Rev.* Sarapis sittende v. på trone, holder septer, Kerberos, LΔωΔEKAT (127/128 AD). Tetradrachme.

797. xi 13.38 *Ref.* Emmett 891; Milne 1253-56. *Ansk.* B.A. Seaby (London), 1960.

T 24737:813

AE. *Adv.* Byste med laurbærkrans h.; AVTKAICTPAIANAΔPIANOCCEB. *Rev.* Sarapis stående h. Keiser stående v., begge i tempel, på alteret AΔP IA NON, i bunnfeltet LIZ (132/133 AD). Drachme.

813. xi 24.66 *Ref.* Milne 1373; *Dattari* 1945. *Ansk.* M. Platt (Paris) 1962.

T 24737:815

Bill. *Adv.* Byste med laurbærkrans h.; AVTKAICTPAIANAΔPIANOCCEB. *Rev.* Sarapis sittende v. på trone, på tvers LIH (133/134 AD). Tetradrachme.

815. xii 12.97 *Ref.* Emmett 892; Milne 1398-99. *Ansk.* Quai St. Michel (Paris)

1964.

T 24737:830

AE. *Adv.* Byste med laurbærkrans h.; AVTKAICTPAIANAΔPIANOCCEB. *Rev.* Byste av Sarapis h., under vær stående h., på tvers LK (135/136 AD). Drachme.

830. xii 25.68 Perforert. *Adv.* Inskripsjon delvis ødelagt. *Ref.* Emmett 1028;

Dattari 1825. *Ansk.* Münzen und Medaillen (Basel) 1978, List 397, No. 198.

Antoninus Pius 138-161 e.Kr

T 24737:841

Bill. *Adv.* Byste h.; AVTKTAIΛAΔPANTΩNINOCEVCEB. *Rev.* Byste av Sarapis h., ETOVCB (138/139 AD). Tetradrachme.

841. xii 14.04 *Ref.* Emmett 1426; Milne 1583. *Ansk.* Oslo Mynthandel (Oslo)

1986.

T 24737:854

Bill. *Adv.* Byste med laurbærkrans h.; ANTΩNINOCCEBEVCEB. *Rev.* Sarapis sittende v. på trone, på tvers LZ (143/144 AD). Tetradrachme.

854. xi 12.99 *Ref.* Emmett 1431; Milne 1750; Dattari 2366. *Ansk.* Myntgalleriet

(Oslo) 1994.

T 24737:858

Bill. *Adv.* Byste med laurbærkrans h.; ANTΩNINOCCEBEVCEB. *Rev.* Sarapis sittende v. på trone, på tvers LH (144/145 AD). Tetradrachme.

858. xii 11.08 *Ref.* Emmett 1431. *Ansk.* Francis J. Rath (Youngstown), 1975, No. 344.

T 24737:861

AE. *Adv.* Byste med laurbærkrans h.; ANTΩNINOCCEBEVC. *Rev.* Sarapis sittende v. på trone i tempel, på tvers LH (144/145 AD). Drachme.

861. i 25.71 *Ref. Emmett* 1668; *SNG Cop* 462. *Ansk.* Galata Coins
(Wolverhampton), List November 1975, No. 79.

T 24737:877 og :878

Bill. *Adv.* Byste med laurbærkrans h.; ANTΩNINOCCEBEVCEB. *Rev.* Byste av Sarapis h., LΔωΔEKATOV (148/149 AD). Tetradrachme.

877. xii 10.41 *Ref. Emmett* 1426; *Milne* 1989; *Dattari* 2350. *Ansk.* Oslo
Mynthandel (Oslo) 1997.

878. xii 10.12 *Ref. Emmett* 1426; *Milne* 1989; *Dattari* 2350.

T 24737:895

AE. *Adv.* Byste med laurbærkrans v.; AVTKTAIΛAΔPANTΩNINOCCEBEVC. *Rev.* Byster av Sarapis og Isis side ved side h., på tvers LIZ (153/154 AD). Drachme.

895. xii 19.83 *Adv.* Inskripsjon delvis ødelagt. *Rev.* Datering delvis ødelagt *Ref.*
Emmett 1656. *Ansk.* Oslo Mynthandel (Oslo) 1990.

T 24737:902

Bill. *Adv.* Byste med laurbærkrans h.; ANTΩNINOCCEBEVCEB. *Rev.* Sarapis sittende v. på trone, Nike flyvende v., på tvers LKB (158/159 AD). Tetradrachme.

902. xi 13.13 *Ref. Emmett* 1431; *Dattari* 2372. *Ansk.* Galata Coins
(Wolverhampton), List October 1985, No. 109.

Marcus Aurelius – Caesar 138-161 e.Kr / Augustus 161-180 e.Kr

T 24737:905

Bill. Adv. Byste h.: MAVPHAIKKAICAP. *Rev.* Byste av Sarapis h., på tvers LIΘ (155/156 AD). Tetradrachme.

905. xii 13.27 *Ref. Emmett 1861; Dattari 3177. Ansk. Münz Zentrum (Cologne),*
Auct. 52, 1984, No. 842.

T 24737:911

Bill. Adv. Byste med laurbærkrans v.; MAVPHAIOCANTΩNINOCCEB. *Rev.* Sarapis stående v., holder taenia, til h. vexillum, til v. alter, på tvers LE (164/165 AD). Tetradrachme.

911. xii 13.37 *Ref. SNG Cop 536; Milne 2508. Ansk. Oslo Mynthandel (Oslo)*
1984.

Lucius Verus 161-169 e.Kr

T 24737:924

AE. Adv. Byste med laurbærkrans v.; ΛΑΥΡΗΛΙΟΚΟΒΗΡΟΚΚΕΒ. *Rev.* Sarapis stående v., til v. alter, på tvers LE (164/165 AD). Drachme.

924. xii 23.91 *Ref. Dattari 3766. Ansk. Münzen und Medaillen (Basel) 1968,*
February, No. 278.

Commodus 180-192 e.Kr

T 24737:935

AE. Adv. Byste med laurbærkrans h.; MAVPKOMMOANTWNINOCCE. *Rev.* Sarapis vendt forover; LAB(?), 191-2 AD). Diobol.

935. xii 17.99 *Rev.* År usikkert. *Ref.* Emmet 2001, 2616; Dattari 1901, 3935.

Ansk. Ars et Nummus (Milan), List 4-5 (1972), no. 373.

T 24737:946

Bill. *Adv.* Byste med laurbærkrans h.; MAKOMANTWCEBEVCEB. *Rev.* Sarapis sittende v. på trone, holder septer; ved føttene, Kerberos; LKH (187-8 AD). Tetradrachme.

946. xi 9.35 *Adv.* Inskripsjon delvis ødelagt. *Ref.* Emmet 2001, 2557; SNG

Cop. 576; Milne 1971, 2674; Dattari 1901, 3886; BMC 1420. *Ansk.*

Oslo Mynthandel (Oslo), April 1984.

Elagabalus 218-222 e.Kr

T 24737:956

Bill. *Adv.* Byste med laurbærkrans h.; AKAICAPMAAVPANTWNINOCEVCEB. *Rev.* Byste av Sarapis h. med modius; på tvers LB (218-9 AD). Tetradrachme.

956. xii 13.71 *Ref.* Emmet 2001, 2952; Milne 1971, 2757; BMC 1503. *Ansk.* T.

Adams (Athens) 1961.

T 24737:958

Bill. *Adv.* Byste med laurbærkrans h.; AKAICAPMAAVPANTWNINOCEVCEB. *Rev.* Sarapis sittende v. på trone, holder septer; ved føttene, Kerberos; i v. felt LΔ (220-1 AD). Tetradrachme.

958. xi 13.63 *Ref.* Emmet 2001, 2953; Milne 1971, 2815; Dattari 1901, 4141;

BMC 1504. *Ansk.* Münzen und Medaillen (Basel), List 386 (1977),

no. 267.

Severus Alexander – Caesar 211-2 e.Kr / Augustus 222-35 e.Kr

T 24737:981

AE. *Adv.* Byste med laurbærkrans h.; ΑΚΑΙΜΑΡΑΥΡΑΡΕΥΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΡΕΥΡΑ. *Rev.* Hodet til Sarapis med kalathos h.; til h., palmegren; i v. felt ΛΙ (230-1 AD). Drachme.

981. xii 21.91 *Ref.* Emmet 2001, 3174; Milne 1971, 3043. *Ansk.* Baldwin & Sons (London) 1975.

Maximinus Thrax 235-238 e.Kr

T 24737:1001

Bill. *Adv.* Byste med laurbærkrans h.; ΑΥΤΟΜΑΞΙΜΙΝΟΥΡΕΥΡΑ. *Rev.* Byster av Sarapis og Isis side ved side h.; på tvers ΛΓ (236-7 AD). Tetradrachme.

1001. xii 11.63 *Ref.* Emmet 2001, 3299; Milne 1971, 3247. *Ansk.* Galata Coins

Philippus I 244-249 e.Kr

T 24737:1033

Bill. *Adv.* Byste med laurbærkrans h.; ΑΚΜΙΟΥΦΙΛΙΠΠΟΥΡΕΥΡΑ. *Rev.* Alexandria stående v., holder byste av Sarapis i utstrakt v. hånd og septer i h.; på tvers ΛΕ (247-8 AD). Tetradrachme.

1033. xii 11.53 *Ref.* Förschner 1987, 985. *Ansk.* Myntgalleriet (Oslo) 1994.

Traianus Decius 249-251 e.Kr

T 24737:1052

Bill. *Adv.* Byste med laurbærkrans h.; ΑΚΓΜΚΤΡΑΙΑΝΟΥΔΕΚΙΟΥΡΕΥΡΑ. *Rev.* Sarapis stående vendt utover, hode h., holder septer, på tvers ΛΑ (249/250 AD). Tetradrachme.

1052. xii 12.31 *Ref. Emmett 3644; SNG Cop 739; Milne 3805. Ansk. Oslo*

Mynthandel (Oslo) 1987?

Trebonianus Gallus 251-253 e.Kr

T 24737:1059

Bill. *Adv.* Byste med laurbærkrans h.; ΑΚΓΟΒΙΒΤΡΕΒΓΑΛΛΟCEVCEB. *Rev.* Sarapis gående v., holder septer, hånd hevet, på tvers ΛΓ (252/253 AD). Tetradrachme.

1059. xii 9.09 *Ref. Emmett 3674; Milne 3852; Dattari 5018. Ansk. Rome,*

September 1976

Valerianus 253-260 e.Kr

T 24737:1076

Bill. *Adv.* Byste med laurbærkrans h.; ΑΚΠΛΙΟΒΑΛΕΡΙΑΝΟCEVEVC. *Rev.* Alexandria stående v., holder byste av Sarapis i utstrakt v. hånd og septer i h.; på tvers LE (257/258 AD). Tetradrachme.

1076. xi 9.24 *Ref. Emmett 3703; Milne 3977. Ansk. Myntgalleriet (Oslo) 1995.*

T 24737:1079

Bill. *Adv.* Byste med laurbærkrans h.; ΑΚΠΛΙΟΒΑΛΕΡΙΑΝΟCEVEVC. *Rev.* Alexandria stående v., holder byste av Sarapis i utstrakt v. hånd og septer i h.; på tvers LS (258/259 AD). Tetradrachme.

1079. xii 13.24 *Ref. Emmett 3703; Milne 4000; BMC 2140. Ansk. Ex.*

Wischmann Coll. 1994.

Valerianus II Caesar 253-258 e.Kr

T 24737:1123

Bill. Adv. Byste h. ΠΛΙΚΚΟΡΟΒΑΛΕΡΙΑΝΟΚΑΙΣΕΒ. *Rev.* Alexandria stående v., holder byste av Sarapis i utstrakt v. hånd og septer i h.; på tvers LE (257/258 AD). Tetradrachme.

1123. xi 11.10 *Ref. Emmett 3763; Milne 3981; BMC 2290; Dattari 5351. Ansk.*

Münz Zentrum (Cologne), Auct. 56, 1985, No. 613.

Saloninus Caesar 258-260 e.Kr

T 24737:1124

Bill. Adv. Byste h. ΠΟΛΙΚΟΡΚΑΒΑΛΕΡΙΑΝΟΚΑΙΣΕΒ. *Rev. Rev.* Byster av Sarapis og Isis side ved side v., på tvers LZ (259/260 AD). Tetradrachme.

1124. xii 11.19 *Ref. Emmett 3783; Milne 4023; Dattari 5367. Ansk. M. C. Hirsch*

(Stockholm) 1973.

Aurelianus 270-275 e.Kr

T 24737:1157

Bill. Adv. Byste med laurbærkrans h.; ΑΥΤΚΛΑΔΑΥΡΗΛΙΑΝΟΚΑΙΣΕΒ. *Rev.* Alexandria stående v., holder byste av Sarapis i utstrakt v. hånd og septer i h.; i v. felt felt LF (271/272 AD). Tetradrachme.

1157. xii 8.99 *Adv.* Inskripsjon delvis ødelagt. *Ref. Emmett 3918; Milne 4364;*

BMC 2352; Dattari 5436. Ansk. Flea market at Porta Portese

(Rome) 1968.

Diocletianus 284-305 e.Kr

T 24737;1279, :1280 og :1281

Bill. *Adv.* Byste med laurbærkrans h.; ΑΚΓΟΒΑΛΛΙΟΚΛΗΤΙΑΝΟCCEB. *Rev.* Alexandria stående v., holder byste av Sarapis i utstrakt v. hånd og septer i h.; på tvers LB (285/286 AD). Tetradrachme.

1279. xii 7.50 *Adv.* Inskripsjon delvis ødelagt. *Ref.* Emmett 4026; *SNG Cop* 980; *Milne* 4781-82; *BMC* 2529; *Dattari* 5622. *Ansk.* Ars et Nummus (Milano) List September, 1962, No. 230.

1280. xii 8.37 *Ref.* Emmett 4026; *SNG Cop* 980; *Milne* 4781-82; *Dattari* 5622. *Ansk.* Münz Zentrum (Cologne), Auct. 64, 1988, No. 817.

1281. xii 7.99 *Adv.* Inskripsjon delvis ødelagt. *Ref.* Emmett 4026; *SNG Cop* 980; *Milne* 4781-82; *BMC* 2529; *Dattari* 5622. *Ansk.* Riibe Mynthandel (Trondheim) 1993.

T 24737:1309

Bill. *Adv.* Byste med laurbærkrans h.; ΑΚΓΟΒΑΛΛΙΟΚΛΗΤΙΑΝΟCCEB. *Rev.* Alexandria stående v., holder byste av Sarapis i utstrakt v. hånd og septer i h., på tvers LE (288/289 AD). Tetradrachme.

1309. xii 7.78 *Adv.* Inskripsjon delvis ødelagt. *Ref.* Emmett 4026; *Milne* 4915-16; *BMC* 2530; *Dattari* 5624. *Ansk.* Oslo Mynthandel (Oslo) 1984.

T 24737:1333

Bill. *Adv.* Byste med laurbærkrans h.; ΔΙΟΚΛΗΤΙΑΝΟCCEB. *Rev.* Sarapis stående v. holder septer, i bunnfelt A, LENATON (292/293 AD). Tetradrachme.

1333. xi 8.73 *Ref.* Emmett 4756; *Dattari* 574. *Ansk.* Ars et Nummus (Milano) List September, 1962, No. 232.

Maximianus Caesar 285-286 e.Kr / Augustus 286-304 and 307-310 e.Kr

T 24737:1341

Bill. Adv. Byste med laurbærkrans h.; AKMAOVAMAΞIMIANOCCEB. *Rev.* Alexandria stående v., holder byste av Sarapis i utstrakt v. hånd og septer i h., på tvers LA (285/286 AD). Tetradrachme.

1341. xii 8.23 *Ref. Emmett 4093; SNG Cop 1018; Milne 4785. Ansk. B.A. Seaby (London), November 1964. No. A 693.*

T 24737:1364, :1365 og :1366

Bill. Adv. Byste med laurbærkrans h.; AKMAOVAMAΞIMIANOCCEB. *Rev.* Alexandria stående v., holder byste av Sarapis i utstrakt v. hånd og septer i h., på tvers LA (288/289 AD). Tetradrachme.

1364. xii 6.52 *Ref. Emmett 4093; SNG Cop 1033; Milne 4904-05; Dattari 5833. Ansk. Oslo Mynthandel (Oslo) 1986.*

1365. xii 7.68 *Ref. Emmett 4093; SNG Cop 1033; Milne 4904-05; Dattari 5833. Ansk. Ex. Selberg Coll. 1978?; Galata Coins (Wolverhampton), List October, 1974.*

1366. xii 7.24 *Adv. Inskripsjon delvis ødelagt. Ref. Emmett 4093; SNG Cop 1033; Milne 4904-05; Dattari 5833. Ansk. Numisma (Oslo) 1995.*

T 24737:1386

Bill. Adv. Byste med laurbærkrans h.; MAΞIMIANOCCEB. *Rev.* Sarapis stående v., holder septer, på tvers LH (292/293 AD). Tetradrachme.

1386. xii 7.82 *Ref. Emmett 4152; Dattari 5982. Ansk. B. A. Seaby (London) June 1962, No. A. 494.*

T 24737:1396

Bill. *Adv* Byste med laurbærkrans h.; MAΞIMIANOCCEB. *Rev.* Byste av Sarapis h., i v. felt
LI (294/295 AD). Tetrdrachme.

1396. xii 8.29 *Ref. Emmett* 4151. *Ansk.* M. C. Hirsch (Stockholm) 1967.

Appendiks 2. Myntskjema

Forkortelser: Td. = Tetradrachme; Dr. = Drachme; Di. = Diobol; m. = med

T-nr.	Datert	Valør	Advers		Revers							
					Byste			Helfigur				Merknad
			Avbildet	Merknad	Alene	I hånd	Jugate	I tempel	På trone	Oppreist	Alene	
T 24737:												
676 ¹	LI (63/64)	Td	Nero	m. strålekrans	X							
677 ¹	LI (63/64)	Td	Nero	m. strålekrans	X							
712	LB (76/77)	Di	Vespasian	Innskrift uklar	X							Datering uklar
714	LE (72/73)	Di	Vespasian		X							
717 ²	LS (73/74)	Di	Vespasian		X							
718 ²	LS (73/74)	Di	Vespasian	Pregning utenfor	X							
723	LF (80/81)	Td	Titus		X							Innskrift: ΣΑΡΑΠΙΣ
728	ΕΤΟΥΣ ΤΡΙΤΟΥ (83/84)	Di	Domitian		X							
742	LB (98/99)	Dr	Trajan	Innskrift uklar				X			X	Datering uklar; m. stele
744	LS (102/103)	Td	Trajan		X							
771	ΛΙΘ (115/116)	Td	Trajan		X							
792	ΛΕΝΔΕΚΑΤΟΥ (126/127)	Td	Hadrian	Innskrift uklar						X		m. septer, Kerberos
797	ΛΔΩΔΕΚΑΤ (127/128)	Td	Hadrian						X			m. septer, Kerberos

813	LIZ (132/133)	Dr	Hadrian					X		X		m. keiser; innskrift: ΑΔΡΙΑΝΟΝ
815	LIH (133/134)	Td	Hadrian						X			m. septer
830	LK (135/136)	Dr	Hadrian	Innskrift uklar; perforert	Annet	Annet	Annet					Perforert; byste over vær
841	ΕΤΟΥCΒ (138/139)	Td	Antoninus Pius		X							
854	LZ (143/144)	Td	Antoninus Pius						X		X	m. septer
858	LH (144/145)	Td	Antoninus Pius						X		X	m. septer
861	LH (144/145)	Dr	Antoninus Pius					X	X		X	m. septer
877 ³	ΛΔωΔΕΚΑΤΟV (148/149)	Td	Antoninus Pius		X							
878 ³	ΛΔωΔΕΚΑΤΟV (148/149)	Td	Antoninus Pius		X							
895	LIZ (153/154)	Dr	Antoninus Pius	Innskrift uklar			X					Datering uklar; m. Isis
902	LKB (158/159)	Td	Antoninus Pius						X			m. septer, Nike
905	LIΘ (155/156)	Td	Marcus Aurelius ^C		X							
911	LE (164/165)	Td	Marcus Aurelius							X	X	Holder taenia; m. vexillum
924	LE (164/165)	Dr	Lucius Verus							X	X	m. alter
935	LAB (191/192)	Di	Commodus		X							Datering usikker; vendt utover

946	LKH (187/188)	Td	Commodus	Innskrift uklar						X			m. septer, Kerberos
956	LB (218/219)	Td	Elagabalus		X								
958	LΔ (220/221)	Td	Elagabalus							X			m. septer, Kerberos
981	LI (230/231)	Dr	Severus Alexander		X								m. palmegrein
1001	LΓ (236/237)	Td	Maximinus Thrax				X						m. Isis
1033	LE (247/248)	Td	Philippus I			X							m. Alexandria – holder septer
1052	LA (249/250)	Td	Traianus Decius							X	X		m. septer
1059	LΓ (252/253)	Td	Trebonianus Gallus							X	X		Gående m. septer, hevet hånd
1076	LE (257/258)	Td	Valerianus I			X							m. Alexandria – holder septer
1079	LS (258/259)	Td	Valerianus I			X							m. Alexandria – holder septer
1123	LE (257/258)	Td	Valerianus II ^C			X							m. Alexandria – holder septer
1124	LZ (259/260)	Td	Saloninus ^C				X						m. Isis
1157	LΓ (271/272)	Td	Aurelianus	Innskrift uklar		X							m. Alexandria – holder septer
1279 ⁴	LB (285/286)	Td	Diocletianus	Innskrift uklar		X							m. Alexandria – holder septer
1280 ⁴	LB (285/286)	Td	Diocletianus			X							m. Alexandria – holder septer

1281 ⁴	LB (285/286)	Td	Diocletianus	Innskrift uklar		X						m. Alexandria – holder septer
1309	LE (288/289)	Td	Diocletianus	Innskrift uklar		X						m. Alexandria – holder septer
1333	LENATON (292/293)	Td	Diocletianus							X	X	m. septer; A i bunnfelt
1341	LA (285/286)	Td	Maximianus			X						m. Alexandria – holder septer
1364 ⁵	LΔ (288/289)	Td	Maximianus			X						m. Alexandria – holder septer
1365 ⁵	LΔ (288/289)	Td	Maximianus			X						m. Alexandria – holder septer
1366 ⁵	LΔ (288/289)	Td	Maximianus	Innskrift uklar		X						m. Alexandria – holder septer
1386	LH (292/293)	Td	Maximianus							X	X	m. septer
1396	LI (294/295)	Td	Maximianus		X							m. palmegrein

1. T-Nummer merket med samme opphøyde tall (f.eks. ¹) har samme type motiver og er fra samme år.
2. Navn merket med opphøyd C (f.eks. ^C) har på tidspunktet mynten blir utgitt tittelen Caesar (keiserlig arvtager).
3. Med betegnelsen «alene» menes kun fravær av levende vesener ikke objekter.
4. Med «Alexandria» er det i alle tilfellene snakk om personifikasjonen av byen.

Appendiks 3. Myntskjema etter kategori

Oversikt kategori: Byste

Forkortelser: Td. = Tetradrachme; Dr. = Drachme; Di. = Diobol; m. = med

<i>T-nr.</i>	<i>Datert</i>	<i>Valør</i>	<i>Advers</i>	<i>Revers: Byste</i>
T 24737:			Avbildet	Merknad
676 ¹	LI (63/64)	Td	Nero	
677 ¹	LI (63/64)	Td	Nero	
712	LB (76/77)	Di	Vespasian	Datering uklar
714	LE (72/73)	Di	Vespasian	
717 ²	LS (73/74)	Di	Vespasian	
718 ²	LS (73/74)	Di	Vespasian	
723	ΛΓ (80/81)	Td	Titus	Innskrift: ΣΑΡΑΠΙΣ
728	ΕΤΟΥΣ ΤΡΙΤΟΥ (83/84)	Di	Domitian	
744	LS (102/103)	Td	Trajan	
771	ΛΙΘ (115/116)	Td	Trajan	
841	ΕΤΟΥΣΒ (138/139)	Td	Antoninus Pius	
877 ³	ΛΔΩΔΕΚΑΤΟΥ (148/149)	Td	Antoninus Pius	
878 ³	ΛΔΩΔΕΚΑΤΟΥ (148/149)	Td	Antoninus Pius	

905	LIΘ (155/156)	Td	Marcus Aurelius ^C	
935	LAB (191/192)	Di	Commodus	Datering usikker; vendt utover
956	LB (218/219)	Td	Elagabalus	
981	LI (230/231)	Dr	Severus Alexander	m. palmegrein
1396	LI (294/295)	Td	Maximianus	m. palmegrein

1. T-Nummer merket med samme opphøyde tall (f.eks. ¹) har samme type motiver og er fra samme år.

2. Navn merket med opphøyd C (f.eks. ^C) har på tidspunktet mynten blir utgitt tittelen Caesar (keiserlig arvtager

Oversikt kategori: Byste i hånd

Forkortelser: Td. = Tetradrachme; Dr. = Drachme; Di. = Diobol; m. = med

<i>T-nr.</i>	<i>Datert</i>	<i>Valør</i>	<i>Advers</i>	<i>Revers: Byste i hånd</i>
T 24737:			Avbildet	Merknad
1033	LE (247/248)	Td	Philippus I	m. Alexandria – holder septer
1076	LE (257/258)	Td	Valerianus I	m. Alexandria – holder septer
1079	LS (258/259)	Td	Valerianus I	m. Alexandria – holder septer
1123	LE (257/258)	Td	Valerianus II ^C	m. Alexandria – holder septer
1157	LF (271/272)	Td	Aurelianus	m. Alexandria – holder septer
1279 ⁴	LB (285/286)	Td	Diocletianus	m. Alexandria – holder septer
1280 ⁴	LB (285/286)	Td	Diocletianus	m. Alexandria – holder septer
1281 ⁴	LB (285/286)	Td	Diocletianus	m. Alexandria – holder septer
1309	LE (288/289)	Td	Diocletianus	m. Alexandria – holder septer
1341	LA (285/286)	Td	Maximianus	m. Alexandria – holder septer
1364 ⁵	LΔ (288/289)	Td	Maximianus	m. Alexandria – holder septer
1365 ⁵	LΔ (288/289)	Td	Maximianus	m. Alexandria – holder septer
1366 ⁵	LΔ (288/289)	Td	Maximianus	m. Alexandria – holder septer

1. T-Nummer merket med samme opphøyde tall (f.eks. ¹) har samme type motiver og er fra samme år.
2. Navn merket med opphøyd C (f.eks. ^C) har på tidspunktet mynten blir utgitt tittelen Caesar (keiserlig arvtager).
3. Med «Alexandra» er det i alle tilfellene snakk om personifikasjonen av byen.

Oversikt kategori: Oppreist helfigur

Forkortelser: Td. = Tetradrachme; Dr. = Drachme; Di. = Diobol; m. = med

<i>T-nr.</i>	<i>Datert</i>	<i>Valør</i>	<i>Advers</i>	<i>Revers: Oppreist helfigur</i>
T 24737:			Avbildet	Merknad
792	LENΔEKATOV (126/127)	Td	Hadrian	m. septer, Kerberos
911	LE (164/165)	Td	Marcus Aurelius	Holder taenia; m. vexillum
924	LE (164/165)	Dr	Lucius Verus	m. alter
1052	LA (249/250)	Td	Traianus Decius	m. septer
1059	ΛΓ (252/253)	Td	Trebonianus Gallus	Gående m. septer, hevet hånd
1333	LENATON (292/293)	Td	Diocletianus	m. septer; A i bunnfelt
1386	LH (292/293)	Td	Maximianus	m. septer

Oversikt kategori: Helfigur på trone

Forkortelser: Td. = Tetradrachme; Dr. = Drachme; Di. = Diobol; m. = med

<i>T-nr.</i>	<i>Datert</i>	<i>Valør</i>	<i>Advers</i>	<i>Revers: Helfigur på trone</i>
T 24737:			Avbildet	Merknad
797	LΔωΔEKAT (127/128)	Td	Hadrian	m. septer, Kerberos
815	LIH (133/134)	Td	Hadrian	m. septer
854	LZ (143/144)	Td	Antoninus Pius	m. septer
858	LH (144/145)	Td	Antoninus Pius	m. septer
902	LKB (158/159)	Td	Antoninus Pius	m. septer, Nike
946	LKH (187/188)	Td	Commodus	m. septer, Kerberos
958	LΔ (220/221)	Td	Elagabalus	m. septer, Kerberos

Oversikt kategori: Annet

Forkortelser: Td. = Tetradrachme; Dr. = Drachme; Di. = Diobol; m. = med

T-nr.	Datert	Valør	Advers	Revers	
				Motiv	Merknad
T 24737:			Avbildet		
742	LB (98/99)	Dr	Trajan	Sarapis stående i tempel m. stele	Datering uklar
813	LIZ (132/133)	Dr	Hadrian	Sarapis i tempel med keiser	Innskrift på alter: ΑΔΡΙΑΝΟΝ
830	LK (135/136)	Dr	Hadrian	Byste av Sarapis over vær	Perforert
861	LH (144/145)	Dr	Antoninus Pius	Sarapis på trone i tempel m. septer	
895	LIZ (153/154)	Dr	Antoninus Pius	Byste av Sarapis Isis jugate	Datering uklar
1001	LΓ (236/237)	Td	Maximinus Thrax	Byste av Sarapis Isis jugate	
1124	LZ (259/260)	Td	Saloninus ^C	Byste av Sarapis Isis jugate	

1. Navn merket med opphøyd C (f.eks. ^C) har på tidspunktet mynten blir utgitt tittelen Caesar (keiserlig arvtager).

Appendiks 4. Datering av alexandrinske mynter

I løpet av hellenistisk tid ble det vanlig sette dato på mynter i alle fall i den østlige delen av den greske verden. På romersk provinsiell mynt er brukes det flere former for datering basert på grunnleggelse eller det som anses som starten på en æra. I tilfellet med de alexandrinske myntene så gjelder et litt annet system som hovedsakelig var begrenset til Egypt hvor mynt ble datert ut i fra den sittende keiserens regjeringsår. Året keiserne er anerkjent i Alexandria spiller inn på hvordan kronologien settes opp. Dateringen kan bli noe variert i forhold til virkeligheten siden perioden fra keiserens tiltredelse til egyptisk nyttår Thoth 1, altså 29 August (30 ved skuddår) regnes som første året og for slutten av regjeringsperiodene er det dermed også bare deler av forrige år som er telt med (Rathbone, 1986, s. 103-104).

Denne dateringen blir uttrykt ved at man setter en eller flere greske bokstaver på hver mynt som korresponderer til tall. Foran datoene finner man noen ganger ordet «ETOYS» eller lignende versjoner som betyr år, men som gjerne på alexandrinsk mynt blir byttet ut med en demotisk L. I Alexandria ser man også iblant tendensen til å skrive regjeringsåret fullt ut slik at man også fore eksempel får: TPITOY (3), TETAPTOY (4), ENATOY (9), ΔEKATOY (10), ENΔEKATOY (11), ΔωΔEKATOY (12), TRICKAIΔEKA (13), og ENNEAKA (19). Bokstaven theta/Θ (=9) er iblant unngått siden det greske ordet for død, *thanatos* begynte med den såkalte theta nigrum (Christiansen, 1986, s. 231-238). Regjeringsåret kunne dukke opp på både adwers og revers, men fra og med Nerva dukket det som regel opp på reversen (Geissen, 2012, s. 562).

Tabellen under viser korrelasjonen mellom de forskjellige bokstavene og tallene (Butcher, 1988, s. 114).

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	20
A	B	Γ	Δ	E	S	Z	H	Θ	I	K

Appendiks 5. Gjennomgang av keisere

Nærmere presentasjon av de keiserne som stod for utgivelsen av de mynten som er i NTNU Vitenskapsmuseets samlinger og utgjør hovedmaterialet for oppgaven. I en del tilfeller er det også redegjort for enkelte andre keisere eller tronpretendenter for å gi en mer komplett kontekst. Dette er siden det ikke er mynter av denne typen fra alle keiserne og dette skaper visse hull i bakgrunnen som også bør fylles for å skape en komplett sammenheng.

Det Julio-Claudiske dynasti

Nero: Født Lucius Domitius Ahenobarbus i 37 e.Kr. Da hans mor giftet seg med sin onkel keiser Claudius ble han adoptert av sistnevnte som han etterfulgte på tronen i 54 under navnet Nero Claudius Caesar Drusus Germanicus. Han styre er generelt kjent for å ha vært tyrannisk og grusomt med henrettelser av alle som ble ansett som en trussel og ekstravagante pengebruk. Opprør i Gallia og Spania førte til at han flyktet fra Roma og tok sitt eget liv i 68. Hans døde markerte slutten på det Julio-Claudiske dynasti og starten på året med fire keisere (Kamm, 2008, s. 58-60; Seaby, 1954, s. 37).

Det Flaviske dynasti

Vespasian: Titus Flavius Caesar Vespasianus Augustus født i 9 e.Kr. Av lavere stand, men hans militære evner gjorde at han avanserte og stod blant annet bak invasjonen av Britannia under Claudius. Han ledet felttoget i Judea i 66 og ble av sine tropper utropt til keiser i Alexandria i 69. Han brukte dette som sin maktbase og overvant raskt Vitellius, som hadde blitt keiser etter å ha beseiret Otho som igjen hadde fått henrettet Galba som opprinnelig tok makten etter Nero. Han stiftet det flaviske dynasti og var starten på en ny periode med fred stabilitet og mer rettferdig styre (Kamm, 2008, s. 63-66; Seaby, 1954, s. 41).

Titus: Titus Flāvius Caesar Vespasiānus Augustus født i 39 e.Kr. Vespasians eldste sønn som etterfulgte sin far på tronen etter at han døde naturlig i 79. Hærfører som sin far og kommanderte legioner i Palestina. Styrte ikke lenge da han døde allerede i 81, men viste seg som kapabel både militært og administrativt i likhet med sin far (Kamm, 2008, s. 66-70; Seaby, 1954, s. 42).

Domitian: Titus Flavius Caesar Domitianus Augustus født 51 e.Kr. Sønn av Vespasian og bror av Titus som han etterfulgte på tronen og er mistenkt for å ha fått tatt livet av. En effektiv hersker, men mye av dette kan være effekten av systemer hans forgjengere satte i system. Eller kjent for sin grusomhet og tyranniske fremferd med henrettelser og nevrotisk oppførsel.

Han ble drept i 96 som følge av en konspirasjon som blant annet inkluderte hans kone og hans minne ble forsøkt slettet (Kamm, 2008, s. 70-72; Seaby, 1954, s. 43).

Det Nerva-Antoninske dynasti

Trajan: Imperator Caesar Nerva Traianus Divi Nervae filius Augustus født i 53 e.Kr. Adoptivsonn av keiser Nerva som var konsul under både Vespasian og Domitian som ble erklært keiser av Senatet etter Domitians død. Trajan var opprinnelig fra Spania og utmerket seg som hærfører før han ble adoptert som arving og overtok tronen i 98. Han seiret mot blant annet dakerne og parterne og det var under Trajan at Romerriket nådde sin største geografiske utstrekning. Hans styre ses på som en gullalder i romersk historie hvor Nerva og Trajan stabiliserer riket etter Domitian (Ravnå, 2006, s. 160; Seaby, 1954, s. 45).

Hadrian: Caesar Publius Aelius Traianus Hadrianus Augustus født i 76 e.Kr. Adoptivsonn av Trajan som viderefører tradisjonen innen det Nerva-Antoninske dynasti med å adoptere en lovende kandidat som sin etterfølger. Under Hadrian fortsatte Romerriket sin gullalder med bedre levevilkår, handel, stabilitet, god struktur i maktstrukturen og sikring av grensene uten større problemer. Utpeker også sin egen etterfølger Antoninus Pius før han dør i 138 (Ravnå, 2006, s. 160; Seaby, 1954, s. 48).

Antoninus Pius: Titus Fulvus Aelius Hadrianus Antoninus Augustus Pius født i 86 e.Kr. viderefører den stabiliteten og styrken som er kjennetegnet på det Nerva-Antoninske dynasti og er kjent for å ha vært en svært fredelig, gudfryktig, rettferdig og klok keiser. Han ble adoptert av Hadrian i 138 og regjerer fra samme år og frem til 161 da han dør og etterfølges av sine to adoptivsonner. Til tross for Antoninus Pius evner som fredfull keiser og administrator så er det i slutten av hans styre at presset fra utenfor riket igjen begynner å gjøre seg gjeldende på nytt (Ravnå, 2006, s. 160); Seaby (1954, s. 51).

Lucius Verus: Lucius Aurelius Verus Augustus født i 130 e.Kr. Bli sammen med Marcus Aurelius adopterte av Antoninus Pius som likeverdige arvinger. De to tiltrer tronen sammen etter sin forgjengers død i 161, men Lucius Verus dør allerede i 169 under ett felttog i Germania og etterlater Marcus Aurelius som eneherker (Seaby, 1954, s. 58).

Marcus Aurelius: Marcus Aurelius Antoninus Augustus født 121 e.Kr. Sønn av broren til Antoninus kone Faustina og ble adoptert inn i den keiserlige familie etter Hadrians død. Han styrte først sammen med sin adoptivbror Lucius Verus fra 161, men var enekeiser fra 160 til hans død i 180. Han styre ble forstyrret av kriger langs grensene som gjorde det stadig

viktigere for keiseren å være ute i felten. Han er kjent som en god og rettferdig hersker, men hele samfunnet, økonomien og maktstrukturen er nå under press og maktbalansen forskyves. Han klarer å få en ektefødt sønn og adopterer ingen annen keiserkandidat slik de før han har gjort (Ravnå, 2006, s. 160; Seaby, 1954, s. 55).

Commodus: Lucius Aelius Aurelius Commodus født 161 e.Kr. Alle håp om at Marcus Aurelius sønn Commodus skulle fortsette tradisjonen med rettferdig styre fra hans far og tidligere forgjengere forsvant da han ble enehersker etter hans fars død i 180. Han hadde styrt med sin far og deltatt i kriger i Germania og Østen, men viste seg som en grusom, blodtørstig, og stormannsgal leder som ytterligere utarmet et samfunn som allerede var i problemer. Hans elskerinne og en personlig tjener sørget for å få han myrdet i 192 (Ravnå, 2006, s. 161; Seaby, 1954, s. 59).

Det Severanske dynasti

Commodus død etterfølges av en periode preget av kaos og mangel på stabilitet i maktapparatet, hans etterfølger Pertinax, prefekten av Roma tildeles tronen av Senatet, men han gjør seg upopulær med sine reformer og blir drept av pretorianergarden etter bare fire måneder ved makten. Pretorianergarden legger så ut tittelen på anbud til den som kan tilby best betaling og det er tydelig at det nå er soldatene som avgjør hvem som blir keiser. Vinneren Didus Julianus, en rik senator ble også upopulær blant folket, manglet støtte blant hærførerne ved grensen og hadde ikke noe å stille opp med da Septimus Severus marsjerte mot byen og fikk Didus Julianus henrettet.

Septimus Severus var fra Leptis Magna i Afrika og hærfører i Illyria under Commodus. Han støttet opprinnelig Pertinax, men da legionene i provinsene fikk høre om Didus Julianus ble Septimus hyllet som keiser han kvittet seg raskt med både Didus Julianus og sine andre rivaler Clodius Albinus og Pescennius Niger. Han styre videre dreide seg mye om felttog i hele riket for å sikre grensene. Ved Septimus død i 211 overtok hans to sønner Geta og Caracalla, Caracalla fikk Geta og mange andre fremstående romere myrdet for å sikre sin posisjon (Ravnå, 2006, s. 161-162). Han styre videre er kjent for sin ekstravaganse og grusomhet inntil han blir myrdet i 217 av Macrinus en prefekt i pretorianergarden som så utropes til keiser (Hornblower et al., 2012, s. 1292-1293; Seaby, 1954, s. 61-69).

Elagabalus: Marcus Aurelius Antoninus Augustus født i 205 e.Kr. Han var Caracallas fetter og havnet på tronen i 218 takket være hans bestemor Julia Maesa som fikk i stand opprør mot

Macrinus etter et mislykket felttog mot parterne. Elagabalus var fra Syria og prest i kulten til den Syrisk-Fønikiske solguden noe som gjorde at hans syn på religion og samfunnet ikke passet hel overens med det som ble ansett som passende i Roma. Elagabalus viste seg å være uskikket som keiser med en ekstravaganse og religiøs tro og politikk som gjorde han så upopulær at han i 212 ble myrdet og erstattet med sin yngre fetter (Hornblower et al., 2012, s. 212).

Severus Alexander: Marcus Aurelius Severus Alexander Augustus født i 208 e.Kr. Ble adoptert av sin fetter Elagabalus i 211 som så raskt ble ryddet av veien året etter slik at både senatet og pretorianergarden kunne utrope Severus Alexander til keiser med en gang. Severus Alexander holdt seg i live og styrte vel inntil 231 da presset ved grensene tvang keiseren ut i felten igjen. Parterne ble beseiret i 232, men etter et mislykket felttog i Germania falt han i unåde hos soldatene og ble drept i 235 (Hornblower et al., 2012, s. 212-213).

Soldatkeisertiden

Maximinus Thrax: Julius Verus Maximinus var av trakisk bondeslekt og soldat under Severus Alexander og ble hyllet som keiser av sine soldater i Rhin-området ved Severus Alexanders død i 235 e.Kr. Han tilbrakte det meste av sin regjeringstid frem til han ble myrdet av egne tropper i 238 med å kjempe mot senatet og forskjellige andre som gjorde krav på keisertittelen i Italia og provinsen Africa (Seaby, 1954, s. 75-76).

Philippus I: Marcus Julius Philippus ble født i Arabia og tjente som pretorianerprefekt under Gordian III felttog i Persia inntil han fikk Gordian myrdet og seg selv utropt til keiser av hæren i 244. Han sluttet fred med perserne og returnerte til Roma, men måtte ut i felten i 249 e.Kr. for å kjempe mot Traianus Decius og ble drept enten i kamp eller av egne tropper (Seaby, 1954, s. 80).

Traianus Decius:

Gaius Messius Quintus Traianus Decius hadde kommandoen over hæravdelinger i Donau-området under Philippus I og ble etter hvert sendt for å slå ned opprør i Moesia, men feilet spektakulært. Traianus Decius ble motvillig tvunget av opprørene til å utrope seg til keiser og marsjere mot Philippus som han beseiret før han motvillig ble utropt til keiser av senatet i 249. Resten av hans styre ble dominert av krigen mot goterne som fikk han drept i et slag i 251 e.Kr. (Seaby, 1954, s. 83).

Trebonianus Gallus: Gaius Vibius Trebonianus Gallus er ukjent for historien inntil hæravdelingen han ledet ble drevet på flukt av goterne. Han blir etter Traianus Decius død i 251 e.Kr. utropt til keiser av både hæren og senatet og slutter en fred med goterne som hverken er populær eller effektiv. Når hans general Aemilianus utropes til keiser av sin hær etter å ha stoppet en invasjon av barbarer i Illyria i 254 e.Kr. drar Trebonianus Gallus for å slå ned opprøret, men blir drept av sine egne soldater (Seaby, 1954, s. 85).

Valerianus I: Publius Licinius Valerianus var fra en god romersk familie og hadde flere stillinger under Trebonianus Gallus og da Aemilianus gjorde opprør dro også han ut for slå det ned. Da Trebonianus Gallus ble drept ble Valerianus utropt til keiser av sin hær i 254 e.Kr. og Aemilianus ble drept av sine egne soldater. Valerianus' og hans sønn og medkeiser Gallienus' styre ble videre preget av grensetrefninger med spesielt perserne som klarte å ta han til fange i 260 e.Kr. hvor han ble værende livet ut (Seaby, 1954, s. 86-87).

Valerianus II: Var sønn av Gallienus og sønnesønn av keiser Valerianus I, men ble aldri selv keiser siden han døde rundt 255 e.Kr. (Seaby, 1954, s. 89).

Saloninus: Var enda en sønn av Gallienus og sønnesønn av keiser Valerianus I som heller ikke faktisk ble keiser siden han ble drept av Postumus, guvernøren av provinsen Gallia i 259 e.Kr. (Seaby, 1954, s. 90).

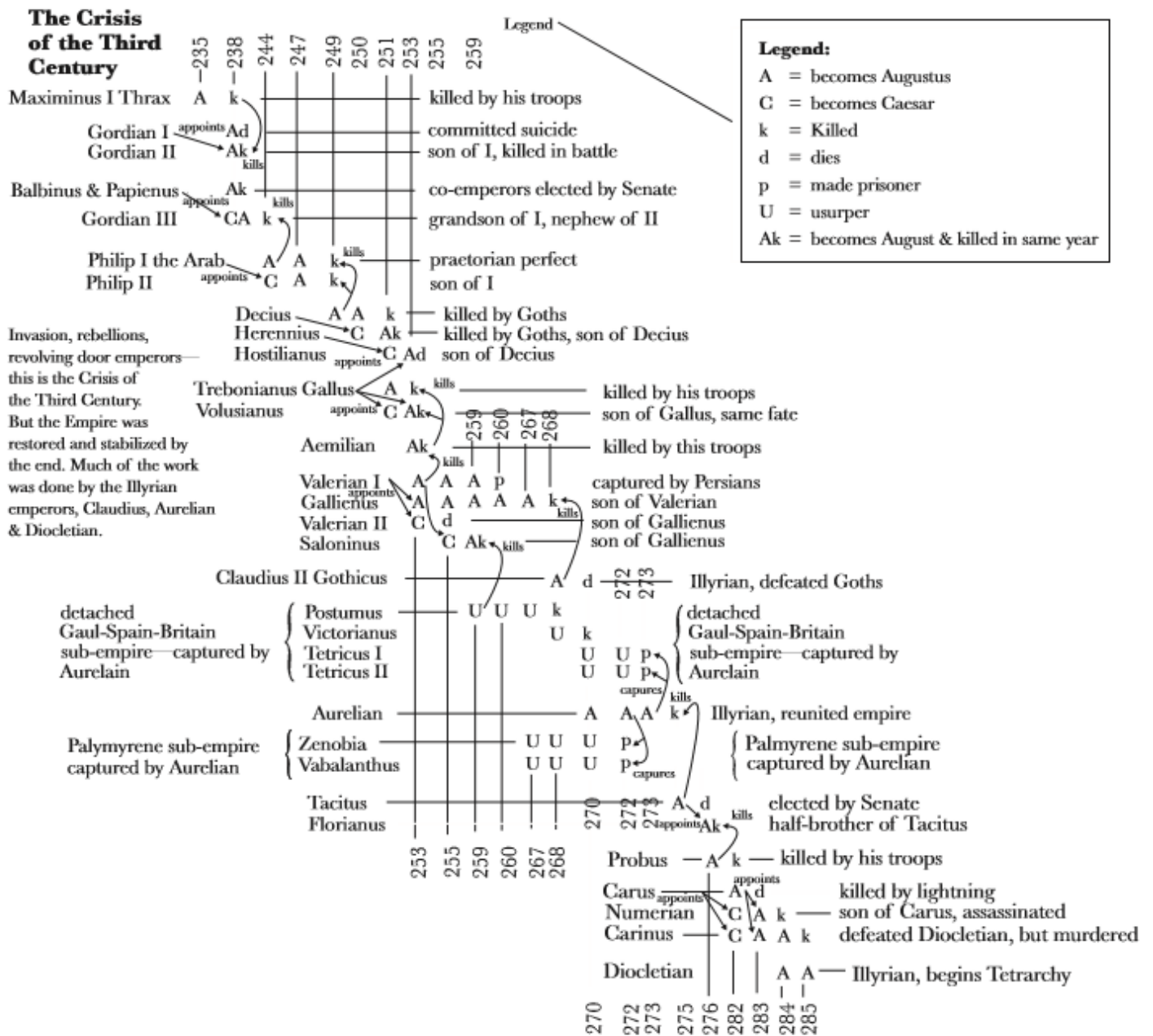
Aurelianus: Lucius Domitius Aurelianus ble antagelig født i Pannonia i 212 e.Kr, men lite er kjent om hans bakgrunn. Han avanserte høyt i militæret og etter at keiser Claudius Gothicus døde av pest i 270 e.Kr ble han utropt til keiser av sine tropper. Han ledet felttog mot goterne, vandalene og alemannerne og tok tilbake Gallia som var løsrevet og under Tetricus kontroll. Han beseiret også Zenobia i Palmyra som hadde løsrevet seg og dannet et eget rike i sørøst. Aurelian brakte tilbake en del av den gamle stabiliteten til riket både militært og internt ellers, men endte likevel opp som offer for en konspirasjon blant sine egne generaler og ble drept i 275 e.Kr. (Seaby, 1954, s. 93-94).

Diocletianus: Gaius Aurelius Valerius Diocletianus ble født i Salonia rundt 245 e.Kr. og avanserte raskt i sin militære karriere hvor han tjente under både Probus, Aurelian og Carus. Etter Carus død ble han hyllet som keiser av legionen som avanserte mot Roma, men ble møtt og beseiret av hæren til Carinus, men Carinus ble snart likevel drept av en av sine egne offiserer og troppene overførte sin troskap til Diocletianus. Diocletianus var en statsmann og

reorganiserte statsapparatet og den interne strukturen i riket. Dette inkluderte å ta en medkeiser, sette opp et nytt system for maktovertagelse og endre myntsystemet før han abdiserte i 305 e.Kr og levde sine siste år i fred (Seaby, 1954, s. 99).

Maximianus: Marcus Aurelius Valerius Maximianus kom fra beskjedne kår i Pannonia, men avanserte raskt i hæren og ble valgt av Diocletianus som medkeiser i 284 e.Kr og trakk seg i henhold til Diocletianus' plan også tilbake i 305 e.Kr., men ble året etter overtalt til av sin sønn til å utrope seg til keiser og ta del i et opprør mot Constantinus og Galerius, de to nye medkeiserne. Dette begynte en borgerkrig som ikke stoppet før han igjen ble tvunget til å abdisere i 308 e.Kr. og etter hvert ble beordret å ta livet av seg selv etter å ha blitt implisert i et plot mot keiser Constantinus (Seaby, 1954, s. 100).

Appendiks 6. Oversikt over krisen i det tredje århundre

Figur 6. Oversikt over krisen i det tredje århundre (reprodusert i Nicols, 2007, s. 450 etter tillatelse fra opprinnelig forfatter Kelley Ross)

